

15 TEMMUZ IŞIĞINDA
EĞİTİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

EDİTÖR:
FAİK TANRIKULU

önder¹⁹⁵⁸
İMAM HATİPLİLER DERNEĞİ

Eserin Adı	15 Temmuz Işığında Eğitimi Yeniden Düşünmek
Editör	Dr. Faik Tanrıkkulu
Yayına Hazırlık	İlke Yayıncılık ÖNDER Basın-Tanıtım Komisyonu
Kapak	İlke Yayıncılık
Baskı	İstanbul, 2017
Baskı-Cilt	Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık Tel: 0 212 481 94 11
İletişim	Alemdar Mah. Yerebatan Cad. Salkım Söğüt Sok. No:7 Fatih-İSTANBUL Tel.: 0 (212) 519-0953 Fax: 0 (212) 519-0957 onder@onder.org.tr

15 TEMMUZ IŞIĞINDA EĞİTİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

**EDİTÖR:
FAİK TANRIKULU**

ÖNDER- İmam Hatipliler Derneği ve
İstanbul Medipol Üniversitesi/ Akdeniz Araştırma Merkezi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ...7

GİRİŞ...9

*Abdurrahman Babacan...*9

*Halit Bekiroğlu...*13

*Orhan Erdem...*17

BİRİNCİ BÖLÜM EĞİTİM SORUNUMUZA ODAKLANMAK

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek

***Türkiye'nin Eğitim Sorunu Nedir? .....* 25**

Eğitim Nedir? .....

Türkiye'de Eğitim Sorunu..... 30

Prof. Dr. Birol Akgün

***Türkiye'de Siyasal Kimlik ve Eğitim Ulus Devlette Eğitim* 35**

Ulus Devlette Eğitim..... 38

Eğitim'de Ahlâk Anlayışı..... 38

15 Temmuz Kırılma Anı..... 42

Dr. Necdet Subaşı

28 Şubat Üzerinden Türkiye'de Laiklik Pratiği ve

***Din Eğitimine Yansımalar .....* 49**

Laikliğin Türkiye Pratikleri..... 51

28 Şubat Süreci.....	55
28 Şubat ve 15 Temmuz İlişkisi.....	61

İKİNCİ BÖLÜM İDEAL EĞİTİMİ ARAMAK

Doç. Dr. Cennet Uslu

<i>Değişen Dünya’da Eğitim</i>	67
Mümkün-İyi Eğitim Sistemi	72
Ahlâkî ve Faydalı İyi Bir Sistem	73
Sivil Toplum veya Devlet.....	77
Eğitim Sistemi Değişebilir Mi?	79
Eğitimde Fırsat Eşitliği Mümkün Mü?	80

Yrd. Doç. Dr. Adnan Küçük

<i>ABD, AB ve Türkiye’de Din Eğitiminin Hukuki Çerçevesi.</i>	83
Dünya Eğitiminde Din-Devlet İlişkisi.....	87

Doç. Dr. Hasan Yücel Başdemir

<i>Türkiye’nin Eğitim Sistemini Dönüştürmek: Yeniden Yapılandırma İçin Perspektif ve İlkeler</i>	107
---	-----

Prof. Dr. Ayşen Gürcan

<i>Eğitimi Dönüştürmek?</i>	119
--	-----

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Özel

<i>“Bilgisiz Eylem Meşrû ve Etkili Olmaz!”</i>	131
---	-----

ÖNSÖZ

1 5 Temmuz 2016 Darbe Girişimi, eğitim sorunumuzu can yakıcı ve çarpıcı biçimde yeniden gündeme getirdi. Bütün bir hukuki-siyasi yapının, bu kapsamda eğitim sisteminin yeniden ele alınmasının artık ertelenemez bir zorunluluk olduğunu trajik bir biçimde gösterdi. Ancak yaşadığımız felaketten gerekli dersi çıkarıp, sistemi doğru temeller üzerine yeniden kurmamız, onu doğru okumamıza, doğru anlamamıza bağlı.

Statükocu çevreler, bütün bu yaşadıklarımızın resmi ideolojiden sapmadan kaynaklandığına bizi ikna etmeye çalışarak, tam da bu sorunu üreten yapı ve işleyişi, üstelik de daha katı biçimiyle, çözüm diye yeniden kabul ettirmeye çalışıyor.

Ama çözüm, hastalık yapan eski terkibi, dozunu artırıp yeniden ilaç diye zorla içirmek değil. Çözüm, eğitimde ideolojik şartlandırmayı sürdürmek, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmek, cemaatleri baskı altına almak olamaz. Bizim sorunumuz özgürlük ve çoğulculuk değildi ve dolayısıyla çare de ondan vazgeçmek değil.

Tersine, bütün bir eğitim sistemini, evrensel tecrübeyi de dikkate alarak, çeşitlilik, çoğulculuk ve özgürlük temelinde yeniden kurmaya ihtiyacımız var.

Elinizdeki kitap, bu kaygılarla düzenlenen sempozyumda dile getirilen fikir, analiz ve tartışmalardan oluşuyor. Eğitim sistemimizi ana çizgileriyle mercek altına alıyor ve kronik eğitim sorunumuza sağlıklı bir çözümün gereklerini tartışıyor. Bu konuda alınması gereken çok mesafe var. Ama bir yerden başlamak gerek.

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek.

GİRİŞ

ABDURRAHMAN BABACAN

15 Temmuz'un özellikle siyasal boyutları çok daha popüler düzeyde televizyon programlarında tartışılıyor. 15 Temmuz'un üzerinden geçen zaman içerisinde, ilk belki bir ayın sonrasında, meseleyi çoğunlukla siyasi temelli karşılıklı suçlamaların domine ettiğini ve bu yüzden de olayın daha kök sebepleriyle derinlikli tartışmadığını müşahede etmekteyiz. Kim nerede hata yapıyor, kimin nerede doğruları var; bunlar herhangi bir televizyon programında akşamları eve gittiğimizde bol miktarda karşılaştığımız, gördüğümüz, şahit olduğumuz tartışmalar ve çoğunlukla da naçizane kanaatim bazı istisnaları hariç tutuyorum, çok verimli bitmeyen ve sonuç ufku göstermeyen analizlere varıyor. Yani 15 Temmuz'un tarihsel, felsefi ve sosyolojik zemini nedir, bize neyi öğretiyor/öğretmeli, buradan nereye varırız? 15 Temmuz'u aslında gerçekte nasıl teşhis etmeliyiz; bunların doğru yapılması gerekiyor.

15 Temmuz yapısal olarak askeri, siyasal, ekonomik ve hukuki boyutlarıyla ortaya çıkmış ve görünürlüğü o şekilde temayüz ettirmiş bir olgu; fakat 15 Temmuz'un temelindeki hikayeye bakarken, cumhuriyetin felsefesiyle ve cumhuriyetin tecrübeleriyle ilgili asıl zemini görmezsek zannediyorum yanlış bir okumayla yaklaşırız bu olaya. Bunu sadece çok klasik “*her 10 yılda bir darbe geçmişimiz var*” gibi bir siyasal tarih anlatısına refere ederek söylüyor değilim. Bu doğru, evet, ancak bu aynı zamanda bir akıl meselesi, bir mantalite meselesi, devlet meselesi ve devletin aklı meselesi. Nihayetinde bugün suçlaması yapılan FETÖ örgütü kendi başına ortaya çıkmış veya kendi başına yapılmış, nemalanmış bir örgüt değil. Bunun bir tarihselliği var. Meselenin eğitim boyutuyla alâkalı tarihselliğinde; Tevhid-i Tedrisat'tan günümüze devlet aklının eğitim felsefesini şekillendirme içeriği ve biçimi var. Nedendir bilinmez ama FETÖ konusu açıldığında sanki varsa yoksa bunun bir dini yapılanma sorunu ve teolojik bir eğitim anlayışının üretimi olduğu konuşuluyor. Bir defa bu hikâye buradan kurgulanmaz. Meselenin tarikatlar yahut dergâh ya da cemaatler üzerinden teolojik bir mesele olduğu zannediliyorsa buna itirazım var. Mesele bilakis felsefe ve akıl olarak, resmi seküler ideolojik devlet aklının eğitim ve insan aklı üzerindeki tektipçi ve biçimlendirici anlayış ve yıllarca süren pratiğiyle direkt alâkalı. Teolojinin dahi sınırlarının bu seküler ideolojik devlet aklı tarafından belirlendiği bir ülkede nasıl karşı-teolojik ideolojinin ürettiği bir eğitim aklından söz edilebilir de FETÖ o teolojik eğitim doktrini doğrultusun-

da “seküler cumhuriyetin kazanımlarını” tersine çevirerek bir cehennem yaratabilir? Bu, yapısal olarak imkânsız konusudur. Zira bizatihi FETÖ; eğitim, mantalite ve pratiği itibariyle bu zihinsel yatağın doğrudan bir ürünüdür. Peki bu seküler eğitim doktrininin pratikte çeşitlilik ya da tektipçilik anlamında nasıl bir sınavı olmuştur? Eğitim denince tevhid-i tedrisatla alâkalı ciddi açmaz ve çelişkiler niçin konuşulmuyor? Tevhid-i tedrisat nedir ve tevhid-i tedrisat bugün 15 Temmuzlara giden süreçte, FETÖ gibi örgütlere nasıl anlam katmıştır? Tevhid-i tedrisattan başlayan bir cumhuriyet felsefesi, son kırılmasında 28 Şubat’ta hangi akıl temelli nasıl pratikler doğurdu ve bu pratiklerden hangi sosyolojik kesimler, ne şekilde “*marjinalize*” edildi ve kimlerin önü açıldı? “*Merdiven altı örgütlenmeler*” diye adlandırılan örgütlenmeler nasıl ortaya çıktı? Burada cumhuriyetin, kemalizmin, cumhuriyet felsefesinin, cumhuriyet pratiğinin temel içeriği, pratiği, işlevi ve rolü nedir? Bunların hepsi daha felsefi ve daha derinlikli zeminlerde tartışılmalı. Türkiye’deki eğitim sorunu dinamiklerini nasıl adlandıracağız da 15 Temmuz yaşandı? Çünkü bol miktarda sekülerizm kavramlarının, laisizmin, bunun üzerinden din eğitiminin, imam hatiplerin, cemaatlerin, tarikatların, sivil toplum kuruluşlarının “*negatif*” anlatısı yapılıyor. Hemen hemen 4 aydır bu; fakat gerçekte hikâyeye bu mu? O hikâyeyi kim nasıl izah edecek, tarihe kim nasıl not düşecek, bunun literatürünü kim, nereden, hangi bakışla, hangi zeminde oluşturacak?

Tevhid-i tedrisat nedir ve tevhid-i tedrisat bugün 15 Temmuzlara giden süreçte, FETÖ gibi örgütlere nasıl anlam katmıştır? Tevhid-i tedrisattan başlayan bir cumhuriyet felsefesi, son kırılmasında 28 Şubat'ta hangi akıl temelli nasıl pratikler doğurdu ve bu pratiklerden hangi sosyolojik kesimler, ne şekilde "marjinalize" edildi ve kimlerin önü açıldı? "Merdiven altı örgütlenmeler" diye adlandırılan örgütlenmeler nasıl ortaya çıktı? Burada cumhuriyetin, kemalizmin, cumhuriyet felsefesinin, cumhuriyet pratiğinin temel içeriği, pratiği, işlevi ve rolü nedir? Bunların hepsi daha felsefi ve daha derinlikli zeminlerde tartışılmalı.

Şu son zamanlarda hakikaten bu sorunla alâkalı benim kanaatim ciddi dezenformasyonlar ve manipülasyonlar yapılıyor. Bu da temelde belki hafızalarımızı zorlayan; hatta hafızalarımızla, zekamızla alay eden bir noktaya kadar gidiyor. Dolayısıyla biraz özellikle bu yakın dönem tarihi, en azından siyasal tarihini biraz daha bu zaviyeden, bu gözle okumak zannediyorum meselelerin nerelerden kaynaklandığı ve FETÖ meselesine neden bulaştığımızı, niye böyle bir sonuca vardığımızı, 15 Temmuz'u neden yaşadığımızı; TSK içerisinde olsun, emniyet içerisinde olsun, dışişleri içerisinde olsun ve diğer yapılanmalarda olsun kendisini gizlemek ve farklı bir sûretten görünmek sûretiyle aslında farklı bir amaca hizmet etme yapılanmalarının niye ortaya çıktığını biraz daha felsefi bakımdan düşünmek gerekiyor.¹

1 İstanbul Medipol Üniversitesi: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi

HALİT BEKİROĞLU

Türkiye genelindeki 450 İmam Hatip Derneği'nin çatı kuruluşu ÖNDER İmam Hatipliler Derneği, ağırlıklı olarak pratik çalışmalar yapmaktadır. Pratik çalışmaları yaparken eşgüdümlü bir şekilde işin teorisini de konuşmayı, tartışmayı önemsiyoruz. Geçen eğitim sezonunda bu çerçevede bazı çalıştaylar, paneller düzenledik. Bu eğitim sezonunda ise eğitim odaklı bir dernek olduğumuz için, daha özelde aslında din eğitimi odaklı bir dernek olduğumuz için, 15 Temmuz'dan hareketle üst başlıkta eğitimi, detaylarda din eğitimini yeniden değerlendirmeyi önemsedik.

Bu çalışmada bizimle işbirliği yapan İstanbul Medipol Üniversitesi'ne müteşekkirimiz. Üniversite'deki hocalarımızla, arkadaşlarımızla birkaç defa beraber değerlendirmeler yaptık, neler yapabileceğimizi konuştuk. Birlikte bir başlık belirledik ve o başlık doğrultusunda da konular belirledik. Buradaki temel amacımız ifade ettiğim gibi pratikle uğraşırken teoriden kopmamamız ve elbette üniversitelerimizin de teoriyle uğraşırken işin pratiğini ihmal etmemeleri, yani çıkış noktamızın ve işbirliğimizin temel sebebi bu.

15 Temmuz konusunu neden seçtik? Elbette önemli bir olay, elbette tarihi bir olay, mâlumunuz olduğu üzere tarihi bir olayın sebep-sonuçları ve boyutları hemen anlaşılabilir. Tam anlamıyla anlaşılması zaman alacak; sebepleriyle, sonuçlarıyla birlikte tam olarak anlaşılması muhtemeldir ki on yılları alacak. Tarih mezunu olduğum için oradan hareketle yorum

yapayım; ortalama bir tarihi olayın 30-50 yıl sonra tam anlamıyla anlaşılacağı ifade ediliyor. Bütünüyle belki anlayamayabiliriz, bütünüyle sebep-sonuç ilişkilerini kavrayamayabiliriz, ama bunun çabası içerisinde olmayı biz önemsiyoruz. Önemi konusunda mutâbık olduğumuz 15 Temmuz hadisesini masaya yatırmayı, özellikle de bizim çalışma alanımız olan eğitim, din eğitimi gibi boyutlarıyla bunu tartışmayı, müzâkereyi çok çok önemli buluyoruz. Geçen süre içinde daha çok siyasi boyutları tartışıldı. Bu çalışmanın amacı aynı zamanda siyasi sonuçlar doğuran 15 Temmuz'un en temelde insan yetiştirme modelimizle, yani eğitimle çok yakından ilgili bir mesele olduğunu detaylandırmaktır. Kişisel olarak 15 Temmuz meselesinin eğitimle ilgili boyutunun en önemli boyut olduğunu düşünenlerden biriyim. Çünkü 15 Temmuz'da arızalı yetişen insan tipinin neler yapabileceğine şahitlik etmiş olduk. O arızalı yapının oluşmasında kanaatimce belki son 100 yıllık, belki de son 150-200 yıllık eğitim politikalarımızın bir sonucunu 15 Temmuz'da yaşadığımızı düşünüyorum. Belki her konuda mutabık kalamayabiliriz. Ama bunu tartışıyor olmamız, bunu dert ediniyor olmamız başlıbaşına kıymetli diye düşünüyorum.²

ÖNDER 1958 yılında kurulan, çalışma alanı imam hatipler olan bir dernek; o günden bugüne bu alanda hizmetler yapıyoruz. Bir eğitim modeli olarak imam hatip okullarının 15 Temmuz hadisesiyle birlikte öneminin daha iyi kavranması gerektiğini düşünüyorum.

---

2 ÖNDER-İmam Hatipliler Derneği-Genel Başkanı

15 Temmuz hadisesi bizim aslında din eğitimiyle ilgili sağlıklı bir geçmişimizin olmamasının tezâhürüdür. Tam da bu noktada imam hatiplerin çok anlamlı, kıymetli bir yerde durduğuna inanıyorum; ama maalesef imam hatiplerimiz neredeyse 50-60 yıldır sürekli siyaset mecrasında tartışılan bir model olarak devam edegeldi. Oysa imam hatip meselesi aslında bizim eğitim felsefemizin, eğitim politikalarımızın kendi doğal mecrasına, diğer bir ifadeyle sosyolojik mecrasına, oturmasına yönelik bir çaba aslında. Zaten mâlumunuz, imam hatipler temelde bir ihtiyaçtan, zorunluluktan, tabandan tavana doğru bir zorlamadan dolayı ortaya çıkıyor ve bunun sonucu olarak bugüne kadar geliyor ki sürekli siyaset arenasında da bunun tartışılması yapılıyor. Kanaatimce; imam hatiplerin tarihi, Türkiye'nin siyasi serüveniyle neredeyse örtüşüyor. İmam hatip okullarının tarihiyle Türkiye'nin son 50-60 yıllık, belki 100 yıllık siyasi tarihinin neredeyse örtüştüğünü söyleyebiliriz. Bu yönüyle çok önemli bir alan, bu modelin tabi ki geliştirilmeye ihtiyacı var, ama bu model en azından İslam dünyası ölçeğinde düşünüldüğü zaman en mâkul ve en mûtedil model; çünkü çift yönlü. İmam hatiplerin kurucusu olan Celal Hoca da imam hatip eğitim modelini âdeta çırpınan kuşa benzetiyor. Biz belki de -çok dar bir değerlendirme olsun istemiyorum ama mesaj net anlaşılсын diye izah edeyim- 28 Şubat sürecinde imam hatiplerin kapatılmış olmasının bedelini biz 15 Temmuz'da ödemiş olduk. Aslında katı kemalist ideolojinin, yani "Batılılaşmak ve modernleşmek" adı altındaki katı bir kemalist ideolojinin yanlış politikalarının sonucunu belki de 15 Temmuz'da gördük. Cemaatler

ve STK'lar yeniden tartışılıyor ama aslında bu işin sorumlusu kesinlikle cemaatler, cemiyetler ve sivil toplum kuruluşları değil; elbette onların eksiklikleri var ama bu sadece sonuç, asıl sebep kanaatimce bizim eğitimle ilgili

28 Şubat sürecinde imam hatiplerin kapatılmış olmasının bedelini biz 15 Temmuz'da ödemiş olduk. Aslında katı kemalist ideolojinin, yani "Batılılaşmak ve modernleşmek" adı altındaki katı bir kemalist ideolojinin yanlış politikalarının sonucunu belki de 15 Temmuz'da gördük. Cemaatler ve STK'lar yeniden tartışılıyor ama aslında bu işin sorumlusu kesinlikle cemaatler, cemiyetler ve sivil toplum kuruluşları değil; elbette onların eksiklikleri var ama bu sadece sonuç, asıl sebep kanaatimce bizim eğitimle ilgili son 100 yılda, belki son 200 yılda, uygulamış olduğumuz yanlış politikalaradır.

son 100 yılda, belki son 200 yılda, uygulamış olduğumuz yanlış politikalaradır.

Teoriyle pratiği birlikte yürüttüğümüz zaman daha sağlıklı bir sivil toplum alanı ve akademi kültürümüz oluşacak inşallah.

Eğitimle ilgili de iki cümleyle şunu ifade etmek isterim: Eğitime bütüncül bakacak hamleleri âcil olarak yapmamız gerekiyor. Bunun kolay olmadığını biliyorum. Çok yönlü ve bütüncül eğitim dediğimiz şey de şu: (Çok konuşuluyor ama ben tekrar bunu vurgulamak istiyorum) Çocuklarımızı salt akademik başarı üzerinden değil; yetenekleriyle, sportif yönleriyle, sanatsal, kültürel yönleriyle, sosyal aktivite yönleriyle değerlendirmeliyiz. Bir

sivil toplum kuruluşu olduğumuz için bu boyutunu önemsiyoruz. Çocuklarımızı farklı yönleriyle ele alıp o farklı yönleriyle herbirinin birer değer olduğunu hesaba katarak salt akademik başarı üzerinden değil, çok yönlü

ve bütüncül olarak değerlendirilmesini sağlamak lazım. Bu çok kolay değil, kabul ediyorum; ama bu anlayışı, bu felsefeyi inşallah yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya gerçekleştirebilirsek; aileyi, sivil toplumu, okulu, mahalleyi, üniversiteyi, bunların hepsini bir potada eğitime hizmet edecek hale getirebilirsek, inşallah önümüzdeki dönemlerde yeni nesillerimiz, gençlerimiz, yani geleceğimiz çok daha iyi olacaktır.

ORHAN ERDEM

Dünyadaki değişmeler ve gelişmeler doğrultusunda gelişmiş toplum olma yolunda ilerleyen, özellikle son 14 yılda dünyanın 16. büyük ekonomisi olan Türkiye'nin eğitim alanında da aynı başarıyı yakalama çabalarına şahit olmaktayız. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı 8. ve 9. Kalkınma Planları'nda öngörülen istikrar içinde büyüyen ve gelirini daha âdil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bir Türkiye vizyonu ile Türk eğitim sistemini okul öncesinden yüksek öğretime yaygın eğitimi de içine alacak şekilde yeniden ele almaktadır. Bu dönüşümlerde Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim modelleri içinde olan imam hatip modelimiz de halkımız tarafından büyük bir teveccühle her dönemde kabul görmüştür. İmam-hatipleri farklı kılan onun arkasındaki güçlü STK yapılarıdır. İmam-hatipler toplumsal bir ihtiyacın sonucu olarak ve toplumsal mutâbakat neticesinde ortaya çıkmış kuruluşlardır. 1947'ye kadar başlangıç, cumhuriyetin başlangıcında yapı içerisinde olan imam hatipler sonradan yok olmuş, hepimizin bildiği gibi 1947'de köylerde "Ölüleri yıkaya-

cak dahi imam yok!” ifadelerinin yoğunlaşması üzerine önce kurslar, sonra Celal Ökten Hoca’nın gayretleriyle 1951’de ilk imam hatip açılıyor.

İçinde dînî ağırlıklı bir eğitim olduğunda “ideoloji” her zaman bir set kurmuş. Anılarında bu süreci Celal Ökten anlatırken; “Tevfik İleri öğrencimdi. Rahmetli Adnan Menderes’in de çocuklarını okutmam için o aracı olmuştu, onların Kur’an eğitimini ben vermiştim. Onun için tanıyorum ve çocuklarına verdiğim eğitim döneminde karşılaştığımızda ‘İlk fırsatta şu imam hatipleri açalım.’ derdi. Onun üzerine Ankara’ya gittiğimde hep yine çok kabul buyurur ve hemen Tâlim Terbiye Kurulu’na bu konuda tâlimat verir, ama sonuç çıkmıyor. Kendisi gider, Tâlim Terbiye Kurulu Başkanı’yla görüşür. ‘Efendim, mevzuat, kanun yeterli değil, ben yapamam.’ der.” O yaşında Celal Ökten çok ciddi sıkıntılar çeker, hatta anılarında dile getirdiği üzere peynir, ekmeğe yiyerek beslenmeye başlar, bunalır. Artık son bir hamle rahmetli Menderes’e ulaşırlar. O zaman yapının gücünü şimdi daha net anlıyoruz. Başbakan Menderes “Şöyle bir şey yapalım: Siz yine Tâlim Terbiye Kurulu Başkanı’nın yanına gidin Celal Hoca’yı da alıp. Ben de sizi arayıp bulamadığımı ifade ederek oraya gelmiş olayım, orada bitirelim.” der. Bunlar Tâlim Terbiye Kurulu’nun yanında sahiden Başbakan’la bir vesileyle Milli Eğitim Bakanı’nı aramış, ulaşamamış, orada olduğunu söylemişler ve baskın yapmış imajıyla gelir. Der ki: “Tevfik Bey, sizi ne zaman arasam Tâlim Terbiye’desiniz, nedir bu iş?” O da durumdan bahse-der. O günkü Başkan’a der ki: “Hemen bunu yazın,

çıkarmın, böyle bir şey olamaz.” “Yapamam efendim.” der. “Yazacaksın, ben imzalayacağım” der ve bu şekilde ilk imam hatip açılır. Şimdi yapıya bakıyorsunuz, bir başbakanı bile Tâlim Terbiye Kurulu’na götüreceksin, orada direkt imzayı attırmasını gerektirecek korkunç bir direnç var. Dolayısıyla imam hatip okulları milletin her dâim sahipliği, millî, mânevî değerlerine bağlılığı itibariyle bizzat kendi bağrından çıkan kurumlar olmuştur.

İmam hatipliler, Türkiye’nin yeni vizyonunun kurucusu olma özelliğini taşıyan, yerlilik hassasiyetleri yüksek, eğitim camiasının fertleridir. Bu kurumlardan yetişen öğrencilerimiz insanlık tarihinin temel değerlerine sahip, medeniyet hafızasının kodlarını bilen ve tüm bunları sahiplenen insanlar olarak milletimize hizmet vereceklerdir. AK Parti dönemlerinde imam hatiplerle ilgili hedeflerimizi biraz daha büyüterek uluslararası imam hatipler açtık. 8 okul ve 1300 öğrenciyle 100’e yakın ülkeden öğrenciyi de bu alanda yetiştiriyoruz. Tabi ki bu konuda en duyarlı Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti hükümetleri oldu. Milletimizin bu kurumlara olan talebini göz ardı etmeyerek yeni Türkiye’nin inşasında bu kurumların yapı taşı olarak ortaya çıkmasına tekrar vesile oldular. 2012 yılında, ben 2011 Ekim’inden bu yana Milli Eğitim Bakan Yardımcısı’yım, Ömer Dinçer Bey’in döneminde, o zaman Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatıyla 4+4+4 eğitim sistemi kanunlaştı. 28 Şubat anlayışından gelen 8 yıllık garabet eğitime son verildi ve yine katsayı yüzünden mağdur olan imam hatiplerin

mağduriyeti giderilerek mesleki eğitimin önü açılmış oldu. Bugün ne katsayı konusunda ne de başka bir konuda bir zorluk var. Tercihleri veliler ve öğrenciler isteklerine göre yapabilmekteler. 15 Temmuz’u burada dertli bir grubun bu yönüyle incelemesi önemli, şimdi bir şeyi anlıyoruz ki 28 Şubat, FETÖ adlı terör örgütünün planlayarak o sözde rejimi koruma adına her zamanki gibi kurumlardaki kişileri de yönlendirip kendi kurdukları bir eğitim modelini oluşturmak adına kurguydu ve bunu başardılar. Hani bugün sadece hükümet üzerinden ağırlıklı eleştirilerek bakılan bu konunun aslında ikiyüzlülük kısmına da gidilebilir. Yakın tarihimizde 28 Şubat’ın çok iyi irdelenmesi gerekir. Çünkü 600.000-700.000 öğrenciyeye kavuşan imam hatipler o dönemde kapatıldı.

Dînî duyarlılıkları daha yüksek olan veliler ilk etapta özel olarak gönderilebilecek okullar olarak bu yapının okullarını gördüler. Hem çok hızlı büyüdüler, hem de düşündükleri eylemin en büyük hamlesini yapmış oldular, ama bu da kesmedi onları. 2013’te yine Cumhurbaşkanımız’ın tüm bakanlarına söylediği “Bu dersane krizini, dersane işini bitirin dememe rağmen yeterince üzerine gidilmedi. Hocanın ilk işi bu olacak.” diye talimat verdiği Nabi Avcı Bakanımız’la birlikte o dönemde dershanelerin kapatılmasına dönük adım atıldığında bu yapının damarına basılmış oldu. Şimdi iki kanat açmışlardı: Birinci okulculuk; okullarıyla 28 Şubat’la hassasiyeti olan, dînî hassasiyeti olan vatandaşları kendi yanlarına almışlardı. İkinci dershanecilik; daha liberal, daha farklı düşünen kişilerin okullarına gelemeyeceğini ama onları da dershaneye getirebilecek-

lerini biliyorlardı. Bu yapıyı dershaneye de dönüştürerek, çeşitli hamlelerle büyük bir sektörü ellerine geçirmişlerdi. 2013'te biz kanuna başladığımızda okulculukta, Türkiye özel okul sisteminde %10 iseler; dershanecilikte %50'ydiler. Yayıncılarıyla birlikte %70 etki alanları vardı. Bu da ne demektir? Her kesimden insanı dershaneye alıyor, orada bu ülkenin zeki çocuklarını yakaladığı an ailesinden farklı yerlerden ulaşarak, burslar, vesaire gibi yöntemleriyle akıllı, bu ülkenin değeri olabilecek çocuklarımızı ne yazık ki kazandılar, kötü emellerine alet ettiler, bir nesli yok ettiler. Bu işin bir daha yaşanmaması için herkes görevini yapmalı diye düşünüyoruz. Cumhurbaşkanımız'ın, Başbakan'ın, hükümetimizin dediği gibi hiçbir şeyde paralel yapı kabul edilemez, ama eğitimde hiç kabul edilemez. Bu dershanedir, farklı yapılarıdır, hepsinin bitirilmesi gerekiyor.

Özel eğitim olur devletin denetiminde, ama devlet zaten anayasal olarak da eğitimin sorumlusu olan yapı, herkese eşit şekilde eğitim vermek durumundadır. Bu tabi bizim Milli Eğitim Bakanlığımız açısından bir tek imam hatipli öğrencilerimizde 15 Temmuz ruhu yaşatılacak değil, tüm öğrencilerimizde aynı şekilde yaşatılmalı. Ama biz biliyoruz ki imam hatipliler bu konuda arkalarındaki sivil toplumun gücü ve hassasiyetleri yönüyle çok daha hızlı bu yapıya entegre olacaklar. Hani bir söz var: Gol atmak yetmez, bir takımın galip olması da önemlidir. Bu takım Türkiye milletiye, büyük Türk milletiye, imam hatipler bu golü atsın, bu millet kazansın. O bakımdan onların bu konudaki hassasiyetini de önemsiyoruz, ama biz sorumluluğumuzun tüm öğrenenler boyutunda olduğunu biliyoruz. Bu amaçla da

2016-2017 eğitim döneminin ilk haftasını 15 Temmuz'u işleyerek açtık. Okul öncesinden liselerimize kadar bir hafta şiirlerle, bu yaşanan olayı anlatan resimlerle 15 Temmuz işlendi ve inşallah müfredatımızda yerini alacak, işlenecek. Çünkü bu seferki yeni dünyanın savaş sistemi, işgal sistemi içerisindeki bir darbe girişimiydi. Çok şükür bu necip millet bunu püskürttü ve tekrar o millî birlik ruhuyla devamını sağladı.³

---

3 Milli Eğitim Bakan Yardımcısı

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM SORUNUMUZA ODAKLANMAK

TÜRKİYE’NİN EĞİTİM SORUNU NEDİR?

PROF. DR. BEKİR BERAT ÖZİPEK

Türkiye’nin yaşadığı 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi, pekçok bakımdan tarihin önemli bir kırılma anını ifade etti. Sosyal psikolojiden siyasete, egemenlik ilişkilerinden hukuka kadar pekçok alanda bu kırılmanın etkilerini görmek, beşerî varoluşun her alanında bu tarihin öncesi ve sonrasına ilişkin bir ayrımın yapılacağını tespit etmek mümkün. Eğitim de bu alanlardan biri.

Darbe girişiminin püskürtülmesinin, Türkiye demokrasisinde, siyasi ve hukuki yapıda olumlu anlamda yeni bir dönemin başlangıcı ve önemli bir dinamiği olması, eğitim alanında da ondan doğru sonuçlar çıkarılması, onun doğru anlaşılmasından ve yorumlanmasından bağımsız değil. Çünkü 15 Temmuz'a götüren süreç çoğu kez bilinçli veya bilinçsiz biçimde, eğitim sorunumuzu çözmeye değil, tam tersine onu sorunlu yapısıyla devam ettirmeye yönelik sonuçlar çıkaracak şekilde yorumlanabiliyor. Sanki karşışarşıya bulduğumuz baştan beri bütün bu sorunları üreten yapı ve işleyiş, sanki bizim hiç ayrılmamamız gereken, izlememiz gereken biricik modelmiş gibi sunulabiliyor. Örneğin okullarda resmî ideoloji doğrultusunda bir ideolojik formasyonu öngören eğitimi sorgulamak yerine, sanki sorun ondan sapmakmış, ondan saptığımız için bütün bunlar yaşanmış gibi yorumlar yapılıyor ve rahatsızlığın kaynağı ilaç diye yeniden topluma içirilmeye çalışılıyor.

15 Temmuzun ışığında Türkiye'de eğitimi yeniden düşünmek, eğitim üzerine daha fazla kafa yormak ve oluşturulmaya çalışılan bu yanlış algıyı gidererek, sorunu teşhis edip, çözmeye yönelmek gerek. Yine bu yaşananlardan hareketle, doğru dersi çıkarmak, gerçekten çözümü ifade edebilecek bir adımı ya da bir yol haritasını oluşturmak için eğitim sorunumuzu bütün boyutlarıyla konuşmak ve onun sorunlu doğasıyla yüzleşmek zorundayız.

Eğitim Nedir?

Türkiye’de şöyle bir kalıp söz vardır: “Herşeyin başı eğitim.” İlgili ilgisiz her konu ona bağlanır, bu yüzden de eğitim kavramı genellikle sıkıcı ve anlamsız pek çok konuşmanın yorucu bir teması olur.

Ama gerçekten de eğitimi tanımlamak gerekli ya da öncelikle eğitimin ne olduğuna bakmak gerek. Eğitim çok kısa bir tarifile bireyin potansiyelini aktüel hale getirmek, onun bilgilerini, hünelerini geliştirmektir. Ona belli değer, fikir ve davranış normları kazandırmak, onu hayata hazırlamak ve birarada yaşamının gerektirdiği, başka insanlarla yaşamının gerektirdiği asgari standartları öğretmek de bu kapsamdadır. Ancak bu kapsamda dile getirilen amaçlardan hiçbirisi değer bağımsız değildir. Mesela, bireye bazı değerleri kazandırmak diyoruz, işte bireye bazı davranış normlarını kazandırmak diyoruz, onu hayata hazırlamak diyoruz. O bakımdan eğitim kavramı mâsum bir kavram değildir ve tam da bu yüzden çok iyi anlaşılması gereken, çok iyi oturtulması gereken bir kavramdır. Çünkü bu kapsamda dile getirilen amaçlardan hiçbiri “değer bağımsız” veya objektif bir faaliyet anlamına gelmez. Aksine “bilgi”den “iyi vatandaş”a kadar hiçbir olgu tartışma dışı değildir; ki temel gerilim de bu noktada ortaya çıkar.

Öyleyse bireyin potansiyelini aktüel hale getirmek, yani onun aslında içinde var olanı açmak, çiçeklenmesini sağlamak, onun kendisini geliştirmesini sağlamak ya da onun önündeki engelleri kaldırmak, bunu hızlandırmak anlamında eğitim nasıl olmalıdır?

Bugüne kadar bu soruya başlıca iki şekilde cevap verilmiştir. Birincisi, günümüzde esas olarak demokratik sistemlerde uygulanma iddiasındaki şekliyle eğitim, gerçekten tanımdaki gibi, bireyin potansiyelini aktüel hale getirecek bir faaliyetin adıdır. İkinci anlamıyla eğitim, bireyi ve toplumu yeniden biçimlendirme amaçlı bir doktrin aşılama, şartlandırma ve propagandayı ifade eder. Sadece belki insanlar için değil, hayvanlar için de kullanılan anlamdaki bir eğitim, tek yönlü bir değer aktarımı ve tek yönlü olarak belirlenmeyi yansıtır.

Bu ikinci anlamıyla eğitim, bu alandaki çatışmayı da beraberinde getiren bir nitelik taşır. Çünkü insan, doğası gereği kalıba dökülmek, belirlenmek ve bir amacın nesnesi haline getirilmek istemez. Bu Kant'ın "insana araç değil amaç olarak muamele edilmesi" gerektiğine ilişkin sözlerinde somutlaşan ve onun insan olma vasfından kaynaklanan bir durumdur. Akıl ve vicdan sahibi ve aynı zamanda kendi ahlaki tercihlerini izlemekle kendisini gerçekleştirebilecek bir varlık olan birey, kendisinin ve çocuğunun kendi iradesine aykırı biçimde başkası tarafından belirlenmesine karşı çıkacaktır. Bu bütün dünya görüşlerinden, bütün ideolojilerden ve inançlardan insan için geçerlidir.

Bu gerilimi aşmanın evrensel tecrübeyle ulaşılan en sağlıklı yolu, eğitimi çeşitlilik ve çoğulculuk temelinde inşâ etmenin önündeki engelleri kaldırmaktan geçer. Herkes, kendi ahlâkî ve vicdânî "iyi"si doğrultusunda kendi potansiyelini geliştirmek, çocuklarını da yine kendi değerleri doğrultusunda eğitime hakkına sahip olmalıdır.

Bunun anlamı şudur: Kişinin bireysel veya kollektif, özel veya kamusal biçimlerde eğitim almasının yolu açık olmalıdır. Bu da eğitim özgürlüğünün tanınmasına bağlıdır. Eğitim özgürlüğü, toplumu oluşturan bireylerin dînî, ahlâkî, siyâsî, etnik, kültürel tercihleri doğrultusunda eğitim kurumları oluşturabilmesini, onun müfredatını ve eğitim kadrosunu yine kendi tercihleri doğrultusunda belirleyebilmesini ve bunun hukuk tarafından tanınmasını içeren bir hakkı ifade eder. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinden AİHS'ne, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne kadar pekçok belge ve sözleşmede ifadesini bulan bir haktır bu.

Ancak özel alanda eğitim özgürlüğünün olması yetmez. Esas olarak sorun, kamusal eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmada somutlaşır. Burada hangi değerleri tercih ederseniz edin, hangi dil, din, felsefi düşünce veya dünya görüşünü resmîleştirerek ona dayalı bir eğitim politikası takip ederseniz edin, sorun çıkacaktır. Çünkü kimlik özellikle, düşünce ve hayat tarzları birbirinden farklı olan insanlara, aynı menüyü sunarak ne adaleti sağlamak mümkündür, ne de huzuru.

İşte bu yüzden kamusal eğitim mümkün olduğunca değer bağımsız ve ideolojik içerikten arındırılmış olmalıdır. Bunun yanında alternatif eğitim kurumları inşa etmek, eğitimin içeriğini serbest biçimde belirlemek ve öğretmeninden hocasına, felsefesinden pratiğine müdahaleden mâsun olmak da bu hakkın kapsamındadır.

Türkiye’de Eğitim Sorunu

Bu çerçevede eğitim sorununa bakacak olursak, Türkiye’deki eğitimin en temel sorunu, kavramın evrensel anlamının veya insan haklarına dayalı demokratik sistemlerdeki uygulamasının daha baştan reddedilmiş olmasıdır. Türkiye’de eğitimin temel özelliği, bireyin içindeki potansiyelin açığa çıkarılmasını, onun öğrenme ve bilgi kapasitesinin genişletilmesini değil, esas olarak ona resmî ideolojide ifadesini bulan bir siyâsî tercihin, bir dünya görüşünün ve bir hayat tarzının benimsetilmesini sağlamaya yönelik olarak düzenlenmiş olmasıdır. Burada bilgilendirme amacı da vardır elbette. Fizik, kimya veya matematik de öğretilir; ama bu ikincil bir amaçtır ve eğitimin temel amacı bir ideolojinin benimsetilmesidir. Dersler ve ders kitapları da esas olarak bu amaç doğrultusunda kaleme alınmıştır. Örneğin tarih farklı yorumlara yer verilerek değil, belirli bir perspektiften geçmişin haklılaştırılması şeklinde anlatılır. İnkılap Tarihi dersi de bu anlamda esas olarak bir tarih dersi değil, ideolojik endoktrinasyon seansları olarak tanımlanabilir.

Türkiye’deki eğitimin ideolojik niteliği bir sır veya abartılı bir iddia değildir. Millî Eğitim Temel Kanunu’ndan Yükseköğretim Kanunu’na kadar her düzeyde böyledir bu. Her iki kanununun “amaç” bölümüne bakın, oradaki ideolojik referansa göre öğrenci yetiştirmekten söz edildiğini göreceksiniz.

Ana omurgası Cumhuriyet’in Tek Parti döneminde oluşturulan bu sistemin en önemli sakıncası, çeşitliliği ve özgürlüğü değil, homojenliği ve tekçiliği öngören otoriter bir nitelik taşımasıdır. Eğitimin temel amacı

veya yönelimi bu olunca da, aslî fonksiyonunu icrâ edememekte, on-onbeş yıl boyunca ingilizce dersi alan bir öğrenciye basit bir gündelik ingilizceyi bile öğretmemektedir. Bu tesadüfi veya tuhaf bir durum değil, tam da eğitimin Althusser'in "devletin ideolojik aygıtı" olarak tanımladığı şekilde kurgulanmasının doğal ve kaçınılmaz sonucudur.

Peki bu eğitim sistemi, matematikle geçen yıllar boyunca dört işlemi öğretmiyor da, yöneldiği en temel hedefi, yani ideolojik endoktrinasyonu gerçekleştirmede başarılı mı? Trajikomik ama anlaşılabilir sebeplerle milyonlarca çocuğun ve gencin yıllarını heder etme pahasına yöneldiği bu hedefi de gerçekleştiriyor. Ama bu onun eksikliğinden ziyade, insan doğasından gelen dirençten kaynaklanıyor. İnsan nesneleşmek istemiyor ve direniyor. Ama bu arada o da kendisini gerçekleştirecek bir kamusal eğitim alamıyor, özeli de yasak olduğu için parası ve imkanı olsa bile yapamıyor. Bu eğitim sistemi, etnik, dini ve siyasi kimliğini gizleme sorununu da beraberinde getiriyor. İnsanların bir gerçek, bir de resmî kimlikleri oluyor ve takiye yapmak da hayatın bir parçası haline geliyor.

Bu eğitim sistemi, aslında toplumun her kesiminde mağdur üretiyor. Örneğin dînî eğitim yasağından hem müslümanlar hem hıristiyanlar ve diğer inanç grupları mustarip. Türkiye, hem kamu okullarında anadilde eğitimi, hem de dînî eğitim hakkını tanımamak için Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin iki maddesine çekince koymuş. Daha da tuhaf olan, devlet, kendi eğitim sistemi içindeki legal yasal okullara bile ideolojik amaçlı ayrımcılık yapabiliyor. Meslek liselerine katsayı koyul-

ması veya imam hatiplerin orduya alınmaması bunun çok somut bir örneği. Ama bundan ibaret değil. Alevilerden gelen zorunlu din dersinin kaldırılması veya Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması talebi de bu özgürlük sorununun bir parçasını oluşturuyor.

Bugünlerde daha akıl dışı olan ise, bütün bu sorunlara yol açan tevhid-i tedrisat ve tâlim terbiye paradigmasının, son darbe girişiminde bulunan FETÖ'cü grubun kendisini dînî bir cemaate dayanmasından hareketle, alaturka laikliğe ve otoriter bir devletçiliğe dayalı resmî eğitimin çözüm olarak sunulmaya çalışılması. “Bakın, bu yaşananlar laik eğitimin önemini gösterdi” gibi bir sonuca varmak için ciddi bir mantık sıçraması yapmak gerekiyor.

Neresinden başlamalı? Türkiye'deki laikliğin Batılı anlamda bir laiklik hiçbir zaman olmadığından mı? İnsanların neden inançlarını gizlemek durumunda kaldıklarından mı? Serbest olsa şeffaf olacak bir faaliyeti zorla kriminalize etmenin haksızlığından mı? Yasaklar yüzünden kendisini gizleyenleri suçlamak yerine merceği onu buna zorlayan sisteme çevirmenin gereğinden mi? Böyle yasakçı ortamların tam da korkulanı başa getireceğinden mi?

Çok basit bir soru: FETÖ'cüler kendilerini gizleyerek orduya, askeri okullara sızdılar, tamam. Ama bunu özgürlükçü bir eğitim sisteminde mi, yoksa liyakat yerine ideolojik sadakat temelinde işleyen bir sistemde mi yaptılar? Yine çok basit bir soru: Askeri okullara girişte, seçenekler arasında imam hatip liseleri olsaydı, o grup o kurumda bu kadar yoğunlaşabilir miydi? Yoksa tam da bu ayrımcılık mı o gruba kilit kurumlarda üstünlük sağladı?

Aslında cevapları biliyoruz. Amerika'yı yeniden keşfetmemizin gerekmediğini de. Elbette askeri okullara girişte doldurulan kitapçıktaki seçenekler keyfi olarak silinmiş olmasaydı, insanlardan ideoloji şartı aranmasaydı, o grup da orduda toplumdaki ağırlığından daha fazla bir güç yığamayacaktı. Ama bu oldu, çünkü devletin ideolojik tarafsızlığı ilkesi geçerli değildi.

Bugün ihtiyacımız, herkesin kendisi olarak kendi eğitim anlayışı ve etik değerleri doğrultusunda hareket edebilmesinin yolunun açılmasıdır. Çeşitlilik ve çoğulculuktur; eğitim alanının bir kavga alanı olmaktan çıkarılmasının en sağlıklı yolu da budur.

Bireylerin bir ahlâk felsefesi olabilir; bir grup insanın üzerinde uzlaştığı bir felsefe de. Ama herkesi kapsayıcı ol-

ması mümkün değil. Çünkü insanlar tabiatı icabı birbirinden farklı hassasiyetlere, dünya görüşlerine sahip varlıklar ve birbirlerinden farklı ahlâk anlayışlarına sahiptirler. Dolayısıyla çözüm, tek bir ya da ideal olan bir ahlâk anlayışını empoze etmeye çalışmak değil ya da eğitime giydirmeye çalışmak değil, çeşitlilik ve çoğulculuğa uygun bir şekilde farklı iyi ahlâk, doğru ahlâk anlayışları doğrultusunda insanların kendilerini gerçekleştirmesine izin vermek. Nesime Hanım'ın söylediği bir

Çok basit bir soru: FE-TÖ'cüler kendilerini gizleyerek orduya, askeri okullara sızdılar, tamam. Ama bunu özgürlükçü bir eğitim sisteminde mi, yoksa liyakat yerine ideolojik sadakat temelinde işleyen bir sistemde mi yaptılar? Yine çok basit bir soru: Askeri okullara girişte, seçenekler arasında imam hatip liseleri olsaydı, o grup o kurumda bu kadar yoğunlaşabilir miydi? Yoksa tam da bu ayrımcılık mı o gruba kilit kurumlarda üstünlük sağladı?

şey vardı. Türkiye Millî Eğitimi'nin ve Diyanet'in kendisine çeki-düzen vermesi gerekiyor. Evet, hatta fazlasını da belki söylemek lazım, Diyanet'in varlığını da tartışmak gerekiyor. Yani bizde özellikle de ulus devlet sonrasında oluşan bazı kurumlar sanki Allah'ın emriymiş gibi düşünülüyor ve üzerinde hiç tartışma yaşanmıyor. Oysa bu kurumlarla din ve vicdan özgürlüğü arasındaki ilişki ya da gerilim de tartışılmalı, bizzat devletle de ilgili bir mesele bu ve sadece bir inanç grubu için ya da bir inanç için söylemiyorum, bütün inanç grupları için geçerli bu.

Devletin dinler ve inançlar karşısında taraf olmaması, daha doğrusu devletin ideolojik tarafsızlığı, devletin vatandaşlar arasında ayrımcılık yapmaması, onlar arasında kayırmacılık, tarafgirlik gözetmemesi, yapmaması sonucuna iki şekilde varılabilir: Birisi; laiklikle varabilirsiniz bu sonuca, yani devletin dinler ve inançlar karşısında tarafsız olması gerektiğini, o düşünce sisteminden yola çıkarak söyleyebilirsiniz. İkincisi; islâmî bir düşünceyle de buraya varabilirsiniz. Yani islâmın adalet ilkesinden yola çıkarak da devlet tarafsız olmalı, devlet beni de kayırmamalı diyebilirsiniz. Çünkü gerçekten eğer devlet o ülkede yaşayan herkesin ortak hayatını kolaylaştırmak için oluşturulmuş bir kurumsa, bundan daha fazla bir şey değilse, o zaman hepsinin o benim diyebileceği ya da kendisini bir şekilde ait hissedebileceği, bağlı hissedebileceği bir mesafede durmak durumundadır.⁴

---

4 İstanbul Medipol Üniversitesi: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı

TÜRKİYE'DE SİYASAL KİMLİK ve EĞİTİM

PROF. DR. BİROL AKGÜN

Ulus Devlette Eğitim

Eğitimin temel çıktısı yetişmiş insandır. Bireyler için en temel siyasal sosyalleşme ortamı ise eğitim ve okuldur. Biz eğitimden ne bekliyoruz? Eğitimin çıktısı nedir? İnsan olarak, toplumsal olarak, bireysel veya siyasal anlamda eğitim süreçlerinin sonunda nasıl bir birey ve nasıl bir toplum oluşturmayı amaçlıyoruz? Aslında temel soru budur. Bu açıdan baktığımız zaman bugün hepimizin hiç sorgulamadan kabul ettiği zorunlu eğitimin esasen modern ulus devletin bir kurgusu olduğunu görürüz. Daha önceki dönemlerde imparatorluklarda zorunlu eğitim yoktur. Zorunlu devlet eğitiminin (zorunlu 12 yıl, zorunlu 5 yıl gibi), tamamen ulus devletlerin ideal vatandaş yetiştirme amacına yönelik olarak tasarlanmış süreçler olduğunu görüyoruz. Belki de bu bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Zira devletin güvenliği ve toplumsal yapının istikrarı ile ideal kimlik yaratma arasında yakın bir ilişki vardır. Bu yönüyle eğitime daha çok araçsal bir rol yüklenmektedir.

Eğitime araçsal olarak bakan yaklaşım esas alındığında, ağdaş eğitim sisteminin modern ulus devlet için iki temel fonksiyonu ortaya çıkmaktadır.

1. İktisadi anlamda bir ülkedeki mevcut üretim sisteminin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmek.
2. Her ülkenin kendisinin tanımlamış olduğu ulus devletteki “ulusu tanımlayan” siyasi değerlere uygun “makbul vatandaşlar” yaratmaktır. Bu yön, araçsal eğitimin daha çok daha siyasi kimlik ve ideolojik veçhesidir. İyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek temel amaçtır. Toplumsal aidiyet ve vatandaşlık bağları eğitim vasıtasıyla istenilen kimlik ve zihniyet inşâ edilerek tahkim edilmeye çalışılır. İşte o iyi vatandaş bazen Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi komünist, Hitler Almanyası’nda olduğu gibi faşist bireyler yetiştirmeye yöneliktir. Avrupa ve Amerika gibi Batılı ülkelerde ise amaç liberal değerlere inanan insanlar yetiştirmektir. Bizde ise 1930’lardan itibaren laik ve milliyetçi bir toplum yaratmak hedefi temel amaçtır. Dolayısıyla bu anlamda eğitim hiçbir zaman devlet ideolojisinden bağımsız olmamıştır, olmayacaktır da. Çünkü eğitim alanı nasıl bir insan yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin tartışmalı ve biraz da netameli bir alandır. Siyâsî zeminde bile farklı ideolojik kesimler, siyâsî partiler, gruplar, bir şekilde en iyi insanın nasıl yetiştirileceğine ilişkin kendi aralarında farklılaşırlar. Zira hepsinin

kendi siyâsî projelerine uygun zihniyet ve insan tipi yetiştirme amaçları vardır. Önerdikleri programlar, müfredatlar ve metotlar da doğal olarak farklılaşır.

Modern devleti demokratik olarak tanımladığımız zaman eğitim sistemi de toplumdaki tüm farklılıkları tolere edebilecek kadar çoğulcu, ama aynı zamanda o toplumun birlikte yaşamasını mümkün kılan ahlâkî, toplumsal ve siyâsî değerleri asgari düzeyde inşa edecek bir içeriğe de sahip olmalıdır. En temelde eğitim, toplumdaki farklı kimlikleri çatıştırmayacak ortak değerler kümesini yaratabilmelidir. Benim eğitimin siyâsî fonksiyonundan kastettiğim şey esasen bu yöndür. Zira özellikle Batı dünyasında ulus devlet üzerinden

Modern devleti demokratik olarak tanımladığımız zaman eğitim sistemi de toplumdaki tüm farklılıkları tolere edebilecek kadar çoğulcu, ama aynı zamanda o toplumun birlikte yaşamasını mümkün kılan ahlâkî, toplumsal ve siyâsî değerleri asgari düzeyde inşa edecek bir içeriğe de sahip olmalıdır. En temelde eğitim, toplumdaki farklı kimlikleri çatıştırmayacak ortak değerler kümesini yaratabilmelidir.

konuştuğumuz zaman bu konuda zengin bir siyâsî literatürün oluştuğunu görüyoruz. Örneğin B. Anderson, ulus devletin inşâsını “hayâlî cemaatler” yaratma süreci olarak görürken; tarihçi E.Hobsbawm, milletleri “icat edilmiş gelenekler” olarak tanımlar. İtalyan marksist yazar L.Althusser ise okul ve eğitim sürecini devletin ideolojik bir aygıtı olarak görür ve kapitalist toplumda burjuva sınıfının hegemonyasının sürdürülmesine hizmet ettiğini iddia eder.

Eğitim’de Ahlâk Anlayışı

Bizim kendi geleneksel islâmî değerlerimiz açısından baktığımız zaman aslında eğitim salt araçsal (enstrümantalist) bir yaklaşımla ele alınamaz. Eğitim bir tekâmül/olgunlaşma süreci, insanı olgunlaştırmanın bir aracı olarak görülür. Burada çok ciddi bir paradigmatik farklılık vardır. Zira eğitime enstrümantalist olarak bakarsanız bambaşka dizaynlara gidiyorsunuz. Yukarıdan toplumsal mühendislik yaklaşımıyla belli bir toplum ve kimlik yaratmanın siyâsî aracına dönüştürmüş oluyorsunuz. Ama insânî açıdan bakarsanız eğitim insanın kapasitesini geliştirme, ahlâkî açıdan olgunlaştırma ve kendisini geliştirmesine yardımcı olmayı önceleyen bir “insânî tekâmül müfredatı” oluşturursunuz. Ben özellikle toplumsal istikrârı ve insânî gelişmeyi birlikte ele alan bir yaklaşımı önemsiyorum. Bazıları bunu muhâzafakâr bulabilir. Ama rahmetli Nurettin Topçu’nun da belirttiği gibi; belli bir felsefesi olmayan bir milletin eğitimi de olmaz. Burada tartışılması gereken şey bu felsefenin kökeni ve temelidir. Toplum ve millet olmayı hak etmek için belli ortak değerlere sahip olmak ve bunları besleyecek bir eğitim sürecini oluşturmak gerekir. Eğitim bir geleneğe yaslanmalıdır ve bir felsefeyi yansıtmalıdır. Eğitime bu açıdan baktığımız zaman toplumsal birlik ve beraberliği sağlamak için, eğitimin birlikte yaşamının müşterek şartlarını öğreten ve minimum/asgari toplumsal değerleri yeni nesillere aktaran bir içeriğe sahip olması elzemdir. Ortak ahlâkî ilkeleri inşâ etmeden toplumsal ve siyasal birliği ve hukuki istikrârı sağlamak mümkün olmayacaktır. Siz bunu

tanımlamazsanız veya ahlâktan veya moral değerlerden bağımsız olarak eğitim sistemini inşâ ederseniz, işte o zaman FETÖ gibi yapılar ortaya çıkar. Devlet içinde paralel kimlik inşâ süreci gelişir. Arap dünyasındaki DAİŞ gibi radikal grupların ortaya çıkmasının temelinde de başarısız kamusal eğitim politikaları vardır.

Bizim ülkemizdeki imam hatip liselerinin uzunca bir süreden beri siyâsî alanda farklı partiler arasında tartışma nedeni olmasının temelinde de bu kimlik ve zihniyet meselesi yatmaktadır. Tartışmanın temelinde Cumhuriyet ile birlikte inşâ edilmeye çalışılan yeni ulus devletin kimlik ve kültür yaratma politikaları yatmaktadır. Yeni siyâsî elitler Batı tipi laik ve Türkçü bir millî kimlik yaratmayı amaçlarken, farklı toplum kesimleri kendi medeniyet ve kültürel geleneklerini yeni nesillere aktarma arayışına girmiştir. Medreselerin kapatılması ve tevhid-i tedrisat ilkesinin uygulanması bağlamında icat edilen imam hatip okulları aslında geniş halk kesimlerince, çocuklarına kendi değerleriyle barışık bir eğitim aldırma imkânı sunulması olarak görül-

Eğitim bir geleneğe yaslanmalıdır ve bir felsefeyi yansıtmalıdır. Eğitime bu açıdan baktığımız zaman toplumsal birlik ve beraberliği sağlamak için, eğitimin birlikte yaşamanın müşterek şartlarını öğreten ve minimum / asgari toplumsal değerleri yeni nesillere aktaran bir içeriğe sahip olması elzemdir. Ortak ahlâkî ilkeleri inşâ etmeden toplumsal ve siyasal birliği ve hukuki istikrârı sağlamak mümkün olmayacaktır. Siz bunu tanımlamazsanız veya ahlâktan veya moral değerlerden bağımsız olarak eğitim sistemini inşâ ederseniz, işte o zaman FETÖ gibi yapılar ortaya çıkar.

müştür. Laik siyâsî elitler en son 28 Şubat sürecinde gördüğümüz üzere bu imkânı kısmaya çalışsalar da, halk demokrasinin sağladığı baskı gücünü de kullanarak kendine açılan bu imkânı genişletmenin yollarını aramaktan vazgeçmemiştir. Oysa modernleşmeci bürokratik elitler, Osmanlı'yı ötekisi olarak tanımlayıp

Medreselerin kapatılması ve tevhid-i tedsrisat ilkesinin uygulanması bağlamında icat edilen imam hatip okulları aslında geniş halk kesimlerinde, çocuklarına kendi değerleriyle barışık bir eğitim aldırma imkânı sunulması olarak görülmüştür. Laik siyâsî elitler en son 28 Şubat sürecinde gördüğümüz üzere bu imkânı kısmaya çalışsalar da, halk demokrasinin sağladığı baskı gücünü de kullanarak kendine açılan bu imkânı genişletmenin yollarını aramaktan vazgeçmemiştir.

bizi geri bıraktığını düşündükleri dinden uzaklaşmayı ve onun yerine topluma hedef olarak konulan Avrupa medeniyetine katılmak için pozitivist bir eğitim felsefesini gerekli görüyorlardı. Bu çerçevede baktığımız zaman, Cumhuriyet döneminde Millî Eğitim Bakanlığı içindeki Tâlim Terbiye Kurulu'nun neden kilit roller üstlendiğini daha iyi anlayabiliyoruz. Bir imam hatip okulu açmak için Başbakan Menderes'in neden Tâlim Terbiye'ye kadar bizâtihi gitmek zorunda kaldığına ilişkin anekdotu bu perspektiften okumak gerekir. Orada görev yapan bürokrat-

lar kendilerine toplumun kimliğini ve rejimin güvenliği ni koruma ve inşâ etme fonksiyonu veriyorlar bu ayrıcalığı kaybetmek istemiyorlar. 28 Şubat'ta imam hatipli öğrencilerin sayılarının artışının MGK toplantılarında tartışılması ve 27 Nisan 2007'de yayınlanan e-muhtıra-

da okullardaki Kutlu Doğum Haftası etkinliklerinin neden rejim güvenliği meselesi olarak görüldüğünü ancak bu açıdan bakarsak anlayabiliyoruz.

Avrupa medeniyetine ancak laik bir eğitim ile ulaşılabilirliği inancı erken Cumhuriyet dönemi elitleri için çok güçlüdür. Köy enstitüleri, halkevleri, eski Yunan klasiklerinin türkçeye kazandırılmasına ilişkin uğraşlar aslında o erken dönem idealist cumhuriyet elitinin ne yaptığını ve ne yapmak istediğini iyi biliyor olduğunu gösteriyor.

Ama sorun şu ki bunlar ülke sosyolojisi ile örtüşmüyor. Geniş toplum kesimleri için bu tek taraflı kimlik dayatma yaklaşımı ve bunun zorlayıcı metodu kendi varlıkları ve değerleri için bir kimlik sorunu olarak anlaşılıyordu. Onun için de mücadele 1950'lerden sonra ülkeye demokrasi geldiği zaman kitleler yavaş yavaş siyaset alanında eğitim sorunlarını tartışmaya başlıyorlar. İmam hatipler konusu buradan ortaya çıkıyor, ama halk darbelerle karşı hamleler yapıyor.

Geniş toplum kesimleri için bu tek taraflı kimlik dayatma yaklaşımı ve bunun zorlayıcı metodu kendi varlıkları ve değerleri için bir kimlik sorunu olarak anlaşılıyordu. Onun için de mücadele 1950'lerden sonra ülkeye demokrasi geldiği zaman kitleler yavaş yavaş siyaset alanında eğitim sorunlarını tartışmaya başlıyorlar. İmam hatipler konusu buradan ortaya çıkıyor, ama halk darbelerle karşı hamleler yapıyor.

1980'lerde bu kez diyorlar ki olmuyor böyle, biraz da uluslararası alandaki gelişmelere (komünizme karşı yeşil kuşak yaratma yaklaşımı) karşı tedbir almak için

zorunlu din dersi koyalım diyorlar. Din dersi mesela çok tartışmalıdır, ama en önemli tartışma konularından biri olarak bizzat anayasada düzenlenmiştir. Bir de inkılap tarihi dersleri aynı amaçla kanunen zorunlu hale getirilmiştir. İkisine de ideolojik araç olarak bakılmıştır ve her ikisinin de ideolojik arka plânı var. Bugün üniversitelerde kaldırılmayacak iki ders vardır: Birisi Türk dili edebiyatı dersleri, diğeri de inkılap tarihi dersleridir. Hepimiz üniversiteye girdiğimiz için bu dersleri aldık. Müfredatın hepsini değiştirebilirsiniz, ama bunları değiştiremezsiniz.

15 Temmuz Kırılma Anı

Cumhuriyet eliti Osmanlı'yı ötekisi olarak gördü ve argümanlarını bunun üzerinden oluşturdu. Bizdeki sağ muhâfazakâr kesim, -ki imam hatip mezunu birisi olarak bunu ifade ediyorum- kendisini hep Şerif Mar-din'in tanımladığı gibi öteki Türkiye'nin, yani çevrenin insanları olarak gördü ve devletin içerisinde uzun süre meşrûluk sorunları yaşadı. Tepkilerimiz, hareket tarzımız ve hatta siyâsî stratejimiz bu tepkisellik üzerine bina edildi. Hep kendimizi ötekine göre tanımladık. Bence son 15 yıl içerisinde yaşadığımız sorunlar ve 15 Temmuz bunun zirvesidir ve bir kırılma anıdır. Yani 15 Temmuz toplumun kâhir ekseriyetinin tepkisel kimlik-ten kopuşunu ve kendini devlet ile özdeşleştirmesinin başlangıç anı olarak görülebilir. Bu bir toplumsal rehabilitasyon da yaratmıştır. Ardından bir ay devam eden demokrasi mitingleri toplumun yeniden siyasete el koyduğu, kendi değerlerini "devletlu kesime" haykırdı-

ğı 1920'lerdeki kuva-yi milliye ruhunun yeniden canlandığı bir dönüşüm anıdır. Artık bu 80-90 yıldır tartıştığımız konuları bir kenara bırakıp, biraz önce sözünü ettiğim anlamda eğitim politikası da dahil olmak üzere Türkiye'deki siyasal kimliğin yeniden tanımlanabileceği yeni bir inşâ edici tartışma aşamasına geçme zamanıdır. Siyâsî elitler bu imkân ve fırsatı iyi kullanmalıdır.

Biz geçmişte ötekiler üzerinden kendimizi tanımlayıp reaktif söylemler ürettik. Amacımız bize dayatılan yapay kimlikleri bozmaktı. Derri-da'nın dediği gibi; eski yapıyı yapı-bozuma uğratmakla vakit geçirdik uzun süre... 15 Temmuz gecesinde şunu gördük ki, aslında siyasi elitler arasındaki kutuplaşma tartışmaları geniş halk kesimleri arasında çok da derin değilmiş. Siyâsî kutuplaşmanın toplumsal zemindeki karşılığı çok yokmuş.

Halkın aslında bütün bu tartışmalara rağmen 90 yıllık eğitimdeki sorunumuza rağmen hâlâ asgari müştereklerde nasıl buluşabileceğimizi 15 Temmuz gecesinde sabaha kadar Ankara ve İstanbul'da yakından gördük. Kimse görmediyse sergilere baksınlar, videolara baksınlar, sıradan insanların nasıl davrandığını görsünler. Bu bir kırılma anı, şimdi bize düşen bugün bu tartışmayı yapan iyi-kötü hadi

15 Temmuz toplumun kâhir ekseriyetinin tepkisel kimlikten kopuşunu ve kendini devlet ile özdeşleştirmesinin başlangıç anı olarak görülebilir. Bu bir toplumsal rehabilitasyon da yaratmıştır. Ardından bir ay devam eden demokrasi mitingleri toplumun yeniden siyasete el koyduğu, kendi değerlerini "devletli kesime" haykırduğu 1920'lerdeki kuva-yi milliye ruhunun yeniden canlandığı bir dönüşüm anıdır.

toplumun elitleri diyelim ya da eğitim görmüş insanları olarak, bu barışçı sosyal zemini doğru okuyup çözümler üretmemiz gerekiyor. Artık sorumlu insanlar olarak bizim reaktif değil, inşâ edici bir paradigmaya dönmemiz gerekiyor. Biz nasıl bir toplum olmak istiyoruz, bizim asgari müştereklerimiz ne olmalıdır, bizim birlikte yaşamamıza imkân verecek olan siyasal kimliğin

15 Temmuz gecesinde şunu gördük ki, aslında siyasi elitler arasındaki kutuplaşma tartışmaları geniş halk kesimleri arasında çok da derin değilmiş. Siyâsî kutuplaşmanın toplumsal zemindeki karşılığı çok yokmuş. Halkın aslında bütün bu tartışmalara rağmen 90 yıllık eğitimdeki sorunumuza rağmen hâlâ asgari müştereklerde nasıl buluşabileceğimizi 15 Temmuz gecesinde sabaha kadar Ankara ve İstanbul'da yakından gördük.

içini nasıl doldurmalıyız? Bir siyasal kimlik sorunu çözülme-yen, iyi-kötü siyâsî elitler arasında bir uzlaşma sağlanmadan eğitimdeki tartışmalar bitmez. Çünkü herkesin kendine göre bir projesi var. Biz de devleti ele geçirelim ya da dershaneler açalım, FETÖ'nün yaptığı gibi eğitim kurumları kuralım, toplumu bu yönde değiştirelim. Yani kendi toplumumuzu inşâ edelim yaklaşımı yanlış olur. Hepimizin asgari müştereklerini içeren ortak kapsayıcı siyasal kimlik etrafında buluşup, ortak bir

motto oluşturup geleceğe yönelik büyük bir amaç tanımlayabilirsek (grand strategy) yeni bir toplumsal heyecan dalgası yaratabiliriz. Böylece Türkiye'deki hep arzuladığımız "kutuplaşmayı aşan birlik ve beraberlik" içerisinde birlikte yaşama kültürünü inşâ edebilir, ortak siyâsî ve toplumsal zemini tahkim edebiliriz. Belki bu-

gün düşünmemiz gereken en önemli şey budur. Ortak müşterekler oluşturup, geleceğe yönelik bir ütopya yaratamadığımız için eğitim alanında da bunu bir türlü anlatamıyoruz. Çünkü eğitimin en önemli rolü siyasal sosyalizasyon, siyasal değerlerin edinilmesi, aktarılması sorunudur. Biz yeni nesli hangi siyasal değere göre yetiştireceğiz? Onlara ne öğreteceğiz ki onlarda bir heyecan yaratsın? Bunun başlangıcı ortak bir siyasal değerler manzumesini inşâ etmemizden geçiyor. Ben burada özellikle kapsayıcı müşterek bir kimliğin inşâsının altını çiziyorum. Güçlü bir toplumun temeli bu ortak kimliktir. O nedenle güçlü bir toplumun inşâsı, özetle ahlâkî zemini ve ortak kültürel zemini güçlendirmekten geçiyor. Böyle güçlü bir ahlâkî siyâsî zemin, aynı zamanda modern tüketim kültürünün getirdiği aşırı bireyciliğe karşı da toplumsal dayanışma ruhunu geliştirip dengeleyici bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla belli bir kültürel geleneğe yaslanmadan güçlü bir toplum ve onu besleyecek bir eğitim sistemi inşâ edilemez.

Bazıları “biz fabrika ayarlarımıza geri dönelim” diyorlar. Cumhuriyet’in fabrika ayarları 1930’lardaki pozitivist eğitim mantığıdır. İllâki bir fabrika ayarlarımıza geri döneceksek bu 100 yıl öncesine değil de, belki 1000 yıl öncesine geri dönmemiz gerekiyor. Neye dönmemiz lazım? Haşhaşilerin Büyük Selçuklu döneminde yaratmış olduğu o büyük fitne vardı. Haçlı seferleri ve ardından gelen Moğol istilası sonrasındaki Anadolu’da ve bizim yakın çevremizde yaratılan o kaos ve anarşi ortamından nasıl ve neyle çıktıysak bugün de benzer bir yaklaşım gerekiyor. Melik Şah ve Nizamül-

mülk, Haşhaşi fitnesiyle uğraşırken konunun yalnızca âsâyiş yönüne bakmıyor; fitnenin ideolojik yönüne de odaklanıyor. Devlet ve toplum düzenini yeniden kurarken, kritik merkezlere güçlü ilmî kurumlar (Nizamiye Medreseleri) açıyorlar. Amaç bir taraftan hak ve adalet üzere devleti yönetecek ahlâklı devlet adamları yetiştirirken, diğer yandan da islâmî ilimlerin ihyâsı yoluyla toplumun ihtiyaç duyduğu mûtedil islâm anlayışını yeni nesillere aktarmaktı. Gazâlî gibi düşünürler hem o ortamda yetişiyor, hem de topluma yön veren yeni bir ahlâk ve siyaset felsefesi oluşturuyorlar. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin "insanı yaşat ki devlet de yaşasın" mottosunun altında yatan cihan hakimiyeti mefkûresi, o değerler üzerinde neşvünema buluyor ve uzun süre bu coğrafyada barış ve düzeni sağlayan bir siyâsî/sosyal pakt (Pax Ottomana) yaratıyor.

Demek ki bir medeniyet perspektifi yaratmak için önce epistemolojik bir merkez inşâsı gerekiyor. Eğitim bunun için önemli ve kritik. Bin yıllık barış ve huzur dönemi ancak ondan sonra geliyor. Biz Selçuklu ve Osmanlı geleneğinin aynısını diriltemeyiz. Amacımız şimdi yeniden o dönemdekilerin aynısını tekrar etmek değil, ama bugün 15 Temmuz sonrasında hem bizim ülkemizde yaşanan, ama aynı zamanda kendi bölgemizdeki islâm dünyasındaki gelişmeleri de dikkate alarak var olan çağdaş Batı medeniyetinin geliştirmiş olduğu insanlığın ortak değerlerini de dikkate alan, yeni bir uzlaşıya ihtiyacımız var. Bunu çok fazla ülke yapamaz. Türkiye gibi hem geçmişi itibariyle islâmî geleneğe yaslanan, hem de son 100-150 yıldır modernleşme

yoluyla en azından maddi beklentilerimiz anlamında Batının üretmiş olduğu “insan hakları, demokrasi, birlikte yaşam kültürü” gibi ne varsa bunları da beraber inceleyeceğiz, mütalaa edeceğiz ve kendi geleceğimizi, kendi vizyonumuzu yeniden geliştireceğiz. Altını çizmeye çalıştığım en önemli şey şudur: Herkesi heyecanlandıran ortak hedefler (grand strateji) olmadan, yani ortak bir siyasal kimlik ve ulaşılması gereken toplumsal bir kıvılcık (ortak ütopya) olmadan yeniden büyük bir medeniyet yolculuğu başlayamaz.

Türkiye’de örneğin, siyasal zihin inşâ etme anlamında en çok işe yarayan dersler tarih dersleridir. Bizim, bu tarih derslerinin eğitim-öğretim metodunu değiştirmemiz lazım. Sadece farazi değil, analitik ve stratejik olarak yeni nesillere farklı düşünmeyi, analitik düşünmeyi nasıl aktarabiliriz, tarih derslerini bunun bir aracı

Herkesi heyecanlandıran ortak hedefler (grand strateji) olmadan, yani ortak bir siyasal kimlik ve ulaşılması gereken toplumsal bir kıvılcık (ortak ütopya) olmadan yeniden büyük bir medeniyet yolculuğu başlayamaz.

haline getirmemiz lazım. Bu çok önemlidir. Örneğin inkılap tarihi derslerini de artık içerik olarak değiştirmeliyiz. İllâ böyle bir ders olacaksa -ki olması lazım- Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Modern Türkiye tarihi veya Türk Demokrasi tarihi adı altında okutulabilir. Böylece reaktif bir mantıkla değil, inşâ edici bir metotla yaklaşmalıyız kendi tarihimize. İnkılap tarihi dediğiniz zaman hep sürekli geçmişe ait kötü anılar üzerinden kimlik inşâ etmeye çalışıyorsunuz. Biz proaktif ve gele-

Türkiye’de örneğin, siyasal zihin inşâ etme anlamında en çok işe yarayan dersler tarih dersleridir. Bizim, bu tarih derslerinin eğitim-öğretim metodunu değiştirmemiz lazım. Sadece farazi değil, analitik ve stratejik olarak yeni nesillere farklı düşünmeyi, analitik düşünmeyi nasıl aktarabiliriz, tarih derslerini bunun bir aracı haline getirmemiz lazım.

ceğe yönelik inşâ edici bir vizyon ve kimlik yaratacaksak geçmişteki üzerine değil, geleceğe yönelik beklentilerimizle, toplum olarak biz neyiz ve neyi temsil ediyoruz sorularına vereceğimiz cevap üzerinden vizyonumuzu geliştirmemiz lazım. Negatif değil, pozitif, kapsayıcı, inşâ edici bir mantığa dönmemiz lazım.

Netice itibariyle inşâ edici yeni bir siyâsî yaklaşıma ihtiyaç var. Hem siyâsî anlamda,

hem kimlik anlamında bu zihniyet değişikliği önemlidir. Siyâsî bir mottoya ülke olarak, devlet olarak ihtiyacımız var. Heyecanları geliştirici bir grand-stratejiye, güçlü topluma ve güçlü bir Türkiye için siyâsî bir mottoya ihtiyaç var. Eğitimde bu anlamda farklılıklarımızı tolere eden, ama asgari müştereklerimizi de tahkim eden bir yeni içerik oluşturulması lazım.⁵

5 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi; Uluslararası İlişkiler Öğretim üyesi

28 ŞUBAT ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE LAİKLİK PRATIĞİ ve DİN EĞİTİMİNE YANSIMALAR

DR. NECDET SUBAŞI

Genelde 28 Şubat süreci etrafında yoğunlaşarak bugün yaşadığımız konuları tartışma olanağı bulacağız. Tabii büyük bir sorgulama, büyük bir yüzleşme etabından geçiyoruz. Bu biraz daha sürecek gibi görünüyor, çok fazla sürecek gibi görünüyor. Bugün yaşadığımız, özellikle 15 Temmuz gecesinden itibaren yaşadığımız olayların hiç kuşkusuz doğrudan muhatabı olacak pek açık sorumluları var. Sorgulama durumundayız. Derin ve güçlü çözümler yaparak nereye kadar gidebiliriz, bütün bu olanların kaynağı nedir öğrenmek zorundayız, ama bugün bu soruyu çok şiddetli bir şekilde sormamız için gerekli vasatın oluştuğunu düşünüyorum.

Ne oldu da ne tür çatlaklar oluştu da biz bugün 15 Temmuz'u yaşadık? Toplumsal yapı çok önemli bir müdahaleye mâruz kaldı, hepimiz çok önemli bir çatışmanın ucundan döndük. Ortada şehitler var, çok ciddi bir kargaşadan söz ediyorum. Bütün bunları nereye kadar götürebiliriz? Geriye doğru gittiğimizde hangi soruların peşine düşmek gerekiyor? Tabii herkes kendine göre bir 15 Temmuz analizi yapmaya başladı. Siyasi gruplar, siyasi eğilimler, ideolojik referans grupları, herbirinin artık kendine özgü bir 15 Temmuz'u var. "Eğer laiklik konusunda ödün verilmeseydi 15 Temmuz olmazdı" diyenler var. İslâmî kesimler, islâmî konularda çok daha özenli olduklarını tahmin ettiğimiz cemaatler etraflarında olup bitenler hakkında daha dikkatli olsalardı bu cemaatin, artık turnak içinde anılan bir örgütün gelişmesine fırsat olmazdı. Nihayet çok farklı düzeylerdeki söylemleriyle bilinen liberal, islâmcı, kemalist, laik ya da sol; herbir gruptan bir 15 Temmuz analizi almak pekala mümkün. Bunları dikkatle takip ettiğimizde bundan sonraki Türkiye'nin nasıl olacağı konusunda yeni bir ufuk ortaya konulmaya çalışıldığını da görüyoruz. Tabii kültürel hegemonya, kültürel güç kimdeyse, gündelik hayatın dilini de onlar inşa ediyor. Şu andaki kargaşayı anlayışla karşılamak lazım, ama bundan sonra çok sık tekrarladığımız yeni Türkiye'nin nasıl olacağı konusunda açıkçası benim de kaygılarımı izale edecek bir duyarlılık ve dikkate sahip olmamız gerektiğini ifade etmek isterim. Çünkü 15 Temmuz'da gündeme gelen olaylar silsilesi gösterdi ki aslında bu örgüt toplumun geleneksel algılarını kullandığı, toplu-

mun geleneksel referans sisteminden önemli ölçüde yararlandığı ölçüde duygularımızı, hayallerimizi, beklentilerimizi bütünüyle istismâr etti. Bundan sonra ne yapacağı konusunda çok fazla bir kestirimde de bulunamıyoruz. Fakat işin ilginç tarafı bugün bu yapıyı çözümleme konusunda onu anlamayı, onu bir şekilde değerlendirmeyi ve onu bir daha yaşanmaz hale getirme konusundaki duyarlılığı canlı tutmak için entelektüel kapasitenin var gücüyle çalışması gerektiği kanaatindeyim. İnsanlar bir heyecanlanır, bağırır, slogan atarlar, birbirlerine laf atarlar; bunlar anlaşılır şeyler, toplumsal yaşamda bunların hepsi olur, ama bir yapının da kendiliğinden bu konuyu çözümlemeye, bu konunun derinliklerini ortaya çıkarmaya gerçekten büyük bir ihtiyacı var. Bunu yapmamız gerektiği kanaatindeyim.

Çünkü 15 Temmuz'da gündeme gelen olaylar silsilesi gösterdi ki aslında bu örgüt toplumun geleneksel algılarını kullandığı, toplumun geleneksel referans sisteminde önemli ölçüde yararlandığı ölçüde duygularımızı, hayallerimizi, beklentilerimizi bütünüyle istismâr etti. Bundan sonra ne yapacağı konusunda çok fazla bir kestirimde de bulunamıyoruz.

Laikliğin Türkiye Pratikleri

Şimdi laiklik konusu önemli. Söz dönüyor dolaşiyor, Türkiye'nin en ciddi gündelik pratikleri arasında yer alan laiklik etrafında yoğunlaşıyor. Bu konu etrafındaki tartışmalar bitmek tükenmek bilmiyor. Laiklik bir açıdan kara delik, bir açıdan büyük bir yara, bir

açından da bir imkân, bir fırsat; yani doğrudan eleştir-
mek, doğrudan “tu kaka” ilan etmek durumunda da
değiliz. Laiklik konusuna ihtiyaç duyduğumuzda yas-
lanmak, ihtiyaç duymadığımızda reddetmek de çok
tutarlı bir davranış değil. Geldiğimiz noktada laikliğe
çok ciddi anlamda atıfta bulunanlar gerçekte müslüman
hayatını da bloke etmek istiyorlar. Bunu fark ediyoruz.
Müslümanların yönelimlerini, eğilimlerini bastırmak
için laiklik konusuna çok ciddi yatırım yapanlar var.
Müslümanlar da burada refleks içerisinde laikliği biraz
fazlaca hırpalıyorlar, fazlaca üzerine gidiyorlar. Bunun
dengesini bulmamız gerektiği kanaatindeyim. Tabi çok
zor bunları konuşmak, toplumun bir şekilde ayrıştığı,
kamplara ayrıldığı, siyah-beyaz renklerin netleştiği bir
noktada oturup, konuyu soğukkanlı bir şekilde konuș-
manın da doğrusu çok zor olduğu bir gerçek. Onun
için ben bütün soğukkanlılığımı koruyarak aslında 28
Şubat üzerinden bir özeleştiri ve tabi ki bir sorgulama
yapma niyetindeyim.

Bizde laiklik modern devlet pratiği olarak gündeme
geldi. Modern ve ulus devlet toplumsal yaşamda bir
karşılık bulmak, kendi muhayyilesini yerleştirmek için
laikliği ciddi bir enstrüman olarak kullandı, hatta yer
yer o bir savaş aygıtı olarak kullanıldı. Laikliğin en ileri
düzeyde idealize edilen formu üzerinden bir tanımına
maalesef ulaşamadık. Bu idealize edilmiş formlar mo-
dern Türkiye'nin hiçbir döneminde gündelik hayatta
bir karşılık bulmadı. İşte dinle devlet arasındaki ilişkilere-
rin tanımlanması, dînî grupların, dînî söylem alanları-
nın birbirleriyle yarışmaksızın, rekabet etmeksizin, ça-

tısmaksızın toplumsal yapı içerisinde eşit ve dengeli bir şekilde varlığı, tüm bunlar kitaplarda kalan, kitaplarda konuşulan bir şey olarak hatırlandı. Bugün doğrusu laiklik konusunu göğsümüzü gere gere birbirimize önerme durumunda da değiliz. Kötü hatıralar var. Zamanla kavram belki de hiç hak etmediği ölçüde uygulamada ortaya çıkan biçimleri üzerinden çok problemlili, çok defolu bir kavram haline geldi. Laiklik kavramının bizde sorunlu bir kavram haline dönüşmesi sadece ilk örneğini oluşturan Fransız Devrimi sonrasında müktesebatından kaynaklanmadı, Türkiye pratikleri de çok ağır bir şekilde bu kavramı kullanılmaz hale getirdi. Tüm bu ara dönem pratiklerini takip ettiğimizde mesela, Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan itibaren gelen süreçleri takip ettiğinizde, işte 1960 darbesinde, 12 Mart muhtırasında, 12 Eylül ihtilalinde, son olarak da 28 Şubat darbesini dikkatle takip ettiğimizde bunların hemen hepsinde laikliğin çok ciddi anlamda araçsal olarak kullanılıp istismâr edildiğini ve dolayısıyla bu kavramdan en büyük eziyeti, en büyük rahatsızlığı da kendini "müslüman" olarak gören kitlelerin yaşadığını belirtmek gerekiyor.

olarak kullanılıp istismâr edildiğini ve dolayısıyla bu kavramdan en büyük eziyeti, en büyük rahatsızlığı da kendini “müslüman” olarak gören kitlelerin yaşadığını belirtmek gerekiyor. Takrir-i Sükûn süreçleri, 1960 darbesi, 12 Mart, 12 Eylül, bunlar aslında bir şekilde Kemalist Cumhuriyet’in takip edilmesine, Kemalist Cumhuriyet diye tanımlanan bir tarihsel görevi, tarihsel bir olguyu yenilemeye, tahkim etmeye, yeniden canlandırmaya yönelik bir çaba olarak görülüyor. Ama burada sorulması gereken asıl soru; kurucu lider Mustafa Kemal’in ideallerinin sonraki müdahalelerde ne ölçüde bir karşılık bulduğudur? Mesela, 12 Eylül’de ne ölçüde güçlendirilmiş ya da hangi düzeyde takip edilmiştir, bunu tartışmak gerekiyor. Bunu sol kemalist söylem yanlısı olan arkadaşlar da çok ağır bir şekilde eleştiriyorlar. Mesela, 12 Eylül’ün, Cumhuriyet’in kurucu ideolojisiyle ne ölçüde bağdaşabileceğine dair büyük tartışmalar var. Aynı şey 60 darbesi için geçerli, 12 Mart darbesi için geçerli, fakat bu süreçlerin herbirinden çok büyük ağırlıklı sorunlar devşirerek bugünlere geldik, ama en çok da herhalde üzerinde durulması gereken şey 28 Şubat 1997’de gerçekleşen kimilerinin “post-modern darbe” olarak değerlendirdikleri bir süreç. Bu dönemi anahtar sözcüklerini sıralayarak hatırlamak mümkün. İşte post-modern darbe ve andıç var. O günleri çok sık olarak canlı, dinamik olarak hatırlayan arkadaşlar bileceklerdir, kullanılan kavramlar arasında Batı Çalışma Grubu vardı; Andıç olayı, Aczimen-di, Çevik Bir, demokrasiye balans ayarı. Bunlar da vardı.

Bütün bunlar yaşandı. Tabi benim kişisel kanaatim bu dönemde mesela, TSK'da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın Batı Çalışma Grubu aracılığıyla gündelik hayata müdahalesi, gündelik hayatın gramerinin tamamen değiştirilmesine yol açtı. Hatta 28 Şubat'ın 1000 yıl sürecek bir hayal içinde deklare edilmesinden şunu anlıyoruz: Devletin şu ya da bu stratejiyle alan açtığı kurumlara yönelik yeni bir dönemle karşı karşıyayız. Yani 1923'den 1997'ye kadar gelen süreçte sivil toplumun baskısı, toplumun enerjisi, sinerjisi, bu enerjinin, sinerjinin ortaya koyduğu müktesebat ortada, bu müktesebatın bir parçası da imam hatip liseleri, bunları hepimiz biliyoruz. Bu bağlamda devletin de politik argümantasyon içerisinde imam hatiplere bir şekilde sıcak baktığı, dindar toplumla ilişki kurmaya, onların varlığını dikkate almaya çalıştığı stratejik bir muhteva var, karşılıklı bir bloklaşma var. Bu yapılarla bir şekilde temas geçiliyor. Mesela, soğuk savaş döneminde devletin uluslararası konseptin takipçisi olarak dini, komünizme karşı bir kavram olarak kullanmayı arzu ettiğini biliyoruz. Hatta bugün tanıdığımız pek çok dînî aktörün, siyasi aktörün de o dönemdeki provokatif söylemlerde ne yazık ki kullanıldığını, öne çıkarıldığını, adları etrafında bir kahramanlık üretildiğini biliyoruz.

28 Şubat Süreci

Şimdi biz bugün anlıyoruz ki bağlı olmakla büyük bir şeref duyduğumuz islâm aynı zamanda bu coğrafyada bizim tâbî olmayı istemediğimiz, arzu etmediğimiz

bir sürü hikayenin de parçası haline getirilmek istenmiş, bir sürü siyasi komplikasyonun da parçası olarak kullanılmış, istismâr edilmiş. Benim kişisel kanaatimi sorarsanız, eğer Millî Görüş lideri rahmetli Erbakan kemalist restorasyon sürecinin parçası olarak varlığını devam ettirmeyi sürdürseydi, yani tipik bir vesayet hükümeti olarak varlığını sürdürseydi 28 Şubat gerçekleşmeyecekti veya ertelenecekti, ama 28 Şubat sürecinde Erbakan, aslında yeni bir şeyi denemeye başlamıştı. O Türk muhâfazakârları ve dindar kesimleri devletle tanıştırdı. Onlara bu coğrafya içerisinde nasıl yaşanacağı konusunda sadece bireysel, doğrudan müslümanlara yönelik bir atıf zincir üretmekle kalmadı, başkalarıyla, ötekiyle, toplumun diğer kesimleriyle nasıl birarada yaşayacakları konusunda yeni sorular sormalarının önünü açtı. Âdil düzen dediğimiz bir çalışma; bugün tartışabiliriz. Bazen genç arkadaşlarımız biraz hafife alıyorlar ama o dönemin şartları içerisinde ben bu kavramın çok yaratıcı, besleyici bir kavram olduğu kanaatindeyim. İşte birlikte yaşama konsepti dediğimiz yine o dönemlerde gündeme getirilen Medine Sözleşmesi tartışmaları da aslında bu bizim gündelik hayatta kamusal alanın bir kenarına sıkıştırılmış müslümanlığımızın hayata yeniden katıldığında karşılaşacağı sorulardan beslenmektedir. O sorularla yeni karşılaşıyorduk ve o sorunlar devlet dili içerisinde yeniden bir biçime, bir muhtevaya kavuşmak zorundaydı ve biz o dönemlerde, en azından Refah-Yol hükümeti o dönemde siyasette güç kazanmayı başardığı bir evrede bu toplumun bütünüyle nasıl buluşacağı, nasıl bütünleneceği konusunda

çok yaratıcı sorular sorulmaya başlanmıştı. Bu sorular toplumun sol-kemalistleri, alevileri, sünnileri, laikleri, laikçileri ve ateistleri arasında dolaşan ve tartışılan konulardı. Belki bunlar oransal olarak bir pazarlığa dahil edilemeyecek kadar küçük olabilirler, ama islâmî dünya görüşü tek bir kişi bile olsa onu hesaba katmayı, onu pazarlığın bir parçası haline getirmeyi zorunlu kılıyor. Dolayısıyla Erbakan'ın niyetinin afişe olması, onun niyetinin müslümanları toplumsal yaşamın içine katmak ve gündelik hayatta, kamusal alanda görünür hale getirme konusundaki niyetinin çok net, çok bariz bir hale gelmiş olması aslında ipinin çekilmesini de hızlandıran bir şey olmuştur.

Bugün tabi 15 Temmuz'u bütün cüssesiyle önümüze çıkan unsurlarıyla değerlendirdiğimizde çok rahatsız edici bir şeyle daha karşılaşıyoruz: Sanki 15 Temmuz darbesini

gerçekleştirenler 28 Şubat'ın açtığı bir boşluktan, 28 Şubat'ın kendilerini takdim ettiği bir mecrada bugüne kadar gelmiş gibi görünüyorlar. Çünkü 28 Şubat sürecinde, hatırlayın o dönem andıç olayları, o dönem Batı Çalışma Grubu'nun yaptığı yönlendirme faaliyetlerini ki

15 Temmuz'u bütün cüssesiyle önümüze çıkan unsurlarıyla değerlendirdiğimizde çok rahatsız edici bir şeyle daha karşılaşıyoruz: Sanki 15 Temmuz darbesini gerçekleştirenler 28 Şubat'ın açtığı bir boşluktan, 28 Şubat'ın kendilerini takdim ettiği bir mecrada bugüne kadar gelmiş gibi görünüyorlar. Çünkü 28 Şubat sürecinde, hatırlayın o dönem andıç olayları, o dönem Batı Çalışma Grubu'nun yaptığı yönlendirme faaliyetlerini ki buna kemalist müktesebatın ürettiği bütün kurumlar dahil oldu.

buna kemalist müktesebatın ürettiği bütün kurumlar dahil oldu. Ben şöyle genel bir listeye baktım, bunların içerisinde sizlerle paylaşmak istediğim bir şey var, medya var, sivil toplum kuruluşları var. Mesela, özellikle üniversiteler var, silahlı kuvvetlerin belli başlı birimlerinin toplumsal yaşama müdahale etme konusunda çok büyük heveskâr oluşları var, büyük merkezi medyanın sahiplendiği bir rol var, bürokrasi var, tasfiye olayları var. Ekonomi, bankacılık, özellikle Anadolu sermayesine yönelik yönlendirme, onları bir şekilde çarpıtma, bir şekilde hayattan geri çekme, sendikalar var, yargı sistemi var. Sanki toplumun bütün birimleri, üretilmiş bütün resmî organizasyonları 28 Şubat süreciyle birlikte dînî hayatın tüm formlarını, aksesuarlarını, unsurlarını ve bunların görünür her ne varsa objelerini bir şekilde gayrimeşru ilan etmek gibi bir çaba içerisinde girdiler ve orada da açık söylemek gerekirse bir hayli mesafe aldılar. Herşeyden önce müslüman zihin dünyasının kimyasını bozdular. Önümüze sunulan resimler; “Müslüman profilleri”, “Müslüman şovları” mesela, Aczimendilik üzerinden üretilmiş turnak içerisinde “gerici islam söylemleri”, Fadime Şahin-Müslim Gündüz hikayesi üzerinden şehvet sunumları islam geleneğinin içerisinde kendine yer bulabileceği iddiasında üretilen tuhaf kriminolojik eylemler, tabi başka şeyler de var. Müslümanlara yönelik ciddi müdahaleler, çok ciddi operasyonlar, bütün bunlara bakıldığında bunlar tabi artçı saldırılarıyla hep devam etti. Mesela imam hatip okulları önemli ölçüde hem bastırılıyor, hem kamusal alandan geri çekilmeye zorlanıyor, katsayı meselesi gündeme geliyor. Okulun ilk yarısı 3 yıllık ortaokul

dönemi kapatılıyor, 4+4 zorunlu eğitim sisteminde mesela, hafızlık gibi bu toplumda çok önemli yeri olduğunu düşündüğüm bir geleneğin, dînî bir geleneğin önü kesiliyor. Çocukların islâmıla sıcak gündelik hayatın akışı içerisinde tanışma zeminleri ortadan kaldırılıyor. Mesela, ilkokul 5. sınıftaki bir öğrencinin hatırlıyorum, yaz Kur'an kurslarına camiye gidip, mescitte Kur'an-ı Kerim öğrenme imkânı tamamen yasadışı bir eylem olarak değerlendirilmeye başlanıyor. O dönemdeki kayıtlara çok yakından bakıldığında sırf bu nedenle mağdur olmuş bir sürü imamdan, din görevlisinden bahsetmek bile mümkün. Yani çok ciddi radikal bir operasyonla karşı karşıyayız. Zaten o dönemin değerlendirmesini yapanlar bir yandan bu yapılanın demokrasiye balans ayarı çekmek, bir yandan da militan demokrasi şeklinde tanımlıyorlar. Hatta şunu da söylemeyi ihmal etmiyorlar: Size bu kadar demokrasi yeter. Siz biraz fazla serpildiniz, fazla yüz buldunuz, onun için sizi tekrar "eski" bahçelerimize, eski "dar" dünyalarınıza geri çevirmek zorundaydık... Bunun çok kötü örnekleri oldu. Mesela, yeni yetişen gençler imam hatiple özdeşleşmelerinin faturasını ağır duygusal travmalarla ödemeye mahkum edildiler. Yani insanlar "biz imam hatipte okuyoruz, falan" ifadesini böyle çok da keyif alarak söyleyemezlerdi. Bu çoğumuzun ikiyüzlülüğü filan değil, tam tersine toplumsal muhayyilede ona yüklenen, ona açılan değerlerden kaynaklanan bir şey. İmam hatipli kendince bir strateji üretiyor. Siz tam da yeni yeni kamusal alana ısınmaya, kamusal alanda mâkul, meşru, akılcı bir yer tutmaya çalışan bir kitleyi bir anda tekrar "tu kaka" ilan ediyorsunuz, bir anda

tekrar bunları anlamsız bir eşkıya dindarlığıyla ilişkilendirerek, toplumun dışına itmeye çalışıyorsunuz. Bunlar tabii çok büyük sıkıntılar yarattı. Okullarda başörtüsü sorunu, başörtüsü üzerinden yapılan kıyımlar, sıkıntılar, üniversitelerdeki tasfiyeler, gündelik hayatta dînî referans sisteminde konuşmayı güçleştiren süreçler -ki mesela, daha Taliban, DAESH gibi süreçler fiilen yaşanmamıştı- müslümanlar pekçok dînî kavramı, Hizbullah gibi bir ifadeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Cihat, tevhit, nübüvvet; bu gibi kavramları gündelik hayatın akışı içerisinde rahat kullanmak giderek zorlaşıyor. Çünkü medya aracılığıyla toplumda öyle bir bombardıman, öyle bir baskı üretiliyor ki siz artık dînî temsil kodlarıyla ilişkilerinizi en aza indirmek durumunda kalıyorsunuz. Bu arada böyle bir kısıtlanmışlık, böyle bir kuşatılmışlığın da herbirimize başka başka bir sürü yanlışlar yaptıracağını da kabul etmek lazım. Burada topluca baktığınızda 28 Şubat sürecinin ya radikalleşmiş islâmî grupların önünü açtığını, yani toplumun tanımakta zorlanacağı bir tarz yeni bir müslümanlaşma durumunu, müslümanlaşma akımının öne çıktığını ya da sulandırılmış, çok gevşek, islâmî geleneğin temel argümanlarını, belli başlı sabitelerini kolayca gözden çıkarabilen, kolayca onları bir tartışma konusu haline getirebilen daha güçsüz, daha sevimsiz, ama giderek belki de 15 Temmuz'u hazırlayan süreçlerin önünü açan yeni bir operasyonu da bu vesileyle görmüş oluyoruz.

İlahiyat alanına müdahale var, din eğitimine, gündelik yaşamın hemen her alanında müdahale var.

Kur'an kurslarında var, imam hatiplerde var, sohbet kültüründe önemli ölçüde bir baskı var, vesaire. Böyle olunca bu oldukça baskıcı, oldukça karmaşık böyle sonuçları hâlâ hepimizi etkileyen operasyonel şiddet arttıkça tabi ki kendi cemaatinin kendince biricik, kendince mâkul sayılabilecek “dînî grupların” da önü açılmış oldu. İnsanlar çocuklarını pek fazla göze batmayan, hatta mâkul biraz beyaz, biraz bu coğrafyada pek rastladığımız seçkinci bir kostümde karar kılan tarzda buralara doğru çocuklarını göndermeye ve o yapıların içerisinde kendi zekâlarını oralara teslim etmeye başladılar. Sonuçta da maalesef ve maalesef Türkiye'nin laiklik konusundaki katı müdâhil yapısının 28 Şubat'ta ortaya çıkan uygulamaları bugün 15 Temmuz'da üzerimize bomba yağdıran bir süreçle tamamlanmış oldu.

28 Şubat ve 15 Temmuz İlişkisi

Bu FETÖ hikayesinden sonra boşalan kadroların belli gruplar tarafından doldurulacağına ve o boşluğu doldurmak için bazı grupların atağa geçtiğine dair genel bir kaygı var. Buradan bu FETÖ kalkışmasının yarattığı korku, sıkıntı, travma, vesaire doğal olarak tüm cemaatlere karşı da büyük bir dikkat üretiyor. Bütün cemaatlerin varlıklarına yönelik bir tedirginlik ortaya koyuyor. Bu arada muhtemelen örgütün kripto üyeleri de devletin aslında sadece kendileriyle bir hesabının olmadığını, bütün cemaatlere yönelik bir operasyonel hazırlığa sahip olduğuna dair 15 Temmuz'dan önce de zaten başlayan sansasyonel bir hava yaratmaya çalışı-

yor. Bu konuda son sözü söyleme makamında değilim, ama kişisel kanaatlerimi paylaşmak isterim.

Cemaatler konusu çok sosyolojik bir şey, cemaatlerin varlığına yönelik bir sertliğin Türkiye'deki bütün farklılıkları tehlikeye sokacağını, farkındalığın birarada yaşama arzusunu çökerteceğini düşünüyorum. Bunun için doğrudan şu ya da bu cemaatle ilgili bir yönlendirme, değerlendirme yapmanın haksızlık olacağını düşünüyorum, ama bununla beraber cemaatlerin nerede durması gerektiğine dair de yani kendi müfredatlarını, insan yetiştirme biçimlerinin, topluma katkı sunma çabalarının sınırlarının ne olması gerektiği konusunda da önümüzdeki günlerde sıkı bir tartışmanın başlayabileceğini düşünüyorum. Yani bunlar nerede duracak, cemaatler nerede konuşlanacak, vesaire, bunları böyle konuşmadan muhabbetle "bakarız ağabey" havasında şimdi kapatılmış konular, ama bu işler de eğer üzerinde yeterli ölçüde çaba gösterilmezse, bir sakatlığa yol açabiliyor. Tabi kamuoyunda çok sık isimleri anılan topluluklar var. Türkiye'deki bu topluluklar dînî cemaat mi, dînî topluluk mu, yani bu konularda da aslında sosyoloji biraz kenarda kalmış gibi gözüküyor. Evet, yani Türkiye'de söze hâkim olmak isteyen, bürokraside etkin olmak isteyen, "devlete adam katmaya çalışan", ama bu arada devleti ele geçirmeye de çalışan karışık birçok yapı var. Bu yapıların içerisindeki çok bilinenlerini sık sık kamuoyunda duyuyoruz. Bence cemaatlerin de kendi koşullarını gözden geçirmeleri, toplumda nereye kadar kendi taleplerini ifade etmelerinin önü açılmalı, bu soruyu soğukkanlılıkla cevaplamaları, ama bu

arada devleti de sorunsuz, tartışmasız, eleştiriden muaf bir konumda tutmamak gerekiyor. Öyle bir noktaya gidiyoruz ki mesela, şimdi ben 14 Temmuz günü Necdet Subaşı değilim, başka bir duygusal moda girdik. Çünkü varlık dünyamız işgal ediliyor, hayatımıza müdahale ediliyor. Bundan sonra ne olacağına dair kaygılar 15 Temmuz'la birlikte korkunç bir şekilde hayatı rehin almış durumda, doğal olarak kendi reflekslerimizle devlete sahip çıkıyoruz, toprağa sahip çıkıyoruz, bayrağa sahip çıkıyoruz, vesaire, ama bu belli bir noktadan sonra mesela, eleştirilmez lâyüsel bir, sorunsuz bir şeye dönüştürebiliyor. Onun için hepimizin hayat içerisinde her ortamda doğru yargıya varmak, doğruyu sahiplenmek, doğrunun egemen olması için çaba göstermek, doğrunun izafiliğine yönelik tartışmalarla vakit kaybetmemek gibi bir noktada durmamız gerekiyor. Ben herşeyin iyi olacağı kanaatindeyim. O fitnenin ortadan kaldırılması için hepimize görev düştüğü kanaatindeyim. Herkes aslında ne yapması gerektiğini de sanki biliyor. Böyle gizli saklı, şeffaf olmayan, içeriği hakkında bilgi sahibi olduğumuzda üstümüze gelinen, üstümüze üstümüze gelinen ne varsa beş vakit namazda da olabilir, bunlara karşı mesafeli olmak gerekiyor. Yani islâm hiçbir zaman kendisi bu kadar gizli saklı bir din formunda olamaz.

Bence cemaatlerin de kendi koşullarını gözden geçirmeleri, toplumda nereye kadar kendi taleplerini ifade etmelerinin önü açılmalı, bu soruyu soğukkanlılıkla cevaplamaları, ama bu arada devleti de sorunsuz, tartışmasız, eleştiriden muaf bir konumda tutmamak gerekiyor.

Gizli saklı kamusal alana girme, sızma, böyle mıymıntı mıymıntı yaşayarak, ama aynı zamanda elimizdeki herşeyi tabii almak gibi bir heves içinde hiçbir zaman islâmın pratiği yoktur. Bizim efendimiz Peygamber (a.s.)'ın, sahabesinin, ondan sonraki selef-i salihlerinin hep çok açık, çok net, yani baskı gördükleri durumlarda bile hep açık olmakta kararlı olduklarını biliyoruz.

Yani islâm hiçbir zaman kendisi bu kadar gizli saklı bir din formunda olmaz. Gizli saklı kamusal alana girme, sızma, böyle mıymıntı mıymıntı yaşayarak, ama aynı zamanda elimizdeki herşeyi tabii almak gibi bir heves içinde hiçbir zaman islâmın pratiği yoktur.

Biz İmam Şafii'nin, İmam Hanbel'in, Ebu Hanife'nin ne yaptığını, ne gördüğünü satır satır anlatırız. Öyle şeffaflığa çağrı yapmaktadır. Belki bu da bizi terbiye edecek, onu da söyleyeyim. Yani 15 Temmuz, Türkiye Müslümanları'nın da kendi kendini terbiye etmesi açısından, her türden fırsatçılıktan vazgeçmesi, ikiyüzlülük-

ten vazgeçmesi, ahlâkî konulardaki tutarlılığını yükseltmesi konusunda bize de çok şey öğreteceğini düşünüyorum. Bir musibetten kim bilir neler, ne hayırlı şeyler doğacak.⁶

6 T.C. Başbakan Başdanışmanı

İKİNCİ BÖLÜM

İDEAL EĞİTİMİ ARAMAK

DEĞİŞEN DÜNYA'DA EĞİTİM

DOÇ. DR. CENNET USLU

İdeal eğitim arayışındaki “ideal” kavramı beni biraz rahatsız ediyor, rahatsız edici bir kavram. Neden öyle? İlk olarak; ideal kavramı tamamlanmışlık, bitmişlik çağrıştırıyor. Yani artık bundan sonra bir şey yok, mükemmele erdik çağrışımı var. Bu da onun esnekliğini, değişebilirliğini, farklı koşullara ve yaşanan değişimlere göre uyarlanabilirliğini ortadan kaldırıyor. Yani artık kusursuz, bundan sonra gidecek bir nokta yok, yeni gelişmeler, yeni metotlar, vesaireyi tıkanan bir tarafı var. Sistemi statik ve donuk bir forma büründürüyor. İkinci olarak; ideal kavramı bir teklik çağrıştırıyor. Herşeyin birtek ideali olur. Teklik çeşitliliği ve çoğulculuğu baskılayan, ortadan kaldıran bir durumdur. Üç; sıradan bir insanın yaşamına, isteklerine, arzularına tepeden bakan aşkın bir tarafı var ideal kavramının. Sıradan insanın kusurları, zaafı, arzu, beklenti ve taleplerini dikkate almayan, ona tepeden bakan bir boyutu var. İdeal olandaki mükemmellik sıradan insana ve gündelik hayata uzak bir durumdur. Bu gerekçelerle eğitimle ilgili araştırmaya önce adlandırmayla başlamak ve “ideal olan” dışında başka bir kavramlaştırmaya yönelmek gerekir. Bunun için benim önerim “mümkün-iyi” kavramı, yani mümkün-iyi bir eğitim sistemi arayışı daha iyi bir başlangıç noktası diye düşünüyorum.

Önce eğitim sistemi ve onun yapısını ortaya koyup, sorun kaynaklarını tespit ettikten sonra diğer noktaya, yani alternatife gitmemiz gerekiyor. Çünkü problemler mevcut olanın yapısından geliyor. Bugün yaygın olarak hepimizin, bütün dünyanın kullandığı sistem aynı (bir iki yeni girişim dışında, revizyon görmüşler dışında). Aslında biz modern dünyanın modern ulus devlet için uygun bulduğu, modern ulus devletin ürettiği bir eğitim sistemiyle yüzyüzeyiz.

Bu eğitim sisteminin özelliği ne? Dört başlık altında toplayabiliriz:

Bir defa yaygın-zorunlu bir eğitim. Bu ne demektir? Herbir yurттаş mutlaka o eğitimden geçecektir, kaçmasına izin vermiyor, mümkün olduğu ölçüde, gücü yettiği ölçüde herkes o fabrikasyondan geçmeli, herkesi eğitiyor. Eğitimi zorunlu kılıyor ayrıca.

İki, tep-tipçi bir eğitim var. Bu ne demektir? Her yaşta her farklı yetenekte, beceride, algıda, ilgide insana aynı eğitimi veriyor, aynı müfredatı veriyor, aynı metotlarla öğretmeye çalışıyor, farklı insanlara aynı şeyi aynı yöntemlerle anlatmaya çalışıyor. Tek-tipçi bir anlayış var.

Üçüncüsü, ideolojik bir eğitim belli dogmalar ve belli kapsamlı inançlar üzerinden bir eğitim veriyor. Eğitim istesek de istemesek de ideolojik olmak durumunda, eğitimin ideolojik olmasının belli bir perspektifle, bir değerler sistemine, bir şeye ihtiyacımız var. O da bir ideoloji içeriyor. Bazısı katı oluyor, bazısı esnek oluyor, ama şu ya da bu şekilde her eğitim bir ideoloji içerir. Ulus devletin ideolojisiyse iki kanattan geliyor.

Modern eğitim ideolojisi, bir ayağı bilimcilik dogmalarına diğeri millî kimlik dogmalarına. Bilimin kesin, tartışmasız yasaları bir yanda, diğər yandan homojen kitleler yaratmak için kurgulanmış, icat edilmiş efsaneler, mitler, tarihi öyküler, kahramanlar diğər yanda.

Şimdi dördüncü özelliği merkezizetçi ulus devletin merkezizetçi eğitim sistemi vardır. Burada devlet bütün sistemi kontrol ediyor. Devlete ait olan ve devlet tarafından kontrol edilen tek bir merkezden herşeyin belirlendiği bir eğitim yapısı var. Merkezizetçi ve devletçi bir sistem yani modern eğitim sistemi.

Şimdi modern ulus devlet neden böyle bir şeye ihtiyaç duydu, neden böyle bir eğitim sistemi üretti? Devletin standart insanlara ihtiyacı var, kitlelerin standartlaştırılmasına ihtiyacı vardı. Standartlaşma ihtiyacı iki boyutlu:

1.si ekonomik gereklilikti, çünkü fabrikada çalışacak insanların aynı davranış kodlarına, aynı fikirlere, aynı kavrayışlara sahip olması, işte belli zamanlarda yemek yemesi, belli zamanlarda dinlenmesi için insanların aynılaştırılması gerekiyordu. Yani ekonomide kolay çalışabilir insanlar bulmak, ustabaşının söylediği şeyi anlayabilecek insanlar bulmak için standardize edilmesi gerekiyordu.

2.si ise ulus devlet bağlamında ortak bir millî kimlik yaratabilmek için kitlelerin standardize edilmesi gerekiyordu. Bunun için ortak fikirlere, ortak tarih inancına, ortak değerlere, ortak ideolojilere inanan insanlar yaratmak gibi siyasi bir boyutu vardı. Kitleleri etkileyebilmek için bu standardizasyon yöntemleri işi

kolaylaştıran bir şey, çünkü kitleleri standardize ederseniz, onları kontrol edebilir, yönlendirebilir, yönetebilir, birarada tutabilirsiniz.

Bu sebeplerle, bu ihtiyaçlardan dolayı ulus devlet böyle, yani yaygın-zorunlu, merkeziyetçi-devletçi, ideolojik ve tek-tipçi bir eğitim sistemi üretti.

Şimdi bu eğitim sistemi böyle kalacak mı, devam edecek mi, yoksa değişebilir mi? Hani bir farklılık ortaya çıkabilir mi diye soruyoruz? Bu değişimi zorlayacak, bir değişimi getirecek sistemsel bazı farklılaşmaların yavaş yavaş ortaya çıktığını düşünüyorum ben.

Bunun başında ekonomi geliyor. Ekonomi artık fabrikada seri üretimde çalışacak insana ihtiyaç duymuyor. Fabrikadaki üretimler daha çok otomasyon ve robotlarla yapılmaya başlandı. Artık günümüzdeki ekonomi daha butik tarzı üretimi gerektiriyor. Spesifik ve yaratıcılık gerektiren, özellikle bilişim teknolojilerinde, vesairede veya kumaş teknolojisini düşünün, nano teknoloji içeren kumaşlar üretiyor artık çeşitli fabrikalar. Tek merkezden yönetilen okulları düşünün, seri üretim yapan fabrikalar gibi düzenlenmişler ve 100 yıldır da aynı şekilde çalışıyorlar. Pekçok şey değişti değişiyor, ama okullar ve eğitim aynı kaldı. Fabrikalar değişiyor, fabrikaların içindeki teknoloji değişiyor, ama okullar kitleler halinde insanları, biraraya toplayıp, seri üretim için seri insanlar yetiştiren fabrikalar gibi, ama artık üretim tarzı değişti. Ekonomideki bu değişim eğitimi de değişmek için aşağıdan yukarı zorluyor. Çünkü ekonominin talep ettiği nitelik ve özellikte insan yetiştiremiyor klasik sistem. Standart ve tek tip insan yetiştire-

riyor ama ekonomi artık buna ihtiyaç duymuyor.

Diğer taraf, yani siyasi ayakta da bazı değişimler var. Ulus kimliği inşâ etmeyle ilgili olan ihtiyaç da değişiyor. Ulusal kimlik hâlâ etkinliğini sürdürmekle birlikte çok kültürlülük gündeme geldi, mikro kültürlerin, farklı kültürlerin önemi, değeri arttı. Kimlik politikaları yaygınlaştı, kimlikle ilgili talepler ortaya çıkmaya başladı. Hem mikro, hem ulusal, hem ulus üstü çeşitlilikteki yapılar güçlenmeye başladı. Burada üretim kısmına göre daha az olmakla birlikte, yavaş yavaş değişimler, talepler ortaya çıkmaya başladı. Farklı kültürlere, inançlara uygun eğitim talepleri gelmeye başladı. Buna ilave olarak bireylerin özelliklerine, yeteneklerine uygun eğitim talepleri de peyderpey büyümeye başlıyor. Artık dört özelliklerini saydığım, ulus devlet eğitim sistemi iflas etti. Yeni dünyanın hem yeni üretim tarzına, hem de siyasal değişimine cevap veremez halde bir iflas yaşıyor. Sadece Türkiye’de değil, dünyada da böyle bir iflas yaşıyor modern eğitim sistemi.

Bu çerçevede elimizde böyle bir sistem, ama değişime açık, değişimi zorlayan koşullar var. Bu fırsattan istifade ederek benim “mümkün iyi” dediğim eğitim sistemi için bir şans yakalayabiliriz belki kim bilir? Eski eğitim sistemi yetmiyor artık, mümkün-iyi eğitim için bir fırsat yakalamış olabiliriz. Peki, bunun çerçevesi nedir? Ben o perspektifi genel olarak çizeyim. Şimdi her eğitim sistemi -ideal demiyorum ama- bir perspektif, bir görüş, bir ideolojiyi içermek zorunda, onu unutmadan başlayalım. Bence mümkün-iyi eğitim sisteminde başta iki referansa dayanmalıdır.

Mümkün-İyi Eğitim Sistemi

1. Ahlâken savunulabilir bir eğitim sistemi olmalı.

Ne demek ahlâken savunulabilir bir eğitim sistemi? Bireylerin rızalarını ve tercihlerini referans alan bir sistemdir. Hizmet alanların rızaları hilafına, zora dayalı ve tercihlerinin sisteme bir girdi olarak katılmasına izin vermeyen bir eğitim sistemi ahlâken savunulamaz. Bireylerin rızalarını ve tercihlerini gözetmeyen herhangi bir sistemin ahlâken savunulması güçtür. Başka gerekçelerle, örneğin bazı kutsallıklar bazında zora dayalı bir sistemi savunabilirsiniz belki ama ahlâken savunamazsınız.

2. Faydalı, işe yarar bir sistem olmalı. Bazıları bu ikisinin birbiriyle uyuşmadığını düşünür. Oysa birbiriy-le uyuşmamak, çatışmak zorunda değildir. İdeali arayan zihinler ahlâkî olanla faydalı olanı yanyana düşünemezler, ama mümkün-iyide ikisi birarada olabilir. Bu ikisi birarada olursa bir eğitim sistemi bütüncül olur. Öbür türlü bir ayağı eksik olur. Eğitimin araçsal kısmı da önemli, bir mesleği yapmak için öğretime ihtiyacımız var. Mesela, birinin doktor olması için öğretime ihtiyaç var, araçsal bir öğretime ihtiyaç var. Yani bilgisayar mühendisinin veya bir inşaat mühendisinin eğitiminin araçsal bir tarafı var. Eğitim sadece kendini geliştirmeye dönük bir faaliyet değil. Dolayısıyla bu iki ayak üzerine oturan bir sistem mümkün iyi bir eğitim sistemi olabilir. İşe yaramalı, fayda sağlamalıdır. Ahlâken savunabildiğimiz ama işe yaramayan kof bir sistem olmamalıdır.

Şimdi, biraz daha ayrıntılı özelliklerinden bahse-

dersek, nasıl bir sistem öngörür bu ahlâken savunulabilen ve faydalı olan mümkün-iyi bir sistem? Dört maddede ifade edeceğim. Bu dört madde ile genel bir çerçeve vereceğim.

Ahlâkî ve Faydalı Bir İyi Sistem

1. Zorunlu eğitim kalkmalı. Bu modern ulus devletin yaygın, herkesi tedrisattan, herkesi fabrikasyondan geçirmeye çalışan yaklaşıma son vermek gerekir. Bunu yapmak daha kolay artık, biraz önce dediğim gibi üretim tarzı değişti, üretim biçimi değişti. Zorunlu eğitimin kalkmasına “izin” verebilir artık, daha kolaylıkla verebilir. Zorunlu eğitim tamamen kalkmalı, yani eğitim görmek istemeyenler eğitime zorlanmamalı. Buna belki şöyle bir parantez açabiliriz: Oy kullanabilecek düzeyde bir okuma-yazma bilmek veya vatandaşlık haklarını kullanmak veya vatandaş olmak için anayasayı bilmek filan gibi kriterler getiriliyor. Bu olabilir, tartışılabilir.

2. Çocuğun eğitimiyle ilgili her konuda yetkinin ebeveynlerde olduğunu kabul etmek lazım ve bütün sistem bunun üzerine kurulması gerekir. Devletin çocuklar üzerinde bu tür bir mülkiyet hakkına sahipmiş gibi tüm vatandaşların mülkiyeti devletteymiş gibi bir anlayış var bizim eğitim sistemimizde, bu tevhid-i tedrisatla da zaten sağlanır. Devlet bizim çocuklarımızın nasıl olacağını, zihnini, kalbini ve aklını biçimlendirir. Âdâbını, edebini, herşeyini o belirlemek istiyor zorunlu eğitimle, devlet okullarıyla, bunun değişmesi gerekir.

Aksi her spesifik örnekle kanıtlanmadıkça ebeveynlerin çocuklarının iyiliği ve çıkarını başka herhangi bir kişi veya kurumdan çok daha fazla gözeteceğini kabul etmek gerekir.

3. Eğitimin devletin görevi olduğu fikrinden vazgeçmek gerekiyor. Herhalde kabul edilmesi gereken en zor kısım bu, çünkü devletçilik bir şekilde işlemiş durumda bize, dünyanın geri kalanında da böyle gerçi. Eğitim işi devletin işi değil, eğitim devletin yapacağı bir şey değil. Devlet peki ne yapabilir? Devlet okulların denetimini yapabilir. Bu nasıl bir denetim olabilir? Buralarda yolsuzluk var mı, çocukların suiistimali var mı, tâcizi var mı, zihinsel ve ruhsal sağlıklarını tehdit edecek uygulamalar, vesâireler var mı gibi bunun denetimini ve kontrolünü yapabilir.

4. Devletin eğitim işini bizzat yapmaması yetmez, özel sektör ve sivil toplumun yürüttüğü eğitime tektipleştirici müdahalede de bulunmaması gerekir. Güya özel okullar var, özel üniversiteler var, ama tepeden tırnağa hem idari yapısı, hem müfredatı, müfredatta ne okunacağı millî eğitim ve YÖK'ten belirleniyor. Yani aslında bizde bir özel okul sistemi yok. Merkez ne isterse o yapılmak zorunda, devlet okullarının birer kopyası oluyorlar. Böylece sorun devam ediyor. Sadece devlet kendi vermiyor hizmeti taşıeron kullanmış oluyor.

Bu dört maddeden sonra nasıl bir sistem ortaya çıkacak? Bence bir defa çoğulcu bir eğitim sistemi ortaya çıkacak. Burada çoğulculuktan kastım şu: Farklı inançlara, farklı kültürlere, farklı mesleklere sahip olan insanlar kendi inançları doğrultusunda okullara çocukla-

rını gönderebilecek, böyle bir şey olacak.

İki; çeşitlilik oluşacak. Çeşitlilikten neyi kastediyorum? Farklı öğretim metodolojileri, farklı yöntemler, farklı müfredatlar, farklı çocuklara, farklı yetenekleri, ilgileri olan çocuklara uygun eğitim-öğretim çeşitlenmeleri olacak. Hem metodoloji anlamında olacak, hem içerik anlamında olacak. Örneğin, bazı meslekler daha küçük yaştan çıraklıkla birlikte yürütülmeli, bazı meslekler daha teorik öğretilbilir veya farklı metotlar yarışabilir birbiriyle, çocuklara eğitim verme konusunda, hangisi daha başarılı konusunda böyle bir çeşitlilik sağlanmış olacak. Tek bir merkezden yönetilmediği için esnek olacak. Bugünkü sistemimiz 20. yüzyılın başında kurulmuş, katılaşmış ve ihtiyaçlara ve taleplere göre esnemeyen bir sistem. Dolayısıyla mümkün-iyi esnek, çoğulcu, çeşitli bir eğitim sistemi ortaya çıkacak. Hem toplumdaki farklılıkları, değer çoğulculuğunu yansıta- caktır. Hem de örneğin, kabiliyetler, yetenekler anlamında iş bulma-işçi bulma konusunda işe yarar sonuçlar üretecektir. Esnekliği ve çok merkezliği sayesinde piyasanın taleplerine uyum sağlayacak, onlara adapte olacaktır.

15 Temmuz'la da ilişkisini kurarak konuyu toplayayım. Mevcut eğitim sistemi FETÖ'nün sisteme girmesini ve onu kendi açmaları doğrultusunda harekete geçirebilmesini kolaylaştırmıştır. FETÖ'nün hem böyle devlete sızma motivasyonu taşıması, hem de sızabilmesi, sızdıktan sonra da böyle büyük bir felaketi ortaya çıkarabilmesi tamamen bu ulus devletin biraz önce bahsettiğim o katı, tek tipçi, merkezi yaygın eğitim siste-

minin sağladığı koşullarla, onun sağladığı imkânlarla gerçekleşebilmiş bir şey. Yani birkaç boyutu var bunun:

1. Devlet bu alanda o kadar güçlü ki oraya gitmek sizin için çok önemli bir amaç oluyor. Orayı ele geçirdiğinizde herşeyi kontrol ediyorsunuz, tüm bir toplumu kontrol edebiliyorsunuz nerdeyse. Devlet herşeye hükmettiği için devleti ele geçirmek bir tür “kızıl elma” oluyor.
2. Sistem o kadar merkezi ki onun zaafalarını bir yerden gördüğünüz zaman, onu kullanarak heryere ulaşabiliyor, herşeyi kontrol edebiliyorsunuz. İşte sistem o kadar merkezi ki soruları çaldığımızda istediğiniz kişileri istediğiniz yerlere yerleştiriyorsunuz.
3. Bu ideolojik, katı, tektipçi eğitim anlayışı o düşünmeyen, eleştirmeyen, ideolojik yönlendirmeye daha açık zihinler üretiyor. Daha önce kemalist yetiştirmek için kullanılan aynı kalıp rahatlıkla FETÖ’cü yetiştirmek için kullanılabilir. Aynı kalıp; FETÖ kendi ideolojisi ile içini doldurdu o kalıbın ve çok kolay adapte oldu o kalıba. Çünkü çeşitliliğe, çoğulculuğa yer olmayan, öğrencilerde sorgulama, muhâkeme ve analitik düşünme gibi nitelikleri geliştirmeyen, körelten bir sistem. Yani oradan oraya geçmekte bir sıkıntı yaşamadılar. Çünkü bu tektipçi totaliter zihniyet üretmek için oluşturulmuş, diyelim fabrika tezgahı, içinin hammaddeyi ya da malzemeyi değiştirdiğinizde başka bir kalıbı çok kolay seri halde üretmeye başladı. Değişen bir şey ol-

madı, bundan sonrasını düşünürken de bu devletçi reflekslerden vazgeçmek lazım, toplumdan ve sivil alandan kopmamak lazım. Şimdi muhâfazakâr kesimde de böyle bir şey oluşabilir, hani kontrol edelim, çok da başıboş bırakılmasın, devlet denetlesin, artık güç bizde vesaire diye, bu büyük bir tehlikedir. Biz 15 Temmuz'da darbeyi durduran gücün sivil güç olduğuna tanıklık ettik, bunu unutmayalım. Devletin ve devlet memurlarından fayda görmedik. Bilakis tehlike devletten, devlet adına hareket edenlerden geldi. Örneğin, o gece TRT ve özel televizyonların performansını kıyaslayın. Dolayısıyla sivil olana, sıradan insanlara, çeşitliliğe ve çoğulculuğa güvenmek gerekir.

Sivil Toplum veya Devlet

Genel olarak çocuk eğitiminin birkaç boyutu var: Değerler eğitimi, inanç eğitimi, beceri eğitimi -müzik eğitiminde olduğu gibi-, bir de meslek eğitimi -yani hayatını geçindirecek, kariyerini inşâ edeceği eğitim türü- var. Şimdi ortalama insanların büyük bir kısmı çocuklarının iyi iş ve kariyer imkânlarını sunan okullara göndermeyi tercih edecektir. Yani hayatını iyi şekilde idame ettirmesine hizmet edecek bir eğitim almasını tercih edecektir. İki, aileler çocukları kendi inançları, değerleri doğrultusunda yetiştirmeye, o değerleri, inançları vermeye çalışacaktır. Şimdi bu doğrultuda talebe göre bir arz oluşacaktır. Özel firmalar, işletmeler çeşitli okullar açacaktır. Bunlar içinde çeşitli dînî cema-

atler olabilir, başka tür cemaatler olabilir, belli okulları vakıflar şeklinde açabilir. Bunun tamamı sivil toplum cemaatlerinden oluşturulduğu okullar olmayacak demektir. Yani önemli bir kısmı bir tür ihtiyaca cevap veren okullar olacak, talebe karşılık veren okullar olacak, bir kısmı da cemaatlerin kendi daha spesifik anlayışlarıyla birlikte oluşan okullar olacaktır. O okullarda bile, yani bir cemaat üyesi de çocuğunun okuldan çıktığında iyi bir iş bulmasını, hayatını daha iyi bir şekilde idame ettirmesini isteyecektir.

Dolayısıyla sıradan insanın sağduyusuna biraz güvenmek lazım. Yani daha çok öğrenci çekmek için bu okullar birbirleriyle yarışacaklardır. Cemaatlere, tek başına bir cemaate güvenemeyiz, ama bütün toplumu yöneten ve belirleyen bir devlete hiç güvenemeyiz. Buradaki mesele şudur: Devleti bir sistem, kapalı bir sistem ele geçirdiğinde herşeyi yönetiyor ve kontrol ediyor. Çeşitliliğe ve çoğulculuğa açtığımız bir eğitim sisteminde A cemaati olacak ve B cemaati olacak. Karşısında seküler bir görüş olacak. Öbür tarafta piyasanın getirdiği okullar olacak. Dolayısıyla böyle bir sistem olacak.

Devlet bunlardan biri veya birkaçını kayırdığı zaman bu cemaatler tehdit haline dönüşebilir. Aslına bakarsanız Gülen Cemaati, zamanında bu şekilde kayırılmıştı, bunu kabul etmek lazım. Yani bir kayırma söz-konusuydu. Devlet o kadar güçlü ve herşeye hâkim ki devleti ele geçirdiğinizde, bütün noktaları ele geçirdiğinizde herşeyi kontrol ediyorsunuz. Problem burada, tekeli ve merkezi bir yapı problem; her cemaate eşit

mesafede durulursa, devlet bunlar arasında bir kayırma işine girmezse, bunlar birbirini dengeleyecektir. Yani ona güvenebiliriz, çeşitliliğin ve çoğulculuğun radikalleri ve kötü hizmet verenleri dengeleyici ve törpüleyici işlevine güvenebiliriz.

Ayrıca cemaatlerin verdiği eğitimle ilgili şöyle bir durum da var. Buralarda zor kullanma yok, devlette olduğunun aksine. Yani insanlar bir cemaatin okuluna çocuklarını rızalarıyla gönderecekler. Niye güvenmeyelim? Aileler güveniyor, kendi çocuklarını buraya emanet ediyorsa, biz niye güvenmeyelim, neyine güvenmeyeceğiz bu cemaatin? Dediğim gibi devletin işi denetleme işi olmalıdır. Burada işte çocuklara cinsel istismar var mı, kötü muamele mi var, fiziksel veya psikolojik zarar mı var, yolsuzluk mu var, bunları denetlemek üzerine olabilir.

Eğitim Sistemi Değişebilir Mi?

Bugün aslında bu değişime zorlayan alttan gelen yapısal bir değişim var, bu yüzden umutlu olduğumu söylüyorum. Dünyada da aslında böyle bir örnek sistem yok, ama bu yönde talepler var. Artık ulus devletin bizim önümüze koyduğu yaygın, tek tipçi, ideolojik ve devlet merkezli eğitim sistemi tıkanmış durumda, bunun yeni arayışları sürekli her yerde, karşımızda mesela Finlandiya örneği duruyor. Umudum şurada: Üretim biçimi değişti. Bu üretim biçimi artık bu eski fabrikasyon eğitimini zorunlu koşturuyor. Çünkü fabrikada çalışacak işçiden ziyade daha yaratıcı, daha spesifik, kü-

çük, özel hizmetler, işler üretecek insanlara ihtiyacımız var. Bu da buna uygun bir eğitim sistemini, daha esnek, daha kişiye özel, daha konuya özel, çeşitliliğe izin veren bir eğitim sistemini gerektiriyor. Aslında kolay tabi, yapması kolay, hemen feshedip devredilebilir, ama siyaseten zor. Oy alıyorsunuz, seçimler var, şunlar var, ama dediğim gibi umudum burada, değişim var, değişim zorluyor. Artık bu 100 yıllık fabrika işlemiyor, çalışmıyor yani, umudumuz burada.

Eğitimde Fırsat Eşitliği Mümkün Mü?

Şimdi kariyerlerin önemli bir kısmı devlette yapılıyor bu ülkede, çünkü devlet devâsâ bir işletme gibi. Devletin önemini bu anlamda azalttığınız zaman standart eğitimin önemi de azalıyor. Standart eğitimi alamamış olmak büyük bir kayıp olmayabiliyor. Kendiliğinden işleyen bir eğitim piyasasında kişinin kendi gayretiyle düzeltilemeyecek dezavantajları gidermede, başarılı olduğu sürece yoksul çocukları desteklemede devletle kıyaslandığında bu serbest ve kendiliğinden işleyen düzenin çok daha yaratıcı ve becerikli olduğunu düşünüyorum. Bu örneklere çok da devletin zaten hem piyasayı, hem eğitimi, hem kamu işi anlamında emek alanını regüle ettiği ve hâkim işveren olduğu için sağlıklı bir oluşumla karşılaşamıyoruz.

Bütün bunlara rağmen, yani ben piyasa ve sivil toplumun bu konuda çok daha başarılı çalışacağına inanmakla birlikte, eşitlik kaygılarını gidermek için bilhassa temel eğitimde, ve belki yukarısı için başarıya endeksli

ve kademeli olarak azalan sayıda öğrenciyi desteklemek üzere bir devlet katkı sistemi geliştirilebilir. Buna göre herbir çocuk için sırf eğitimde kullanılmak üzere devlet tarafından verilen kupon sistemi işletilebilir. Böylece kişilerin bu kuponlarını diledikleri türde ve içerikteki okullarda ve farklı eğitim anlayışlarına göre hareket eden eğitim programlarında kullanma şansları oluşur. İster falanca cemaatin kurduğu bir okula giderek harcar, ister fen lisesine giderek harcar, ister başka bir yere giderek harcar. Böyle bir sistem mümkün olabilir diye düşünüyorum.

ABD, AB ve TÜRKiYE'DE DİN EĞİTİMİNİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

YRD. DOÇ. DR. ADNAN KÜÇÜK

1 5 Temmuz ülkemizin geçmişten günümüze uzanagelen külli bir sorunu, yani külli uygulamaların bir sonucudur; bunda anayasanın payı var, eğitim sisteminin payı var, hemen hemen herşeyin payı var. Burada ben kısaca anayasa üzerinde durmak istiyorum, sonra da eğitime geçmek istiyorum.

Şimdi Türkiye’de hiçbir zaman anayasalar toplumsal sözleşme mânâsında bir yöntemle yapılmış, toplumun mutabakatı neticesinde ortaya çıkmış bir metin değildir. Anayasalar aslında bir devleti kuran, bir toplumu siyasi olarak örgütleyen metinlerdir. Fakat 1876 Kanun-i Esâsi’den günümüze gelinceye değin bu mânâda bir anayasa yapılmış değildir. Hep toplumun ciddi bir kesimini ötekileştiren, onların rızasını esas almayan, dışlayan anayasa yapım süreçleri yaşanmıştır. Cumhuriyet’in inşâsı hep bu şekilde olmuştur. Yani bir yanda kendilerini Cumhuriyet’in sahibi sayan elitist, pozitivist, seküler bir kesim; diğer tarafta da bu Cumhuriyet’e zarar vereceği düşünülen ve gerici, yobaz, eğitimsiz, vesayete muhtaç olarak görülen ötekileştirilmiş ciddi bir toplumsal kesim vardır. Şimdi toplumsal sözleşme mânâsında bir anayasa olmadığı için, yani bu anayasa toplumun tamamını kapsayıcı bir metin olmadığı için, bu sefer anayasanın kurduğu bu yapı vesayetçi kesimlerin tâbiri caizse hususi mülkü haline dönmüştür. Bu kesim “bu devlet benimdir, başkalarına, benden olmayan ötekilere kaptırmam” derken, toplumun kâhir ekseriyetini teşkil eden ötekiler de, birinci kesimin bu dışlayıcı tutumu karşısında “bu devleti bir de benim elde etmem lazım” şeklinde tutum sergilemek durumunda kalmıştır. Maalesef Cumhuriyet tarihi hep böyle senin devlet-benim devlet kavgalarıyla geçmiştir. Şimdi bu durum, siyasi ideolojik temelli kadrolaşmalara yol açmıştır. Bir taraf devleti tam mânâsı ile tekellerine almak, kadrolaşmayı bu minval üzerine yoğunlaştırmak, kısaca kaleyi kadrolaşma yoluyla tam mânâsı ile

tahkim etmek, diğer öteki kesim de kendilerini dışlayan bu yapıya karşı devleti elde etmek yoluna gitmişlerdir. Ben buna fetihçi anlayış diyorum, bunu benden başka kullanan var mı bilmiyorum. Fetihçi anlayış hemen hemen her kesimde yayılmış. Yani bu Cumhuriyet’i kurarak mülkiyetinde olduğunu düşünen birinci kesim devleti kaptırmamak, rahmetli Demirel’in tâbiriyle kaptırmamak için uğraşiyor, diğer kesimler de bu devleti elde etmek için uğraşıyorlar. Oysa devletin, birilerinin sahip olacağı, tekeline alacağı, birilerinin de fethetmeye çalışacağı bir yapı olmaması lazım. Devlet 79 milyonun, yani herkesin benim diyebileceği bir devlet olması lazım. Artık bu 15 Temmuz bize şunu da hatırlatıyor: “Elitist ve pozitivist laikçi kesimler tarafından sahiplenilen bu devlet rakipleri tarafından elde edilmek istenirken, FETÖ’cüler de bu fetihçi mücadeleler zemininde devletin kılcal damarlarına kadar sirayet etti”. Maalesef bu fetihçi anlayışı tetikleyen sebeplerden birisi de eğitim sistemidir. Eğitim sistemi farklılıklar içinde birarada yaşamayı değil, inhisarcı bir yapıyı koruyucu, mukabilinde de mukabil kesimleri fetihçi anlayışa sevk edici yönde işlevler görmüştür.

O zaman 15 Temmuz günü meydanlara çıkan, başta Genelkurmay Başkanlığı’nın önü olmak üzere ülkenin muhtelif yerlerinde toplanan, hemen her kesimden vatandaşların içinde yer aldığı halkımızın kurtarmış olduğu bu devletin, artık 79 milyonun devleti olması lazım diye düşünüyorum.

Meseleye eğitim boyutuyla baktığımızda, maalesef ülkemizde verilen eğitim, toplumsal müştereklerde bu-

mişinden, içerisinde bulunduğu şartlarından, değişen ölçülerde diğer ülkelerin bazı uygulamalarından da etkilenmek sûretiyle, kendi şartlarına uygun bir eğitim sistemi oluşturmuştur. Gerek din-devlet ilişkisi, gerekse din eğitimi, bu şartlardan etkilenmiştir. Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Amerika, İngiltere gibi ileri demokrasinin cârî olduğu ülkelere bakıldığında, hemen hemen herbirisinin kendilerine mahsus sistemleri mevcuttur. Bu ülkeler bazı noktalarda buluşuyorlarken bazı noktalarda ayrışıyorlardır. Çoğu kez ayrıştıkları noktalar buluştukları noktalardan daha fazla görünse de, bunlar arasında bazı temel uzlaşma noktalarının mevcut olduğu söylenebilir. Bunlara kısaca ayrı ayrı temas etmek istiyorum.

Dünya Eğitiminde Din-Devlet İlişkisi

Şimdi herbir ülkenin din-devlet ilişkisi ayrı. Dünyada baktığımız zaman birkaç gruba ayırabiliriz. Birisi din-devlet ayrılığının mutlak olduğu devletler. İşte bunun içerisinde Amerika var, Fransa var, Hollanda var. Bu gibi ülkelerde din-devlet ayrımı dediğimiz bir sistem var. Şimdi din-devlet ayrılığı benimsenmekle birlikte uygulamada farklılıkların olduğunu görüyoruz. Mesela din-devlet ayrılığının cârî olduğu ABD’de devlet, seküler yapılı eğitim kurumları ile sosyal kurumlara mâlî destek sağladığı halde, kiliselere, dînî cemaatlerin okullarına ve sosyal hizmet kurumlarına parasal destek sağlamazken, Hollanda’da resmî bir kilise yoktur, devlet kiliselere mâlî destek sağlamaz, fakat, dînî cemaatler tarafından işletilen okullarla sosyal hizmet kurumlarına

mâlî destekte bulunmaktan kaçınmaz. Kısaca ABD’de mâlî destek bağlamında devlet bütün dinlere karşı tarafsız olduğu halde seküler kesim cenahında yer alırken, Hollanda’da devlet hem dinlere hem de seküler düşüncelere karşı eşit mesafede yer almakta, birisini ihyâ ederken diğerini mahrum bırakmamakta, her iki kesime de mâlî destekte bulunmaktan imtinâ etmemektedir. Bu noktadan Fransız sistemi ABD sistemine yakın durmaktadır.

Bir başka sistem hâkim din sistemi, resmî din sistemi dediğimiz bir sistem var. Mesela, İngiltere (Anglikan Kilisesi), Bulgaristan (Doğu Ortodoks Kilisesi), İsveç (1 Ocak 2000 öncesi dönemde), Danimarka (Evangelik Lüteryen Kilisesi), İzlanda (Evangelik Lüteryen Kilisesi), Yunanistan (Doğu Ortodoks Kilisesi) gibi bazı ülkelerde resmî ya da hâkim din anlayışı vardır. Bazı ülkelerde tanınmış din tanınmamış din ayrımı vardır; bu bağlamda tanınmış dinlere diğerlerinden daha farklı statü, imkân ve imtiyazlar sağlanmıştır. Ama bütün bu ülkelerde uygulamaya bakıldığında kuralların belirlenmesi noktasında çok fazla bir farklılık yoktur. Bu ülkeler, hukuk kurallarının, dîn referanslı değil, akıl, muhakeme ve beşerî pratikler temelli, beşerî irade ürünü olduğu için laik kabul edilmektedirler. Bazı ülkelerde laiklik açıkça belirtilmiş Türkiye ve Fransa’da olduğu gibi, bazı ülkelerde de laiklikten açıkça söz edilmez. Fakat kurulan sistemin büyük ölçüde laikliğe uygun olduğu söylenebilir. Bazı ülkelerde de din-devlet işbirliği sistemi mevcuttur. Federal Alman Anayasal Sistemi’nde, hem tarafsızlık, hem **din-devlet ayrılığı**,

hem **otonomi**, hem de **devlet-din işbirliği** sistemlerine birlikte yer verilmiştir. İspanya'da da Devlet, **tarafsızlık** ilkesi çerçevesinde kiliselerle **işbirliği** yapar. Devlet ve kiliseler, karşılıklı olarak özerktir; herkes, kendi işini yapar. Anayasada işbirliği prensibi belirlenirken, Katolik Kilisesi'nden, diğer kilise ve cemaatlere göre daha imtiyazlı bir konum verildiğinden bahsedilmektedir. Batıda din eğitimi konusunda şu tür uygulamalar mevcuttur:

1. Katı din-devlet ayrılığını benimsemiş olan Fransa ve Amerika'da hiçbir kamu okulunda din eğitimi verilmemektedir. Bu ülkelerde din eğitimi tamamen sivil oluşumlara bırakılmıştır. Kişilerin, bireysel olarak, toplumdaki dînî cemaatlerin kurmuş olduğu okullarda, özel okullarda, özel kurslarda veya kiliselerde din eğitimi ihtiyacını giderdikleri görülmektedir. ABD Federal Yüksek Mahkemesi, dînî öğüt ve telkinleri almak istemeyen öğrencilere değişik seçeneklerin sunulmasını anayasaya aykırı bulmazken, kamu okullarında, boş zamanlarda ya da haftada bir gün, dînî grupların, okul içerisinde kendi mensuplarına dînî telkinde bulunmalarını anayasaya aykırı bulmuş; boş zamanda dînî rehberlik programlarını, okul dışında olması şartıyla anayasaya aykırı bulmamıştır. Amerika bu konuda o kadar katıdır ki, Federal Yüksek Mahkeme, evrim teorisinin öğretildiği okullarda, bu teori ile birlikte yaratılış teorisinin de okutulmasını şart koşan Luisiana Eyaleti Kanunu'nu anayasaya aykırı bulmuştur. Yüksek Mahkeme'nin kamu okullarında isteğe bağlı dînî pratiklerin verilmesini anayasaya aykırı bulmasının gerekçesi şudur: "Dînî pratiklere katılmak istemeyen öğrencilere

izin verilmesi ya da onların dînî boyutlu pratiklerin yapıldığı sınıflardan muaf tutulmaları, bu tür öğrencilerin arkadaşları nazarında ‘farklı (different)’ olarak değerlendirilmelerine yol açabilirdi”. Federal Yüksek Mahkeme, bu tür uygulamaları “bir devlet dininin tesis edilmesi” şeklinde değerlendirmektedir. Amerika’daki kamu okullarındaki eğitim tamamen seküler bir muhtevaya sahiptir. Dînî bir tarikata mensup bir aile çocuklarına seküler bir eğitim verilmesini istemediği zaman, devlet onun bu talebini de saygıyla karşılıyor. Yani Aminş Tarikatı mensubu bir aile çocuğunu ilköğretimden sonra ortaöğretime göndermiyor. Diyor ki: “Bu bir seküler eğitimidir, benim çocuğumun inancının bozulmasını istemiyorum. Dolayısıyla göndermiyorum.” Nihayetinde Federal Yüksek Mahkeme, “zorunlu eğitimden amaçlanan hiçbir kamu yararı, din hürriyetinden daha üstün değildir” diyerek bu tarikat mensubunun çocuğunu okula göndermemesini haklı bulmuştur. Orada tam bir devlet-din ayrılığı sözkonusu.

Fransa’da da benzer sistem var, devlete ait ilköğretim okullarında, benimsenen laiklik ve katı din-devlet ayrılığı anlayışı kapsamında din eğitimi verilmez. Özel okullarda din dersi eğitimi serbesttir. Fransa’da din eğitimi konusunda kilisenin ağırlığı belirgin bir şekilde kendisini gösterir. Ülkede hem dînî eğitim veren özel okullar, hem de mesleki dînî öğretim okulları mevcuttur. Özel okulların %95’i Katolik Kilisesi’ne bağlıdır. Fransa’da her ne kadar kamu okullarında din eğitiminin verilmesi yasaklanmış ise de, 1905 Jules Ferry Kanunu (md. 30) ile Fransa’da öğrenciler, resmî eğitim

yapılan hafta içerisinde bir gün din eğitim ve öğretimi sebebiyle serbest bırakılmıştır.

Almanya olsun, İtalya gibi, İngiltere gibi diğer ülkeler, Avrupa Birliği'ne giren ülkelerdeyse baktığımız zaman hemen hemen bütün kamu okullarında din eğitiminin var olduğu görülüyor.

Din eğitimi genelde iki türlü verilmektedir:

1. Mezhepsel bir din eğitimi; buna belli bir dine ya da mezhebe dayalı din eğitim ve öğretimi de denilir. Bu modelde, din dersi, sadece bir dinin belli bir mezhep tarafından yorumu temelli olabileceği gibi, belli bir dinin bütünlük içerisinde öğretilmesi şeklinde de olabilir. Mezhepsel din eğitiminde bir dinin icapları, gerekleri, inanç ve ibadet boyutuyla öğretilerek, eğitilerek bir eğitim sistemi sözkonusu.

2. Mezhepler üstü din eğitimi ve öğretimi. Bu yöntemde, derslerde herhangi bir din ya da mezhep esas alınmamakta, genel olarak dinler hakkında bilgi verilmektedir. Burada belli bir dinin benimsetilip gereklerinin ayrıntılı olarak öğretilmesi sözkonusu değildir. Mesela İngiltere'de verilen din dersinde öğrenciler, hıristiyanlığın yanısıra, iki büyük dünya dinini, yakın çevrede yaşayan yerel bir dînî azınlığı ve bir seküler dünya görüşünü öğrenmelidir. Din dersleri mezhepler üstü yapılmaktadır.

Din ve vicdan hürriyetinin teminat altına alındığı bütün uluslararası belgelerde, bu hürriyetin, din eğitim ve öğretimi hakkını da içerdiği görülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Sözleşmenin 9.

maddesindeki “öğretim” kelimesinin kullanılmasında, bu kelimenin kapsamının, dînî eğitim faaliyetlerinden daha geniş olduğunu belirtmiştir. AB ülkelerinde din eğitimi, “ihtiyârî din eğitimi” ve “zorunlu din eğitimi” olmak üzere iki türlü verilmektedir.

Mezhepsel din eğitiminde genellikle seçimlik ders sistemi sözkonusudur. Yani bu modelde, istemeyen bir kişi belli bir dinin gereklerini ve ibadetlerini öğrenmek zorunda bırakılmıyor veya bu tür kişilere bir dinin endoktrine edilmesine ve aşılmasına müsaade edilmiyor. Mesela Almanya’da din dersi eğitimi ihtiyârîdir. Öğrencilerin kendileri ya da anne ve babaları din dersini seçip seçmeme konusunda serbesttirler. Din derslerinin mezhebe dayalı olarak yürütüldüğü Hollanda’da devlet okullarında din dersleri seçmelidir. İtalya’da devlet okullarındaki katolik din eğitimi, tamamen isteğe bağlıdır. Her eğitim yılının başında aileler ya da lise öğrencilerinin kendileri, bu dersi almak istediklerini beyan ederler. Bu öğrenciler istedikleri zaman bu dersi almaktan vazgeçebilirler. Katoliklik, anaokullarında ve ilkokullarda haftada iki saat, tüm diğer okullarda haftada bir saat okutulur. Belçika’da talepte bulunulması halinde, devlete ait ilk ve orta dereceli okullarda devlet tarafından tanınan tüm dinler okutulabilir. Hollanda’da devlet okullarında din dersleri seçmelidir ve din dersleri mezhebe dayalı olarak yürütülmektedir. Almanya’da anaokullarının büyük bir kısmı kiliselere aittir.

Bazı ülkelerde belli yaşa kadar din dersini seçme yetkisi velilere, belli yaştan sonra öğrencilere tanınmıştır. Almanya’da çocuklar 14 yaşına gelinceye kadar

anne ve babaları din dersi alıp almamalarına karar verir. 14 yaşından itibaren din dersi alıp almamaya veli değil öğrenci karar verir. İngiltere’de din dersleri devlet ilk ve orta dereceli okullarında düzenli dersler arasında yer alır. İtalya’da kanuna göre, çocuklar, katolik din dersini alıp almamaya 16 yaşına geldiklerinde kendileri, daha önceki yaşlarda velileri karar verir. Avusturya’da her eğitim yılı başında, ilk 10 gün içinde, öğrenci velisi okul idaresine bir dilekçe ile müracaat ederse, 14 yaş altı öğrenciler din dersinden muaf olurlar. 14 yaş üzeri öğrenciler, okul idaresine yapılacak müracaatı bizzat kendileri yaparlar.

Bazı ülkelerde din dersini almak isteyenlerin bu dersi almak istediğini okul idaresine yazılı dilekçe ile bildirmeleri gerekirken, bazı ülkelerde bu dersi almak istemeyenlerin, yazılı dilekçe ile okul idaresine yazılı olarak müracaat etmeleri gerekir. Mesela İngiltere’de din dersleri almak istemediğini belirtmeyen herkese resmî müfredat okutulur; bu dersi almak istemeyenlerin dilekçe ile talebini iletmesi gerekmektedir. Avusturya’da da benzer uygulama sözkonusudur. Almanya, İtalya, Belçika gibi ülkelerde ise din dersini almak istemeyenlerin, dilekçe ile müracaat etmeleri gerekir.

Bazı ülkelerde bazı dinlerin öğretilmesi müfredatta zorunlu olarak yer alırken, diğerleri talep halinde açılır. Mesela İspanya’da devlet okullarında katolik din dersi müfredatta her hâlükârda yer alırken, protestanlık, yahudilik ve islâm din dersleri ancak veli veya öğrencilerin talebi üzerine konulmaktadır. Katoliklik, protestanlık, yahudilik ve islâm dışında kalan ve devletle işbir-

liği anlaşması yapmayan diğer dînî cemaatlerin mensupları devlet okullarında din dersi alamamaktadır.

Batı'da bir de mezhep üstü eğitim dediğimiz bütün dinler hakkında genel bilgiler veren dersler de olabilmektedir. Hıristiyanlık, islâmîyet, yahudilik, budizm gibi çeşitli dinler hakkında genel düzeyde tanıtım amaçlı bilgiler verilmektedir. Mesela Yunanistan'da din bilgisi dersi ilk ve orta öğretimde mecburi derslerdendir. Din dersleri ortodoks mezhebi ağırlıklı olup mezhepler üstüdür. AİHM'ne göre devletin bu ölçütlere riayet etmesi halinde, anne ve babaların sahip olduğu dînî ve felsefî inançlarına saygıyı göstermiş olacaktır. Zorunlu ders kapsamında verilecek eğitim ve öğretimin içeriğinin "objektif, eleştirel ve çoğulcu olması şartıyla", devletin kamu okullarında öğrencilere aktaracağı bilgiler, doğrudan ya da dolaylı olarak dînî ve felsefî nitelikli de olsa, Ek Protokolün 2. maddesi, anne ve babalara bu tür bilgilerin ders programlarına dâhil edilmesine itiraz hakkı vermemektedir.

Batıda din dersi, ilköğretimden orta öğretim sonuna kadar, herbir ülkede farklı ders saatleri şeklinde verilmektedir. Almanya'da din dersi ilkokul birinci sınıfta başlamaktadır. Öğrenciler, 8 yıl boyunca haftada bazı eyaletlerde 3, bazılarında 4 saat din dersi alırlar. Ayrıca haftada birer saat da dînî âyinleri vardır. Böylelikle haftalık süre 5 saate çıkar. İtalya'da katoliklik dersi anaokullarında ve ilkokullarda haftada iki saat, tüm diğer okullarda haftada bir saat okutulur. Avusturya'da öğrenciler ilk ve orta dereceli okullarda din dersi ve ahlâk derslerinden birisini almak zorundadır. Din dersi

haftada iki saattir. Yunanistan'da din dersi ilkökul 1. ve 2. sınıflarda haftada bir saat, lise son sınıfa kadar da haftada iki saattir. Amerika'da çocuklara yönelik din eğitimi, dînî kuruluşlar ve çeşitli dînî cemaatler tarafından işletilen yerlerde verilmektedir; okul öncesi din eğitimi daha çok kilise teşkilatı tarafından kurulan anaokullarında sürdürülmektedir. Kilise tarafından açılan pazar okulları çok yaygındır; bu okullarda her yaştan çocuğa haftada bir gün bir saatlik din eğitimi verilmektedir.

Türkiye'de bazı çevrelerde şöyle bir söylem var: "Seküler vatandaşlar vergi ödüyor, bunlar tarafından verilen vergiler, bu kesimlerin rızası haricinde, din dersi veren öğretmenlere maaş olarak ödenmemelidir". Oysa Batıda ABD ve Fransa hariç hemen hemen bütün ülkelerde, genellikle öğretmenlerin din dersi veren öğretmenlerin maaşları devlet tarafından

Genellikle din derslerinin müfredatı kiliseden veya ilgili dinler tarafından belirlenir. Devlet denetler, niçin denetler? Şu açıdan denetler: "Acaba şiddete yönelten unsurlar var mı, yok mu mânâsında, yani 'bu gericilik, yobazlık' mânâsında değil de, şiddet içeren, şiddeti öneren unsurlar var mı, radikalleştirilecek unsurlar var mı, onlara bir bakar". Onun dışında bir müdahalesi sözkonusu olmaz.

ödenir. Bazı ülkelerde derse girecek öğretmenler, ilgili dînî grup tarafından belirlenirken, bazı ülkelerde öğretmenler devlet tarafından atanır. Bizden önemli farklılık arz eden bir diğer husus: Genellikle din derslerinin müfredatı kiliseden veya ilgili dinler tarafından belirlenir. Devlet denetler, niçin denetler? Şu açıdan denetler: "Acaba şiddete yönelten unsurlar var mı, yok mu

mânâsında, yani ‘bu gericilik, yobazlık’ mânâsında değil de, şiddet içeren, şiddeti öneren unsurlar var mı, radikalleştirecek unsurlar var mı, onlara bir bakar”. Onun dışında bir müdahalesi sözkonusu olmaz. Almanya’da din dersi ya bir öğretmen ya da bu görev için atanan bir papaz tarafından verilir. Devlet okullarında din dersi veren öğretmenler, devletin belirlemiş olduğu öğretmenlik formasyon eğitimini almış olmanın yanında, ilgili dînî cemaatin de onayı alınarak devlet tarafından atanır ve maaşları devlet tarafından ödenir. Okullarda din dersi, devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla, dînî cemaatlerin belirlemiş oldukları ana prensipler çerçevesinde verilir. Öğretmenin, din dersi verirken ilgili cemaat ile uyum içinde olması gerekir. Berlin eyaletinde din dersi devletin değil dînî cemaatlerin kendi sorumlulukları altında verilmektedir. Din dersinin içeriği, ilgili dinin inanç öğretilerine göre dînî kurumlar tarafından belirlenir. İngiltere’deki okullarda din eğitimi olağan şekilde atanan öğretmenler tarafından verilir ve eğitim standartları dairesi tarafından denetlenir. Dînî nitelikli okullarda din dersi okulun vakıf senedinde belirtildiği şekilde verilir. Eğer bu konuda herhangi bir kayıt mevcut değil ise ilgili dinin veya mezhebin inançlarına uygun olmalıdır. Hollanda’da devlete bağlı ilkokullarda belli bir dinin öğretimini içeren dersler normal müfredatın dışında seçmeli olarak verilebilir. Böyle bir dersin giderleri devlet tarafından karşılanır. Din dersi öğretmenini okul idaresi tayin eder, fakat okul idaresi dînî doktrinlere müdahale etmez. Din eğitimi alma konusunda herhangi bir yaş sınırlaması yoktur. Herhangi bir kilisenin ya da dînî

cemaatin verdiği din derslerine her yaştaki çocuklar katılabilir. İtalya'da din derslerini kontrol etmek ve öğretmenleri tâyin etmek Katolik Kilisesi'nin elindedir. İtalya'daki eğitim faaliyetlerinde bulunan dînî gruplar tarafından düzenlenen din eğitime veya devletin din eğitimi derslerine devam etmek isteyen çocuklar için bir yaş veya zaman sınırlaması yoktur. Din dersi müfredatı okullardan sorumlu bakanlık ile piskoposlar konseyi tarafından belirlenir. Müfredat, okulun hedefleri çerçevesinde bir eğitime yer vermeli, ayrımcılığa ya da kendi dinini yaymaya yönelik propaganda şekline büründürülmemelidir. Belçika'da resmî okullarda öğrenciler ilk ve ortaöğretim boyunca haftada en az 2 saat din veya ahlâk derslerinden birisini seçerek okumak zorundadır. Seçimlik din dersleri, katolik, protestan, ortodoks, yahudi ve islâm din dersleridir. Din dersi program-

Din dersi müfredatı okullardan sorumlu bakanlık ile piskoposlar konseyi tarafından belirlenir. Müfredat, okulun hedefleri çerçevesinde bir eğitime yer vermeli, ayrımcılığa ya da kendi dinini yaymaya yönelik propaganda şekline büründürülmemelidir.

larını her bir dînî kurumun temsilcileri, ahlâk dersinin programını ise eğitim bakanlığı yapar. Din dersleri, farklı dinlerin ilgili görevlileri tarafından verilir. Katoliklere ait okullara sadece katolikler kabul edilir. Öğretmen maaşları devlet tarafından ödenir. Avusturya'da okullardaki din dersleri ile ilgili işlevi dînî cemaatler düzenler. Din dersini okutan öğretmenleri dînî cemaatler tâyin eder, maaşlarını devlet öder. Devlet okullarında okutulan din derslerinin müfredatı, kilise ve dînî cemaatler tarafından hazırlanır. Din dersi müfredatına

ilişkin bağlayıcı nitelikte tek kural, ders kitaplarının sorumlu vatandaş yetiştirme prensibine aykırı öğretiler içermemesidir. Yunanistan'da din derslerine ilkokullarda öğretmenler, orta dereceli okullarda ise ilahiyat fakültesi mezunları girer. Bu öğretmenler resmî görevliler olup, devletten maaş alırlar. Fakat öğretmen atamaları ve ders müfredatı kilisenin kontrolündedir. İspanya'da bölge piskoposu, hem din dersini verecek öğretmenleri atar, hem dersin içeriğini belirler, hem de ders kitaplarını onaylar. Bu öğretmenlerin maaşları devlet tarafından ödenir.

Bazı ülkelerde din dersi açılması için belli sayıda talebin olması gerekir. Belçika'da ise resmî okullarda seçimlik din derslerinden birini bir öğrenci bile seçse, o dersin açılması mecburidir. Almanya'da ise bir okulda aynı dînî cemaate mensup öğrenci sayısı 6 veya 8'e ulaştığı zaman onlar için din dersi sınıfının açılması zorunludur. Fakat bu ülkede küçük dînî grupların, din dersi açılması için gerekli yeter sayıda öğrenci bulabilmeleri çoğu kez mümkün olmamaktadır.

Bir başka husus; Batıda eğitim kurumları genellikle özel öğretim kurumları ve kamu öğretim kurumları şeklinde ikiye ayrılır. Kamu eğitim kurumlarında din dersi genellikle isteğe bağlıdır. Özel öğretim kurumlarının bir kısmı seküler eğitim formasyonuna sahip iken, bir kısmı ise dînî cemaatler tarafından kurulmuştur. Özel öğretim kurumları ve seküler okullarda din dersi zorunluluğu yoktur. Dînî cemaatler tarafından kurulan okullarda, ilgili cemaat rahatlıkla ders programlarına istedikleri şekilde belirleyebilir hem de din dersini zorunlu hale getirebilir. Mesela Almanya'da ilk ve orta

öğretim kademelerinde okullar başlıca 4 sınıfa ayrılır:

1. **Müşterek Okullar;** bunlar mezhepler üstü nitelikteki hıristiyan okullarıdır. Okullar bütün din ve mezhep mensuplarının çocuklarının gidebileceği okullardır. Bu okullarda din dersleri vardır, fakat bunu okumak mecbûrî değildir.
2. **Belirli bir mezhep mensuplarının kurdukları okullar;** bu okullarda din dersleri okutulur.
3. **Seküler okullar;** bokullarda din dersleri yoktur. Bu tür okulları tercih edenlerin sayısı fazla değildir.
4. **Özel dînî okullar;** “büyük kilise”ler çok sayıda özel okula sahiptir. Bunların büyük ekseriyeti devlet okulları düzeyinde tanınmaktadır.

Bir başka husus; Batıda eğitim kurumları genellikle özel öğretim kurumları ve kamu öğretim kurumları şeklinde ikiye ayrılır. Kamu eğitim kurumlarında din dersi genellikle isteğe bağlıdır. Özel öğretim kurumlarının bir kısmı seküler eğitim formasyonuna sahip iken, bir kısmı ise dînî cemaatler tarafından kurulmuştur. Özel öğretim kurumları ve seküler okullarda din dersi zorunluluğu yoktur.

Kiliseler, okul öncesinden üniversiteye kadar her aşamada eğitime katılmaktadır. Hollanda’da dört tip okul vardır:

1. Devlet okulları,
2. Özel katolik okulları,
3. Özel protestan okulları,
- 4.Özel laik okullar.

Hollanda’da din eğitimi anaokullarından başlar ve temel eğitim boyunca devam eder. Eğitim hürriyeti,

okul kurma, yönetme, okulun ve verilen eğitimin dînî kimliğini belirlemeyi de içermektedir. Hollanda'da mevcut okulların 2/3'sini cemaat okulları oluşturmaktadır. Cemaat okullarını yönetenler okulun dînî niteliğini belirleme yetkisine sahiptir. Belçika'da özel öğretim kurumları uygulanacak eğitim ve öğretim programlarını ve yöntemlerini, ders kitaplarını ve çalıştıracakları personeli serbest bir şekilde kendileri belirler. İspanya'da özel okulların çoğunluğu katolik eğilimli okullardır ve müfredatlarında standart derslerin yanında din eğitimi içerikli dersler de bulunur. Fransa'da din eğitimi konusunda kilisenin ağırlığı belirgin bir şekilde kendisini gösterir. Ülkede hem dînî eğitim veren özel okullar, hem de meslekî dînî öğretim okulları mevcuttur. Özel okulların %95'i Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Kiliseler, okul dışında her yaşta isteyen vatandaşlara dînî kurslar düzenlemektedir. ABD'de cemaatlerin eğitim alanında önemli bir yeri ve etkinliği vardır. Kamu okullarının seküler yapısına karşılık özel okulların programında din dersleri de bulunmaktadır. Veliler çocuklarını bu okullara gönderirken, dînî eğitim alacağını da biliyor, çocuğunu bu okullara dînî eğitimi de alması amacıyla gönderme tercihiyle bulunmaktadır. Amerika'da çok sayıda özel okul mevcuttur ve her beş özel okuldaki dörtü dînî gruplar tarafından yönetilir. Bu tür okullarda normal derslerin yanısıra müfredatın bir parçası olarak dînî dersler de verilir. ABD'de din eğitimi dînî cemaatler tarafından ve genellikle de hıristiyan veya yahudi geleneklerinde verilmektedir. Fransa'da hem dînî eğitim veren özel okullar, hem de meslekî dînî

öğretim okulları mevcuttur. Özel okulların %95'i Katolik Kilisesi'ne bağlıdır.

Kamu okullarında din dersi okutulmasının yasak olduğu Fransa'da, din eğitimi konusunda kendine özgü bir sistem geliştirilmiştir. Bu ülkede resmî okullarda eğitim saatleri içinde din eğitimi verilmesi yasaklanmış; öğrenciler, resmî eğitim yapılan hafta içerisinde bir gün din eğitim ve öğretimi sebebiyle serbest bırakılmıştır. Böylece

arzu eden ebeveynler, çocuklarına okul binası dışında din dersi verilmesini sağlayabileceklerdir. Ayrıca, 22.04.1960 ve 28.08.1960 tarihli karar-nameler ile 22.04.1988 tarihli idari duyuruya göre, orta dereceli bir okulda şapel (küçük kilise) kurulması için, genellikle ebeveynlerin okul idaresine müracaat etmesi gerekir. Şapel yönetimi, kendi faaliyetlerini organize etmekte hürdür ve bünyesinde bulunduğu okulla

Batıda genellikle ilk ve orta öğretim öğrencileri okumak istedikleri zaman genellikle kendi inançlarını seçimlik olarak öğrenebileceği eğitim kurumlarını bulabilmektedirler. Bazı ülkelerde yaşanan aksaklıklara rağmen, hıristiyanlığın çeşitli mezhepleri, yahudilik ve bazı ülkelerde islâmiyet ve diğer dinler, çoğulcu yapı içerisinde; seçimlik din derslerinde okutulup öğretilmektedir.

organik bağı yoktur. Şapel papazı kilise tarafından seçilir ve maaşı da kilise tarafından ödenir. AB üyesi bazı ülkelerde seçimlik din dersi seçeneği yanında bazı seküler dersler de konulmakta, öğrenciler ya din dersini ya da bu seküler derslerden birisini seçebilmektedir. Almanya'da din dersine iştirak etmeyen öğrencilere bir başka ders verilir; bu dersin adı bazı eyaletlerde "ahlâk dersi", bazılarında da "değerler ve normlar", "felsefe",

“ahlâk, din bilgisi”dir.

Belçika’da kamu okullarında din derslerinin açılmasında tanınan-tanınmayan din ayrımına yer verilmektedir. Öğrenci veya velilerin talepte bulunmaları halinde, devlete ait ilk ve orta dereceli okullarda devlet tarafından tanınan tüm dinler okutulabilir. Seçimlik din dersleri; katolik, protestan, ortodoks, yahudi ve islâm din dersleridir. Avusturya’da da devletin tanıdığı bir kilise veya cemaatin mensubu olan tüm öğrencilerin kendi mezheplerinin esas alındığı din derslerinin ilkökul ve ortaokullar ile eğitim, ziraat ve orman kolejleri müfredatlarında bulunması zorunludur. Din dersi diğer okullarda seçmelidir. Avusturya’da devlet okullarında katolik din dersi müfredatta her hâlükârda yeralırken; protestanlık, yahudilik ve islâm din dersleri ancak veli veya öğrencilerin talebi üzerine konulmaktadır. Katoliklik, protestanlık, yahudilik ve islâm dışında kalan ve devletle işbirliği anlaşması yapmayan diğer dînî cemaatlerin mensupları devlet okullarında din dersi alamamaktadır.

Batıda genellikle ilk ve orta öğretim öğrencileri okumak istedikleri zaman genellikle kendi inançlarını seçimlik olarak öğrenebileceği eğitim kurumlarını bulabilmektedirler. Bazı ülkelerde yaşanan aksaklıklara rağmen, hıristiyanlığın çeşitli mezhepleri, yahudilik ve bazı ülkelerde islâmiyet ve diğer dinler, çoğulcu yapı içerisinde; seçimlik din derslerinde okutulup öğretilmektedir.

Batıda çoğu ülkelerde din derslerinin kamu okullarında okutulmasında ve özellikle din dersi programları-

nın müfredatının ve derse girecek öğretmenlerin ilgili dinler tarafından tâyin edilmesi konusunda temel anlayışı şu şekilde izah edebilmek mümkündür:

“Batı’da bu tür programların benimsendiği devletlerin laiklik ve sekülerleşme adına dinlerle bir kavgası, müdahalesi sözkonusu değildir”. Sözkonusu devletler, ülkelerinde mevcut bulunan dinleri oldukları gibi kabul etmektedir. Bu dinler, kendilerine ait bilgi ve pratikleri, ibadetleri, kamu ve özel eğitim-öğretim kurumlarında mevcut olan din dersi programları vasıtasıyla topluma aktarmaya çalışıyor.

“Batı’da bu tür programların benimsendiği devletlerin laiklik ve sekülerleşme adına dinlerle bir kavgası, müdahalesi sözkonusu değildir”. Sözkonusu devletler, ülkelerinde mevcut bulunan dinleri oldukları gibi kabul etmektedir. Bu dinler, kendilerine ait bilgi ve pratikleri, ibadetleri, kamu ve özel eğitim-öğretim kurumlarında mevcut olan din dersi programları vasıtasıyla topluma aktarmaya çalışıyor.

Türkiye’de, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Osmanlı’dan devralınan toplumu modernleştirme ve sekülerleştirme temelli bir eğitim sistemi benimsenmiştir. Yani “toplumu kendi haline bırakırsanız sekülerleşmez, modernleşmez, oysa Türkiye Cumhuriyeti devletinin geleceği toplumun sekülerleştirilmesine, modernleştirilmesine bağlıdır” şeklinde vesayetçi bir anlayış esas alınmıştır. Bu anlayış bağlamında pozitivizm temelli bir eğitim öğretim programıyla islâm dini mensupları ötekileştirilerek, Cumhuriyet’in ilk yıllarında din eğitimi okullardan tamamen kaldırılmıştır. 1940’lara gelindiği zaman “cenazeyi kaldıracak hocalar kalmadı” söylemleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

O dönemde osmanlıca kaynaklar tamamen yasadık, latince çevrilen dînî kaynaklar da çok kısıtlı, çok yetersiz, o dönemlerde şimdiki internet vb. imkânlar da mevcut değildir. Tâbiri caizse toplum tamamen din eğitimi almaksızın cehalet içerisine büründürülmüştür.

Bu yıllarda tam mânâsıyla sekülerleşme ve modernleşme ile dindarlık arası tuhaf bir toplum ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Osmanlı’dan devralınan toplumu modernleştirme ve sekülerleştirme temelli bir eğitim sistemi benimsenmiştir. Yani “toplumu kendi haline bırakırsanız sekülerleşmez, modernleşmez, oysa Türkiye Cumhuriyeti devletinin geleceği toplumun sekülerleştirilmesine, modernleştirilmesine bağlıdır” şeklinde vesayetçi bir anlayış esas alınmıştır.

Gerek bunun doğurduğu sıkıntıların 1940’lı yılların sonlarına doğru hissedilmeye başlaması, gerekse bazı siyasi sebeplerle tekrardan din dersi programlarının sınırlı da olsa müfredata alınması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Özellikle bazı dînî söylemleri dillendiren Demokrat Parti’nin yükseliş geçişi, bu partinin önünün kesilmesi amacıyla CHP hükümetini, 1940’lı yılların sonlarına doğru, az sayıda imam hatip kurslarını açmaya ve kısıtlı sürelerle ihtiyârî din

derslerini okullara koymaya sevk etmiştir. Bu uygulamalar, demokrasinin bir fazileti olarak, muhalefetin de zorlamasıyla kısmen din eğitime doğru bir başlangıç olmuştur. 1950’li yıllarla ve 1961 Anayasası döneminde isteğe bağlı bir din eğitimi sistemi benimsenmiştir. 1982 Anayasası’nın 24. maddesinde “din kültürü ve ahlâk bilgisi” dersi zorunlu hale getirilmiştir. Bu ders lisede, ortaokulda, ilkokulda uzun süre verilmektedir.

Bu dersin bu kadar yaygın verilmesi ne kadar doğru, bunu biraz tahlil etmek gerekmektedir.

Ortaokullarda, ilkokullarda ve liselerde, mezhepler üstü zorunlu din ve ahlâk bilgisi dersi yanında, mezhebe dayalı eğitim verilen seçimlik din derslerinin sayısı arttırılmalıdır. Seçimlik din dersleri her sınıfta olmalıdır. Bu imkânların sağlanması halinde, zorunlu din ve ahlâk bilgisi dersi kapsamında çeşitli dinler hakkında bilgi edinilebilecek, diğer din dersleri kapsamında, isteyen dînî bilgileri belli bir düzeyde alabilecek, istemeyen ise bu dersten muaf olacaktır. Yani zorla belli bir dinin eğitimini almış olmayacaktır.

Diğer yandan bu derslerin nitelikli bir şekilde verilmesi halinde insanların imam hatip liselerine belki talepleri bir dereceye kadar azalabilir. Fakat bu, imam hatip liselerinin lehine bir durumdur. Çünkü imam hatip liselerine aşırı talep olduğu zaman, imam hatip liseleri sadece “dini bütün bir neslin yetiştirilmesini sağlayan bir kuruma” dönüşüyor. Oysa imam hatip liseleri meslekî eğitim veren bir okuldur. Buradaki eğitimin niteliğinin mutlaka artırılması gerekir. Çünkü bu programlar sayesinde toplumda din adamı olmak isteyenler için gerekli altyapı sağlanmış olacaktır. Bu programı ve neticesini kabullenen kişiler imam hatip liselerine gitsinler, sonra ilahiyat fakültelerine, islâmî ilimler fakültelerine gitsinler, bütün bunlara gidemiyorlarsa, gitsinler din görevlisi olsunlar; bu sayede daha liyâkatli bir şekilde bu görevleri yerine getirsinler. Yani eğitim standardının yükseltilmesi sayesinde, imam hatip liselerinin “dini bütün genç” yetiştirmek yerine, daha nitelik-

li, daha kaliteli bir din adamı yetiştirecek bir kuruma dönüşmesi lâzım. Dini bütün yetişmek isteyen gençler normal ortaokul ve liselere gitmelidir. Buradaki seçimlik din dersi müfredatının da mutlaka dini bütün yetişmek isteyen gençlerin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelik ve nicelikte olması gerekir.⁷

---

7 Kırıkkale Üniversitesi: Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

TÜRKİYE’NİN EĞİTİM SİSTEMİNİ DÖNÜŞTÜRMEK: YENİDEN YAPILANDIRMA İÇİN PERSPEKTİF ve İLKELER

DOÇ. DR. HASAN YÜCEL BAŞDEMİR

Eğitimde reformdan bahsediyorsak belirli sorunların olduğundan da bahsetmiş oluyoruz. Ancak sorunları çözecek büyüğü bir yol ve yöntemin olmadığını kabul etmek gerekir. Bir eğitim sistemi kurmak bir günde yapılabilecek bir şey değildir. Türkiye’nin 1924’te tevhid-i tedrisatla başlayan bir eğitim deneyimi var. Bu deneyimi yok sayarak bir reforma başlamak, gerçekçi olmaz, çünkü mevcut eğitim kurumları ve yapılar, bu deneyime dayanıyor. Bu kurumsal yapıyı görmezden gelerek veya yok sayarak bir gecede değişim ve dönüşüm sağlamak mümkün değil. Yeni bir sistemi bir anda kurmak doğru da değil. Peki perspektifler, ilkeler doğrultusunda mevcut sistemden hareketle ne yapılabilir, nasıl bir istikamet seyredilebilir?

15 Temmuz ve eğitimi birarada düşündüğümüzde dikkat gereken önemli meselelerden biri şudur: Türkiye

15 Temmuz ve eğitimi birarada düşündüğümüzde dikkat gereken önemli meselelerden biri şudur: Türkiye’de eğitimle ilgili temel kararların çoğu darbeler tarafından alınmıştır. Yani 1924’ten itibaren eğitim sistemimizin ana hatlarını belirleyenler genellikle darbelerdir. Darbecilerin kimler olduğunu anlamak zor değildir. Yaşadığı topluma aykırı bir şekilde davranan, toplumun değerlerini küçümseyen, insanların yaşam biçimlerini beğenmeyen, onları dışlayan bakış açısıyla meseleye yaklaşan politik tutumları darbeler olarak görmek gerekir. Böyle bir perspektifle bakarsanız 1924’ten itibaren Türkiye’deki eğitim sistemini büyük oranda aslında darbeler şekillendirmiştir.

de eğitimle ilgili temel kararların çoğu darbeler tarafından alınmıştır. Yani 1924’ten itibaren eğitim sistemimizin ana hatlarını belirleyenler genellikle darbelerdir. Darbecilerin kimler olduğunu anlamak zor değildir. Yaşadığı topluma aykırı bir şekilde davranan, toplumun değerlerini küçümseyen, insanların yaşam biçimlerini beğenmeyen, onları dışlayan bakış açısıyla meseleye yaklaşan politik tutumları darbeler olarak görmek gerekir. Böyle bir perspektifle bakarsanız 1924’ten itibaren Türkiye’deki eğitim sistemini büyük oranda aslında darbeler şekillendirmiştir.

Meşrû yollarla kararlar alan siyasetçiler ne yapmıştır? Meşrû siyasetçiler 1950’den itibaren, siyasetçiler mahâretiyle darbelerin yapmış olduğu sistemi zaman zaman revize etmişlerdir, ama köklü bir değişim, dönüşüm Türk eğitim sisteminde hiçbir zaman olmamıştır. Yani biz

ze etmişlerdir, ama köklü bir değişim, dönüşüm Türk eğitim sisteminde hiçbir zaman olmamıştır. Yani biz

çatı olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun devletçi, merkezîyetçi, tek-tipleştirici ana perspektifini hep koruduk. Dolayısıyla şunu söylemek lâzım: Darbecilerin yapmış olduğu bir eğitim sisteminden sonra 15 Temmuz gibi bir durumla karşı karşıya kaldık. Yani 15 Temmuz bize, darbeci üreten bir eğitim sistemine sahip olduğumuzu gösterdi. Bildiğiniz gibi Harp Okulları, tevhid-i tedrisata dahil değildir, ancak o zihniyetin bir ürünüdür.

Fakat meselenin farklı bir yönü daha var. 15 Temmuz gecesi, sokağa çıkan ve darbeye direnen kişiler de bu eğitim sisteminden çıkmışlardı, ama kendilerini dezenformasyonlardan korumuş görünüyorlar. Çünkü bu insanlar, o eğitim sisteminden çıkmalarına rağmen eğitimi çok önemsememişler, belki de sistemi beğenmemişler; onun tehlikelerinin ve sakıncalarının çok iyi farkına varmışlar. Dolayısıyla eğitimi bu kadar önemsemeye gerek olmayabilir. Örgün sistemin dışında da eğitim mekanizmaları başarılı şekilde işlemeye devam ediyor. Örgün eğitim; zannettiğimiz kadar, bizim üzerinde durduğumuz kadar hayâtî, önemli bir şey olmayabilir. İllâ bir eğitim sistemi kurmak, çok mükemmel bir eğitim sistemi plânlamak zorunda değiliz. Batı ülkelerinin beğendiğimiz, öykündüğümüz Batı ülkelerinin birçoğunda, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere “millî eğitim bakanlığı” yoktur. Örgün eğitimin, bakanlık bulunduracak kadar önemli mesele olarak görülmediği anlaşılıyor.

Peki, ne yapacağız? Okulları mı kapatacağız? Bir anekdotu izah ettikten sonra önerilerimi sıralayacağım.

Afganistan'lı bir öğrencim var, geçen yıl ilahiyat fakültesinden okul birincisi olarak mezun oldu. Bir gün dedim ki: “sen ilkokulu okudun mu” “Hayır, okumadım” dedi. “Peki, sen ortaokulu okudun mu” “Hayır Hocam, okumadım” dedi ve endişelendi tabi, yani doğrudan bunları soran bir kişi olmamıştır tahminimce. Fevkalade bir arapçası var, muazzam bir ingilizcesi var, uygurca biliyor, türkçe biliyor. Türkçesi çok iyi ve geçen yıl ilahiyat fakültesini birincilikle bitirdi. Anadili türkçe olmamasına rağmen ilahiyat fakültesini birincilikle bitirmesi bile şaşırmaq için yeterli değil midir? Sonra “Peki, sen lise bitirdin mi?” diye sordum. “Hayır Hocam, ben lise okumadım.” dedi. “Peki, seni ilahiyat fakültesine kim aldı, nasıl geldin buraya” dedim. Tabi endişelendi. “Hocam, ne bileyim, gelirken bana bir belge verdiler, imzaladılar. Bu diploma dediler, geldim, Ankara’da kayıt yaptırdım.” dedi ve okul birincisi olarak bitirdiği için de üzülüyordu. Dedi ki: “Ben hiç ders çalışmıyorum, ama neden okul birincisi olduğumu bilemiyorum, çok üzülüyorum”. Bu hikaye, bize örgün eğitimin tek başına çok fazla önemsenecek bir şey olmadığını gösteriyor.

Tabi tüm bunlara rağmen kurumsal eğitim sisteminden vazgeçelim demiyorum. Okulların çok fazla işlevi var. “Saldım çayıra, Mevlâm kayıra” politikası izleyemeyiz, ama şunu gözden kaçırmamak gerekir: Bir şeyi çok önemsersek, onun önemli olduğunu düşünürsek bunda başarılı olamayız, üzerimizde baskı oluşur. Ayrıca örgün eğitim kurumlarını diğer sivil öğrenme mekanizmaları ile çatıştırmamak gerekir. Bunlar,

aynı sistem içinde bütünleşmelidir. Türkiye'deki hikaye biraz bu, çünkü Türkiye'deki kemalist elitler eğitimi çok önemsediler, okulu toplumun bilme süreçlerinin karşısına koydular, dönüştürücü bir araç/aygıt olarak gördüler. Bununla toplumu dönüştürebileceklerini ve dizayn edebileceklerini zannettiler. Böyle bir şey olmadı, toplum bunu kabul etmedi, farkına vardı, hileyi anladı ve tedbirlerini her zaman önceden aldı. Aynı hataları tekrarlamamak gerekir.

Reform mecbûrîdir ama reformu devrim gibi anlamamak gerekir. Reformu revizyon gibi de anlamak gerekir. Yani 4+4+4 olmak üzere bir reform veya yeniden yapılandırma değildir. Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre yapılmış topyekûn bir değişim de değildir, bunlar revizyondur. Türkiye'nin eğitimde revizyonlar dönemini kapatması gerekiyor, ama revizyonlar döneminin kapatılması için de güçlü, meşrû siyasal mekanizmaya ihtiyaç var. Yani güçlü, meşrû siyasi iktidara ihtiyaç var. Bunu çok iyi görmek lazım. Bir başbakan, Adnan Menderes bir bürokratına imam hatip okulunu açtırmak için mizansen yaparak ve onu kandırarak bir şey yapabiliyor. Bu zamana kadar Türkiye'de yapılanlar da hep revizyondur. Artık güçlü bir meşrû siyasal iktidar reform yapmalıdır. Korkusuz bir şekilde 15 Temmuz'un arkasına aldığımız gücüyle, millettten aldığı gücüyle reform yapılmalıdır ve bu pedagojik gerekçelere dayanan, ideolojiden arındırılmış köklü bir reform olmalıdır.

Bu reformda da şunu unutmamak gerekiyor: Bir gecede devrimci bir şekilde sistemi tamamen yok ede-

mezsınız. Bize Cumhuriyet'in iyi ya da kötü miras olarak bıraktığı Tevhid-i Tedrisat'la başlayan o eğitim geleneğini de görmezlikten gelmemeliyiz. Yani onu yok sayarsak 1924'ün devrimci yapısının problemleri ile

Bu reformda da şunu unutmamak gerekiyor: Bir gecede devrimci bir şekilde sistemi tamamen yok edemezsiniz. Bize Cumhuriyet'in iyi ya da kötü miras olarak bıraktığı Tevhid-i Tedrisat'la başlayan o eğitim geleneğini de görmezlikten gelmemeliyiz. Yani onu yok sayarsak 1924'ün devrimci yapısının problemleri ile tekrar karşı karşıya kalırız. Bir gecede eğitim sistemi değişti. Başarılı oldu mu? Olmadı. Peki, biz bir gecede eğitim reformu yaparsak, sistemi topyekûn değiştirirsek başarılı olabilir miyiz? Burada zamana, pilot uygulamalara, alternatif yapılara ihtiyaç var. Uzun bir mücadele vermek gerekiyor.

tekrar karşı karşıya kalırız. Bir gecede eğitim sistemi değişti. Başarılı oldu mu? Olmadı. Peki, biz bir gecede eğitim reformu yaparsak, sistemi topyekûn değiştirirsek başarılı olabilir miyiz? Burada zamana, pilot uygulamalara, alternatif yapılara ihtiyaç var. Uzun bir mücadele vermek gerekiyor. Çünkü bize yeni bir model meydana getirmek için deneye ihtiyacımız var. Eğitimi düzenleyebilecek bir deneyim kazanmamız gerekiyor. Ancak bu deneyimle bunu dönüştürebilir ve değiştirebiliriz, ama söylediğim gibi meşrû siyasal mekanizmanın güçlü olması gerekiyor. Yani seçilmiş siyasetçilerin daima güçlü olması gerekiyor ki böyle değişiklikler yapabilsin. Reform için “se-

çilmişlerin atanmışlardan üstün olduğu” bir ortama ihtiyaç var. Çünkü önümüzde küçük bürokratlar, minnacık bürokratlar, minnacık memurlar inanılmaz engel-

ler koyar ve onları asla aşamazsınız. Böyle bir durumun asla olmaması gerekiyor. Reform sürecinde ucu açık bir yapı inşâ etmeye çalışmak gerekir. Çoklu modeller geliştirmek gerekiyor. Toplumla çatışmayacak bir perspektif olmalı. Eğitim sistemi aileleri, ebeveynleri dışlamamalı, onların beklentilerini anlamsız görmemeli.

Böyle bir perspektiften baktığımızda Türk eğitim sisteminde ara çözümler önümüze çıkar. Yani ânî değişikliklere gitmek yerine yaptığımız şeylerde ne yaptığımızı bilmemiz için biraz deneyime ihtiyacımız var. O dönüşüm aşamalarını görmek gerekiyor. Çünkü “şunu yapalım” dediğimizde, mesela bizde en çok hata odur: “Finlandiya modeli çok güzel, ne yapalım? Hemen Finlandiya modelini alalım, Türkiye’ye uygulayalım, yarın sabahtan herşey düzelecek.” Yani Türk eğitim modeli bizim sahip olduğumuz bir şey olmalı. Bir eğitim modeli geliştirmek o kadar zor bir mesele değil. Paydaşların mantıklı bir şekilde süreçlere dahil edilmesi gerekiyor. Bürokrasi bunun önünde ciddi bir engel. Dil eğitiminde bunu görüyoruz. Şu modeli alalım, bu kitabı alalım deniliyor, ama dili öğretilmiyor. Çünkü o kitabı öğretmen yazmalıydı. O modeli ve sınıf yapısını öğretmen çok iyi kavramalı ki öğrenciye bunu aktarabilsin. Bu nedenle reform sürecinde paydaşları aktif hale getiren ara çözümlere başvurmamız gerekiyor ve dolayısıyla ara çözümler için de pilot uygulamalar çok önem arz ediyor.

Bu reformun ana başlıkları şu şekilde sıralanabilir: Finansman kısmı, yönetim kısmı ve müfredat kısmı. Bu yapılar özerkleşmeli ve okul çeşitliliği sağlanmalıdır.

Sağlanmalıdır derken yine ideal bir şey söylediğimi zannetmeyin, sadece böyle şeyleri denememiz gerekiyor. Tek veya sınırlı sayıda okul tipleri belirleniyor, bunlar da çok esnek olmuyor, sıkışık bir model uygulanıyor. Mesela, öğretmenlerin kişisel deneyimleri, kazanımları müfredata, programa ve yönetime yansımıyor. Öğretmen önemsenmiyor.

Öğretmenler, sürekli değişiklikler nedeniyle sisteme karşı büyük bir güvensizlik yaşıyorlar, onları mutlaka bu sistemin içerisine çekmek lazım, onları önemsemek, görüş ve fikirlerini almak lazım. Onlara önemli olduklarını, sistemin temel dayanaklarının kendileri olduğunu anlatmak ve hissettirmek lazım. Daha da önemlisi onların perspektiflerinin yansıtacağı bir sistem arayışı içinde olmak gerekir.

Geçtiğimiz on yıl içinde, hatta 28 Şubat'taki adı bile paradoksal olan "8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim" şeklinde mantıksal olmayan bir uygulama yapıldı. Sonra defalarca bu uygulama üzerinde düzeltmeler yapıldı. Öğretmenler, sürekli değişiklikler nedeniyle sisteme karşı büyük bir güvensizlik yaşıyorlar, onları mutlaka bu sistemin içerisine çekmek lazım, onları önemsemek, görüş ve fikirlerini almak lazım. Onlara önemli olduklarını

nı, sistemin temel dayanaklarının kendileri olduğunu anlatmak ve hissettirmek lazım. Daha da önemlisi onların perspektiflerinin yansıtacağı bir sistem arayışı içinde olmak gerekir. Bunun için en iyi, en başta yapmamız gereken şey okul çeşitliliğini kabul etmemiz gerekir. Yani bir okul var, onun başka bir örneği bir yerde var, başka bir yerde, böyle olmak zorunda değildir. Bu kadar standart bir eğitim vermeye gerek yok. Bilgi ve yön-

tem dediğimiz şey milyonlardadır. O zaman neden bu kadar sıkı bir standardizasyona gidiliyor? Niye biz sadece o milyonlar içerisinde bunu seçiyoruz? En ideal yöntem odur, dersiniz hiçkimse buna inanmaz. İdeal bilgi, ideal yöntem diye bir şey var mıdır? Kişiye göre, alınacak, verilecek eğitime göre bu idealler değişebilir.

1. Program ve müfredat çeşitliliği: Tek bir programla, tek bir müfredatla eğitim veremezsiniz. Bu insanlığın ulus-devlet zamanına kadarki eğitim deneyimine, aykırıdır.

2. Finansman çeşitliliği: Türkiye’de eğitim finansmanı büyük oranda tek kaynaktan sağlanıyor: Devlet finansmanı. 2012’den sonra Ömer Dinçer’le birlikte bir perspektif değişimine gidildi. Özel okulların payı artırılmaya çalışıldı. 2.9’du, bugün zannederseniz yüzde 10’ları geçti. Muazzam bir dönüşüm bence, bu kısmen sağlandı. Eğitime ikinci bir finansman sağlanmış oldu. Özel finansman eğitime girmiş oldu. Fakat eğitimin en büyük finansmanlarından biri olan yapı hâlâ daha gayrimeşrû işliyor. O gayrimeşrû işleyiş yüzünden 15 Temmuz olayını yaşadık. “Himmet paraları” adı altında eğitime, sağlığa ve yardımlaşmaya gidecek olan paralar cemaatin görünümlü bir örgütün korkunç amaçlarının finansmanı oldu. Çünkü eğitimdeki en temel finansman kaynağı bağışlardır. Eğitim bağış yapmak için en iyi yöntemdir. Geçtiğimiz yıl Amerika’da 450 milyar dolar bağış toplanmış. 450 milyar doların yüzde 17’si eğitime gitmiş. Türkiye’deki eğitim bütçesi kadar para sadece bağış yöntemiyle sağlanmış Amerika’da. Yüzde 33’lük kısmı da kiliselere verilmiş. Biliyorsunuz dînî bağışların

yarısı da bir şekilde eğitime gidiyor, sadece Amerika'da bütçe büyük olabilir, ama orada 100 milyar doların üzerinde bir para bağış yöntemiyle eğitime finansman sağlanmış, ama Türkiye'de buna müsaade edecek bir yapı yok. Türkiye'de gizli kapaklı şekilde, merdiven altlarında himmet adı altında insanları dinin otoritesi ile aldatarak o paralar, kayıt dışı olarak toplandı; nerelere kullanılacağı belli değildi. Bunun sorumlusu Türki-

Eğitimde finansmanın önemli bir kısmı eğitim fonlarından sağlanmalıdır ama Türkiye'de bu tür özel fonlar oluşturulmasını sağlayacak yapılar dışlanmıştır. Özel bursların yeni dönüşü ve bu fonlara bursiyerlerin yaptığı bağışlarla oluşturulan bu kaynak, en etkili eğitim finansman sistemidir. Bu Batıda özellikle yüksek öğretimde etkili şekilde uygulanıyor.

ye'deki sistemdir, bunun derhal değişmesi lazım, eğitim finansmanının en iyi ayağının bağış olduğunu, bunların da resmî bağış sistemiyle kayıt altına alınması gerektiğini unutmamak gerekiyor.

Eğitimde finansmanın önemli bir kısmı eğitim fonlarından sağlanmalıdır ama Türkiye'de bu tür özel fonlar oluşturulmasını sağlayacak yapılar dışlanmıştır. Özel bursların yeni dönüşü ve bu fonlara bursiyerlerin yaptığı bağışlarla

oluşturulan bu kaynak, en etkili eğitim finansman sistemidir. Bu Batıda özellikle yüksek öğretimde etkili şekilde uygulanıyor. Osmanlı sisteminde de etkiliydi, daha sonraları banka gibi çalışmalarına rağmen para vakıfları bunun için kurulmuştu. Bu sistemde kurum, önce burs veriyor, daha sonra bursiyerlere geri ödeme yapıyor ama aynı zamanda bağışta bulunuyorlar. Oluşan fonlardan tekrar burs veriliyor.

Finansmanın çeşitlenmesi gerekiyor. Eğitim çıktılarının çeşitlenmesi gerekiyor, bizde kazanımların tekdüze olması gerektiğiyle ilgili bir anlayış var. Sanki kazanımlar çoğalırrsa karışıklık olacakmış gibi bir anlayış hakim. Okul dışı faaliyetlerin kredilendirilmesi gerekiyor. Yani en önemli meseleler bu, okulda tektipleştirilmiş standart bir eğitim veriyorsunuz ve sadece okulda verilen eğitimi kabul ediyorsunuz. Peki, çocuğun babasından, annesinden öğrendiği; ebeveynlerinin işyerlerinde öğrendikleri şeyler neden sistem dışında tutuluyor? Bunları kredilendirmek ve müfredata dahil etmek zannedildiği kadar zor değildir. Çok basit ve güvenli bir prosedür meydana getirilebilir ve okul dışı faaliyetler, spor faaliyetleri, ebeveynlerle yapılan eğitim faaliyetleri, tarladaki domates işçiliği bile kredilendirilebilir ve sisteme dahil edilebilir. İnsanların hayatlarındaki birçok başarı, ileriki iş hayatlarında görmezlikten geliyor ve bunlar unutulup gidiliyor. Bunların kredilendirilmesi, öğrenilen şeylerin iş hayatında kullanılmasına katkı sağlar ve çalışma sahaları arasında bilgi ve yete-

Okul dışı faaliyetlerin kredilendirilmesi gerekiyor. Yani en önemli meseleler bu, okulda tektipleştirilmiş standart bir eğitim veriyorsunuz ve sadece okulda verilen eğitimi kabul ediyorsunuz. Peki, çocuğun babasından, annesinden öğrendiği; ebeveynlerinin işyerlerinde öğrendikleri şeyler neden sistem dışında tutuluyor? Bunları kredilendirmek ve müfredata dahil etmek zannedildiği kadar zor değildir. Çok basit ve güvenli bir prosedür meydana getirilebilir ve okul dışı faaliyetler, spor faaliyetleri, ebeveynlerle yapılan eğitim faaliyetleri, tarladaki domates işçiliği bile kredilendirilebilir ve sisteme dahil edilebilir.

nek transferini mümkün kılar.

3. Yönetim çeşitliliği ve merkezi denetim: Reformun bu dört ana başlık üzerinden düzenlenmesi ve ana hatlarının bunlar olması gerekiyor. Bu yapıldığı zaman ancak biz merkezi sınavı tartışabiliriz. Şu anda merkezi sınavı kaldırmak hayaldir. Merkezi sınav Türk eğitim sistemini en fazla deforme eden, en fazla zarar veren yapılardan biridir, ama kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşmış yapıyı bir anda silip atmanız mümkün değil, çünkü ebeveynlerin adalet duygusunu zedellersiniz. Ancak bu reform süreci esnasında yapacağınız düzenlemelerle merkezi sınavların en aza indirildiği bir yapıya doğru ilerlenebilir. Bunun altında özel eğitim kurumlarının artması yatıyor. Reform süreci içerisinde okulların kendi sınavlarını yapmaya başlaması, etkili, objektif ve güven verici kriterlerin geliştirilmesi merkezi sınavların etkilerini azaltacaktır. O zaman sınavların alternatifleri üzerine konuşmamız daha da kolaylaşacaktır.⁸

---

8 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi: Felsefe ve Din bilimleri Öğretim Üyesi

EĞİTİMİ DÖNÜŞTÜRMEK?

PROF. DR. AYŞEN GÜRCAN

Dönüştürmek bir değişim gerektirir. Değişim kendisi bir yasa olarak bakmak gerek. Herşey bir değişim üzerinde. Değişmeyen tek şey değişimin yasalarıdır, yani sünnetullahtır. Onun dışındaki herşeyin bir değişim içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hiçbir şey mutlak durağan değildir.

Üniversitede okuduğum yıllarda, 80'lerde, "Gelecek Bilimi" üzerine Alvin Toffler'ın kitapları hayli ilgi toplamıştı. Toplumsal değişimleri özellikle radikal değişimleri önceden bilgi verme adına, "Şok" gibi "Üçüncü Dalga" gibi kitaplarında bahsedilirdi. Doğrusu bizim literatürümüzde Gelecek Bilimi adına bir çalışma yapıldı mı bilemiyorum. Aslında eğitimin gelecek bilim açısından okunmasına bence oldukça ihtiyaç var. Sadece eğitimin değil; ekonominin, hukukun ve birçok sosyal kurumun gelecek açısından yönelimlerinin tespiti belki de bugün konuşacağımız dönüşümün yönü açısından bize ipuçları verecektir. Çünkü 80'lerde verilen birçok eğilimin çok ötesinde anlamlı ve hızlı bir dönüşüm geçirmedi mi? Evlerimizde daha telefon yokken, bugün ellerimizde hem kütüphaneleri bilginin taşıyıcılığını üstlenmiş mobil teknolojileri aynı nesil içinde bu dönüşümün en büyük kanıtları gibi görünüyor. İlkokulda evimizde sadece radyo vardı, lisede televizyon, üniversiteye gittiğimde henüz telefon evimize girmemişti. Üniversiteyi bitirdiğimde bilgisayar işletim sistemi yazarak komut verilen dos işletim sistemini öğrenebilmek için aylarca kursa gitmiştik. O günlerden bugünlere değişim ve dönüşümün bizzat tanığı olarak geleceğe dönük gidişatın mutlaka konuşulmasından yanayım.

İşin bir diğer boyutu ise; toplumsal değişim bu kadar hızlı ve radikal gerçekleşirken, eğitim sisteminin tartıştığı konular ve sorunlardan maalesef onun bu kadar kolay değişmediğini gözlemliyoruz. Son 30 yılın Millî Eğitim Şûrâları'nın konularını ve sonuç deklarasyonlarını incelerseniz durumu gözlemleyebilirsiniz.

Konular ve sorunlar sanki hiç değişmemiş, üzerinde bir çalışma yapılmamış gibi de duruyor.

15 Temmuz'u bizim neyi değiştirip neyi değiştiremeyeceğimiz konularında da ipuçları vermesi açısından önemli buluyorum. Bir milat olarak bakıp belki de bazı tabu haline gelmiş konuları konuşma zamanı diye düşünüyorum.

Eğitim alanında tüm dünyadaki değişim rotasına baktığımızda temelde üç alanda değişim gözlemliyoruz. Bunlar; bilgi felsefesindeki değişim, ikincisi eğitim teknolojilerindeki değişim ve üçüncüsü de insana bakış ve insandan beklentinin üzerindeki değişim. Bütün bunlar da eğitimdeki temel unsurları değiştirmeye zorluyor. Bilgi; müfredatı değişime zorluyor, değiştiriyor. Teknoloji; öğretmen rolü ve işlevini değiştiriyor. İnsana yönelik tanımlama ve beklenti de; eğitim metodolojisini, yöntemlerini değiştiriyor.

Bu değişimleri tek tek ele alacak olursak; öncelikle bilgiye yüklenen anlamdaki değişim, bilgi felsefesinin yöneliminin sonuçlarını ele almalıyız. Sanayi toplumlarında başlayan özellikle eğitimin ulusal düzeyde kurumlaşması dönemlerinde bilginin değeri ve bilgi taşıyıcısı olma hedefinin esas olması diyebiliriz. Bir başka deyişle, bilgiye sahip olmak demek o bilginin ederiyle birlikte siz bir değer kazanıyordunuz. Hatırlıyorum, ilkokulda öğretmenim bir ev ödevi verdiğinde, bu bilgiyi sadece ilimizin halk kütüphanesinde bulunan bir ansiklopediden hazırlamak durumunda kalmıştım. Bulduğum bilgiyi aynen kendi sayfalarım geçirmek zorundaydım. Fotokopi imkânları bile yoktu. O günden

gelip bugüne baktığımda, şu an elimdeki bir mobil iletişim aracıyla, istediğim bilgi kaynağından bilgi deposunu indirebilir, bir kütüphane dolusu bilgiyi taşıyabilir araçlara sahibiz. Sanki bilginin gerçek sahipleriymiş gibi. Oysa bilginin sahibi biz değiliz, bilginin üretimi, sunumu ve kullanımı üç farklı hedef kitlenin ürünleri olarak karşımıza çıkıyor. Ya bilgiyi üretensiniz, ya üretilmiş bilginin yayıcısısınız ya da üretilmiş-yayılmış bilgiyi kullanıcısınız. Yani bilginin sahibi olmaktan bilgiyi kullanan hale gelmek neyi etkiledi diye bakarsak, başta eğitim içeriğini, müfredatı etkilediğini düşünüyorum. Öğretmek istediğiniz içerik artık öyle yoğun ve yüksek kullanımlarla yoğun müfredatın hem öğrenciye hem veliye hem de sistemin bütününe yükü çok ağırlık getiriyor. Bu anlamda yoğun bilgi taşıyıcılığını hedefleyen yoğun içerikli müfredattan vazgeçilerek, daha sade ve esas öz bilgilerin içinden kullanım içeren içeriklere yönelmeli diye düşünüyorum.

Öğretmek istediğiniz içerik artık öyle yoğun ve yüksek kullanımlarla yoğun müfredatın hem öğrenciye hem veliye hem de sistemin bütününe yükü çok ağırlık getiriyor. Bu anlamda yoğun bilgi taşıyıcılığını hedefleyen yoğun içerikli müfredattan vazgeçilerek, daha sade ve esas öz bilgilerin içinden kullanım içeren içeriklere yönelmeli diye düşünüyorum.

Yani bilginin sahibi olmaktan bilgiyi kullanan hale gelmek neyi etkiledi diye bakarsak, başta eğitim içeriğini, müfredatı etkilediğini düşünüyorum. Öğretmek istediğiniz içerik artık öyle yoğun ve yüksek kullanımlarla yoğun müfredatın hem öğrenciye hem veliye hem de sistemin bütününe yükü çok ağırlık getiriyor. Bu anlamda yoğun bilgi taşıyıcılığını hedefleyen yoğun içerikli müfredattan vazgeçilerek, daha

sade ve esas öz bilgilerin içinden kullanım içeren içeriklere yönelmeli diye düşünüyorum.

İkinci değişim alanı teknolojiye, özellikle bilgi transferi olan iletişim teknolojilerindeki değişimin; bilgiyi aktaran temel aktörümüz olan öğretmenimizin işlev ve rolünü etkilediğini söyleyebilirim. Bugün öğretmenin sınıf içindeki rolünün, bilgiyi aktaran merkez

rolünün artık bir işlevselliğinin kalmadığını söyleyebiliriz. Çünkü daha sınıfa gelmeden veya sınıf ortamında öğretmenin anlatacağı bilgiye ulaşmış bir öğrenci kitlesi ile karşı karşıyayız. Geçmişte bu böyle değildi, bilginin yegane kaynağı kitaptan bile önce öğretmen olarak tanımlanmıştı. Ancak bugün öğretmimizden beklenen ulaşılmış bilginin işlenmesi, yönlendirilmesi ve yeniden öğrencinin kendi adına üretmesini sağlamak için sınıf moderatörü olmaktır. Artık yeni dünyadaki yeni eğitim anlayışında öğretmen bilgiyi aktaran değil, oyun içinde veya bir hikaye kahramanının öyküsünde ve öğrencinin yapacağı bir üründe kazanımları sağlayan kişiler olarak plânlanıyor. Bu yönelim öğretmen yetiştirme içeriği ve metodunu da değiştirecektir. Öğretmen yetiştirme içeriği ve uygulama biçimlerini değiştirmedığımız sürece bu değişimden geri kalınacak demektir.

Üçüncü değişim alanı in-

Bugün öğretmenin sınıf içindeki rolünün, bilgiyi aktaran merkez rolünün artık bir işlevselliğinin kalmadığını söyleyebiliriz. Çünkü daha sınıfa gelmeden veya sınıf ortamında öğretmenin anlatacağı bilgiye ulaşmış bir öğrenci kitlesi ile karşı karşıyayız. Geçmişte bu böyle değildi, bilginin yegane kaynağı kitaptan bile önce öğretmen olarak tanımlanmıştı. Ancak bugün öğretmimizden beklenen ulaşılmış bilginin işlenmesi, yönlendirilmesi ve yeniden öğrencinin kendi adına üretmesini sağlamak için sınıf moderatörü olmaktır. Artık yeni dünyadaki yeni eğitim anlayışında öğretmen bilgiyi aktaran değil, oyun içinde veya bir hikaye kahramanının öyküsünde ve öğrencinin yapacağı bir üründe kazanımları sağlayan kişiler olarak plânlanıyor. Bu yönelim öğretmen yetiştirme içeriği ve metodunu da değiştirecektir.

san tanımlamasındaki değişim. Geçmişten gelen bir bakış, eğitimin insanın yeniden üretilmesi gibi iddialı ve şekil verme zorunluluğu ilkesi hâlâ ne yazık ki, bizim cenahta bile devam ediyor. Çocukların bir hamur gibi işlenip değiştirilecek veya doldurulacak boş bir sayfa gibi görülüyor olması eğitimin bugünün temel sorunlarından olduğunu da söyleyebilirim. Sanıyoruz ki, o şekil verilebilecek bir hamur, ben elimde onu şekillendirebilirim. Ya da o boş levha, ben onu istediğim gibi doldurabilirim gibi. Bu aslında onu Yaratan'ı tanılamakla alâkalı bir durum. Yaratan'ın yarattığındaki muhteşemlik ve yeterlilik, neye ihtiyaç varsa o kadar alt yapının olduğunun bilgisi olmadan bu insan gerçek anlamda tanımlanmamış demektir. Çünkü her insanın kendi iç benzersizliği ve gelişimini sağlayabilecek alt yapıyla dünyaya geldiğini baştan kabul etmemiz gerekiyor. Her insanın görme, işitme ve hissetme duyularıyla inşâ ettiği bizzat Kur'ân-ı Kerim'de 4 yerde (23:78; 67:23; 32:9; 16:78) zikredilir. Her insanda inşâ edilmiş bu temel donanımlar insanın kendisinin akıl etme, ayırt etme, ayırt ederken seçeneklerden uygun olanını belirleme ve sonuçta bir karar verme yeteneğinin daha bebekken başladığını gözlemleriz. Küçücük bir bebek bile bir şey yedirmek istediğinizde başıyla, hareketlerle veya mimikleriyle hayır diyebilir. Onun itirazına rağmen siz ona bunu zorla yedirdiğinizde, onun alt yapısında bulunan temel duyularının neticelerine göre kararına saygısızlık ediyorsunuz demektir. Üşüyeceğini düşünerek ona bir üst giyeceği giydirmek, onun üşüme duygusunu hissetmeden büyümesine bile neden olacaktır diye düşünüyorum. Bu açıdan insana güven, Yaratan'a güven

ile alâkalandırılmalıdır. Aynı zamanda bir şeyi kesinkes sonuç açısından garantileyemediğimizi de düşünürsek, bir bakıma garantisi olmayan sonuçlar adına çabalayıp duruyoruz gibi sanki. Dolayısıyla eğitim sonuçları belli net ve kesin davranışlar adına değil, belli duruş ve eğilimleri kazandırmaya dönük bir yönelime dönüşmelidir.

Eğitimde dönüşümler üzerine eğer biz önceden kafa yormazsak, zaten sistem dünya toplumları ile birlikte bir dönüşüm içerisinde oldu-

ğunu daha önce de belirtmiştim. Eğitimde oluşan genel yönelim ve dönüşüm noktalarını şöyle özetleyebilirim:

Eğitim kurum birimimiz olan okulların hem yapısı hem de içerik işleyişi bir dönüşüm içindedir. Bilgi kazanım merkezi olan dar kapsamlı okullardan sosyal etüd merkezleri haline dönüşümün şimdiden plânlaması ön çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Geleceğin

Eğitim kurum birimimiz olan okulların hem yapısı hem de içerik işleyişi bir dönüşüm içindedir. Bilgi kazanım merkezi olan dar kapsamlı okullardan sosyal etüd merkezleri haline dönüşümün şimdiden plânlaması ön çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Geleceğin dönüşümlerinden biri de sınıfların elektronik ortama kayma yönelimidir.

dönüşümlerinden biri de sınıfların elektronik ortama kayma yönelimidir. Eğitimin en temel sınırlayıcıları olan mekân ve zaman bağımlılığını ortadan kaldıran e-öğrenme ortamları pekçok kişi için eğitimde fırsat eşitliğinin daha çok yaygınlaşmasını da sağlayacaktır. Sabit programlardan kişiye özel program seçme biçimleri de yine eğitimin sabitleşmiş idârî işlem plânlamalarını da alt üst edecek bir imkân aynı zamanda. Dilediği saatte

dilediği dersi kendi yaşam koşullarına göre seçebilecek bir imkân eğitimin ulaşılabilirliğini çok daha artıracaktır. Bunun örneğini digital tv yayınlarında görmekteyiz. Bugün digital yayın yapan tv program akışları bu yönde bir düzenlemeyle kişisel tercihlerle belirlenir hale gelmiştir. Böylesi bir imkânın sınıf ortamını bir ekrana ve öğrencinin senaryo ettiği etkileşimli bir uygulamaya dönüşmeyeceğini kim iddia edebilir. Bence doğrusu da belki bu. İnsanda var olan alt yapıya güvenerek onun kendi öğrenmesini belirlemede seçenekler sunmak eğitimin temel hedefi olmalıdır. Temel eğitim için olmasa da, orta eğitim ve yüksek öğretimde bireysel tercihlerle oluşturulmuş programlara doğru bir dönüşüm yaşayacağız.

Eğitim insana en büyük yatırımdır. Eğitimsizliği asla düşünemeyiz. Çünkü bilgi toplumunun esası bireylerin beraber yaşamasını sağlayacak ortak davranışların kazanımını gerekli kılar. Geçmiş tarım toplumu dönemlerinde belki bunu âcil ve zorunlu ihtiyaç olarak görmeyebiliriz, ancak bilgi toplumu dediğimiz kent ortamlarında yaşayan insanın belli kural ve ilkelerle birlikteliğini sağlayan tüm kazanımları ancak eğitimle verebiliriz. Bu anlamda eğitim şart, diyoruz.

Peki o zaman ne yapmalıyız? Yeni bir yapılanma ya da bir dönüşüm düşünüyorsak eğer; dört alanda hedeflerimiz ve niyetlerimiz değişmeli. Birincisi, eğitimin esasında değişim yapmalıyız; ikincisi, eğitimin önceliğinde değişim; üçüncüsü, ölçme ve değerlendirme biçiminde ve sonuncusu, eğitimin vizyonunda değişimi öngörmeliyiz. Eğitim esası; bugün bilgi merkezli bir

yapı olduğunu biliyoruz. Bir kere eğitim bilgi esaslıdan ahlâk esaslıya geçmelidir. Olması gereken budur. Bilgiden önce ahlâk esas olmalı, ahlâk için bilgi kazandırılmalıdır. “Hayırsız ilimden Allah’a sığınırım” diyen bir Peygamber’in yol göstericiliğinde öğrettiğimiz tüm bilgilerin ahlâkta karşılığı olmak durumundadır. İkinci değişim eğitimin önceliğinde gerçekleşmelidir. Bugün herkes için eğitimin önceliği kişisel gelişim üzerine yapılandırılmıştır. Onun kariyeri, iletişim becerileri vs. üzerinden tanımlanır. Oysa eğitimin önceliği kişisel gelişimden çıkıp tamamen insânî gelişim odaklı olmalıdır. Rekabete dayalı bir öğretimin, sınavda sıralamasına göre başarı biçen bir sistemin insânî gelişimleri öncelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla her kazanımın aslında insanlık adına bir karşılığı olması, beraberliğin paylaşarak ve işbirliği içinde gerçekleşmesi öncelik değeri olarak belirlenmelidir. Öğrencilerimize işbirliğine dayalı öğrenme yöntemleriyle birlikte ekip içinde öğrenme alışkanlıklarının kazandırılması bu değişimin ana etkenlerinden olacaktır. Üçüncü alan eğitimde ölçme ve değerlendirme biçimimiz. Şu anki sistemde biz sonuca göre bir eder biçiyoruz. Yani işlemlerin sonunda öğrenciye bir sınav yapıp ne kadar net yaptığına göre bir puan veriyoruz. Oysa öğrencinin her gayretinin ve çabasının değerlendirildiği bir yapıya dönüştürülmesi gerekir. Yani çabaya değer biçen bir ölçme sisteminin geliştirilmesi. Bugünkü anlayışta ne yazık ki öğrencinin gayretinin, ne kadar çalıştığının bir önemi yok. Girdiği sınavdan aldığı not ile değerlendiriliyor. Bu da ister istemez öğrencinin yaptığı çabaların tam

karşılığının alınamadığı sonucunu da getiriyor. Bunu sağlayacak bir sistem öğrencinin hem kendini geliştirmesi, hem de sistemin çok daha âdil olması adına bir

Sonuç olarak eğitimimizin esasını teşkil eden temel unsuru BİREY değil ŞAHSİYET gelişimi olmalıdır. Her insanın benzersizliği peşinen kabullenilerek, bu benzersizliğine katkı sağlayacak farklı zekalara, mizaçlara ve yeteneklere saygı gösterilmeli, bu farklılıklardan zenginlikler kazanmanın yoluna gidilmelidir. İnsanları hiyerarşik bir sıralama ile değil, her birinin kendine özgü o özel niteliği keşfedecek bir sistemle eğitmeliyiz. Çünkü insanı yaratan Allah'ın hiçbir yarattığımda defo yoktur, yarattığı sistemde atık yoktur bir kere. Atık gibi görünen herşey başka bir sistemin girdisi olarak muhteşem bir Yaratıcı eseridir, kâinat ve dünya.

dönüşüm sağlayacaktır diye düşünüyorum. Sonuncu yani dördüncü yapı eğitimin vizyonunda da bir değişim öngörülmelidir. Bugün bireysel anlamda eğitimin vizyonu kendine yeten bireyleri hedeflemesinin sıkıntılarını görmekteyiz. Eğitimin vizyonu kendine yeten bireyler değil haddini bilen bireyler üzerinden yapılandırılmalıdır. Sınırlarını bilen insan gerçek özgürlüğünü tanımlayabilir.

Sonuç olarak eğitimimizin esasını teşkil eden temel unsuru BİREY değil ŞAHSİYET gelişimi olmalıdır. Her insanın benzersizliği peşinen kabullenilerek, bu benzersizliğine katkı sağlayacak farklı zekalara, mizaçlara ve yeteneklere saygı gösterilmeli, bu farklılıklardan zenginlikler kazanma-

nın yoluna gidilmelidir. İnsanları hiyerarşik bir sıralama ile değil, her birinin kendine özgü o özel niteliği keşfedecek bir sistemle eğitmeliyiz. Çünkü insanı yaratan

Allah'ın hiçbir yarattığında defo yoktur, yarattığı sistemde atık yoktur bir kere. Atık gibi görünen herşey başka bir sistemin girdisi olarak muhteşem bir Yaratıcı eseridir, kâinat ve dünya. Ve dolayısıyla insan. O'nun insanda koyduğu muhteşem dizayn ve hikmetlerin keşfedilme yerleri olmalıdır okullarımız. Eğitim sistemimizde herbir insanımızda var olan yetenekler üzerinden onun gelişimi sağlanmalıdır.

İnsanın hem kendisine hem de toplumuna yapacağı en önemli yatırım eğitimidir desek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda eğitimde olması gereken dönüşümler üzerine daha çok konuşmalı, müzakere etmeli ve tüm taraflardan görüş almalıyız. Bugün biliyoruz ki, eğitimin çıktısı olan sonuçlardan hiçbirimiz çok memnun değiliz. Konuşmamda da dile getirdiğim gibi, biz bilgili birey istedik ama sonuçtan memnun kalmadık. Değişimi ne sağlar diye baktığımızda değişkenlerden biri de elbette eğitimin içeriği, yani müfredat. Üniversite birincisi olmanın ne anlamı kalır, yeğenine kıskançlıkla yüzüne kezzap atacaksanız. İşte bu anlamda tüm değerli ve hayırlı şahsiyetler için yeniden güncellenmiş bir müfredat olmalıdır. Son 15 yılda eğitimde reform denecek pekçok yenilik ve düzenleme gerçekleştirildi. Okul bina alt yapılarımız son derece modernleşti, sınıf mevcutlarımız oldukça azaldı, ders kitaplarımız ücretsiz veriliyor ve birçok güzel adım atıldı. Şimdi sıra içerik ve hedeflerde daha iyisini ve daha güzelini gerçekleştirmek. Bundan beklenti budur diye söyleyebilirim.

Eğitim tüm değişkenleri ile birlikte düşünülmelidir. En önemli değişkenlerden biri de öğretmenlerimizdir.

Öğretmenlerimizin dahil olmadığı bir değişim plânının başarılı olması da mümkün değildir. Öğretmensiz olmaz çünkü. Ama sadece öğretmen ile de olmaz. Müfredat ayağı var, teknoloji ayağı var, yönetim ayağı var. Ben umutsuz değilim, biz de bu sistemden mezun olduk, sizler de bu sistemden mezun oldunuz. Geleceğimiz adına, çocuklarımız-torunlarımız için faydalı güzel bir sistem oluşturmak tüm gayretimiz. Hiçbir şey sistemsiz olmaz. Sistemler ortak aklın ürettiği yapılardır. Bir bütündür. Bu anlamda öğretmenlerimizin dâhil edilmesi ve katılımının sağlanması önemli bir girişim olacaktır.⁹

BİLGİSİZ EYLEM MEŞRÛ ve ETKİLİ OLMAZ!

DR. MUSTAFA ÖZEL

“We tilkel eyyam, nudawiluha beynen-Nâs.”

(Ali İmrân, 140: İşte şu günler, biz onları insanlar arasında döndürüp dururuz.)

Bu ve takip eden âyet-i kerimeler Uhud Harbi'nin ardından indirilmiş. Müslümanlar muazzam bir moral bozukluğu içindeler. Oysa Bedir'de tersini yaşamışlardı. O zaman düşmanın üçtebiri kuvvetinde oldukları halde galip gelmişlerdi. Önce zafer, ardından hezimet. Cenâb-ı Hak'dan ne büyük bir ders-i ibret! Her zafer baş döndürür! Baş dönenler söz dinlemez olur. Ve en kritik zamanda tepeyi terk ederler. Neden? Ganimet uğruna! O halde sonucuna katlanacaksınız. Aranızda Allah'ın kutlu elçisi de olsa, fark etmiyor; sünnetullah değişmiyor. Torpil yok!.. Uhud bozgununun psikolojik etkisi târif edilemez boyutlardaydı. Hz. Hamza ve yetmiş müslüman şehid olmuş, Hz. Peygamber yaralanmıştı. Bu âyetler o umutsuz havayı dağıtan ilâhî bir bildiriydi âdetâ: Ne mahzun olun, ne de kibirlenin. Yenilgiler de, zaferler de ebedi değildir. Milletler/ümmepler yükselir ve düşerler. Günler, aranızda döndürülür...

O halde, değişmez görevimiz, “günler”in insan toplumları arasındaki seyrine; yani yükseliş ve düşüşlerin mantığına kafa yormaktır. Bu sadece akademik bir fikir temrini değil; varoluşsal bir mücadeledir. Toplum olarak, ülke ve millet olarak geleceğimiz buna bağlıdır. Bir tarih felsefesi olmayan toplumlar, tarihin malzemesi haline gelirler.

Şöyle bir gözümüzü kapatalım ve bin yıl geriye gidelim: 1016 yılında acaba dünyanın siyasi/iktisadi ağırlık merkezi neresidir? Çağdaş tarihçiler ittifakla ÇİN diyorlar; özellikle Çin’in doğusu ve güneyi. Başta ipek ve porselen olmak üzere, muazzam bir iktisadi faaliyet sözkonusudur. Çin bir bakıma 19. yüzyılın İngiltere’si, 20. yüzyılın ABD’si gibidir. Daha sonra dünya ekonomisinin ağırlık merkezi Hind’e kayar; özellikle Bengal körfezinin çevresi muazzam bir tekstil üretim üssü haline gelir. Hind malları bütün dünyada aranan emtia olur. “Bulunmaz Hind kumaşı mısın, mübarek?” sözü o günlerden kalmış olsa gerek!

Sonra Akdeniz dünyası çekim merkezi haline gelir. Ve 16. yüzyılda ağırlık Avrupa’nın kuzey ve batı kısımlarına geçer. Atlantik dünyasının yükselişine şahit oluruz. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra da üstünlük Atlantik’in öbür yakasına, yani ABD’ne geçer. Yüzyılın son çeyreğinde, bu sefer ABD’nin batı yakasının yükselişe geçtiğini görürüz. Yani üstünlük Atlantik’ten Pasifik Okyanusu’na kayar. Ve Okyanus’un karşı yakasındaki Japonya, G. Kore, Hong Kong, Singapur ve nihayet bizzat Çin yükselmeye başlar.

Bakın zaman tüneline iki dakikada bin yıllık bir yolculuk yaptık; Çin'den yola çıkıp tekrar Çin'e dönmüş olduk. Aynı ülkeler tarihin bazı dönemlerinde efendi, bazı dönemlerinde köle durumuna düşebiliyor. Bengaliler üçyüz yıl önce, bugünün Alman yahut Japonları gibi, en üstün imalatçı millet konumundaydılar. Bugün sefalet içinde sürünüyorlar. Tatarlar 500 yıl Ruslar'a hakim oldular; Ruslar da 500 yıldır Tatarlar dahil tüm Orta Asya ve Kafkasya'ya hükmediyorlar. Gene torpil yok; düşünen ve çalışan, yükseliyor ve öne geçiyor.

Yükseliş toplumları, şu dört güç arasında denge kuran ve bunların hepsinde birden temayüz edenlerdir: Bilgi gücü, siyasi güç, iktisadi güç ve askeri güç. Öncelik bilgidir; pusula bilgidir. Bilgiye dayanmayan hiçbir eylem meşrû ve etkili olamaz.

Özellikle kargaşa dönemlerinde (maalesef) bilginin, eğitimin önemi küçümsenir. "Şimdi kavga zamanı!" denir. Oysa kavganın özel bir zamanı yoktur. Şeytan hep iş başındadır ve hayat uzun bir savaştan ibarettir. Bilgisiz belki bazı muharebeler kazanılabilir; fakat savaş muhakkak kaybedilir.

Bilgisiz pervasızlardan da, bilgili (daha doğrusu mâlûmatfurûş) karamsarlardan da uzak duralım. Birinciler, yukarıdaki dört güçten sonuncusuna iman ederler. İnançlarını birkaç slogana indirgeyip, sadece kaba güçle netice almak isterler. Hazreti Peygamber'in hep savaştı yanını öne çıkarırlar. Oysa Allah Resulü, elçilik görevini îfâ ettiği 23 yılın toplamında âzamî iki ayını savaşla geçirdi. İslâmiyet'in yayılması temelde ilimle,

bilgi gücüyle gerçekleşti. Vakti gelmiş doğru bir SÖZ kadar tarih üzerinde etkili olan başka hiçbir şey yoktur.

Karamsarlar ise, boyuna halihazırdaki güçsüzlüğümüze atıfta bulunur ve direnmemizin beyhûdeliğini hissettirmeye çalışırlar. Siyasi, iktisadi ve askeri bakımlardan dünya müslümanlarının durumunun pek parlak olmadığını elbette biz de biliyoruz. Ama “günler”in sabit olmadığını, ülkeler ve kıtalar arasında dolanıp durduğunu da biliyoruz. Bilgiye, eğitime, yukarıda işaret ettiğim “Doğru Söz”e ulaşmaya, onu kavramaya yönelirsek; o Âdil-i Mutlak muhakkak ki karşılığını verir.

Son sözlerimi inandırıcı bulmayabilecek ehl-i şüpheyeye iki kanıt sunayım:

1. Dînî Kanıt: Hz. Musa kekeme (yahut kavminin dilini fasih konuşamayan) bir insandı. Karşısında Firavun-Hâman-Kârun vardı; topyekün bir zulüm ve baskı sistemi. Musa'nın (kardeşi Harun'la desteklenen) düğümlü dilinde sadece bir SÖZ vardı ve Firavun bu sözün ağırlığından ürküyordu. Onun için, memleketin bütün bilginlerini toplamak zorunda kaldı. “Bu adamı yenin; o sözün halk nezdinde değerini düşürün!” dedi. Bilginler, kapitalist düzene son derece uyan bir psikolojiyle, önce para dediler; ne kadar ekmek, o kadar köfte! “Merak etmeyin,” dedi Firavun; “siz Musa'yı yenin, gözdelerim olursunuz.” Biliyorsunuz, neticede bilginler Hz. Musa'dakinin daha üst düzeyden bir bilgi olduğunu anlamakta gecikmediler. Ve Firavun'un bütün tehditlerine rağmen, “Biz Musa'nın Rabbine iman ettik!” dediler. İşte size dînî kanıt: Karşınızdaki düzen ne ka-

dar güçlü gözüdürse gözüksün, **siz bana Musa'nın SÖZ'ü ile aranızdaki irtibattan haber verin.** Eğer o söze doğru samimi bir yöneliş içindeyseniz, asla mahzun ve ümitsiz olmayın!

2. Bilimsel Kanıt: Yirminci yüzyıla kadar, zihinlerimiz klasik (Newtoncu) fizik kuramlarının etkisi altındaydı. Doğal sistemlerin çoğunu dengede varsayıyorduk. Dengeli sistemlerde girdi ile çıktı arasında mâkul bir ilişki olur; hâsıla girdiden fazla sapma göstermez. Fakat yirminci yüzyıldaki fizik çalış-

maları bambaşka bir tabiat görüşü ortaya çıkardı. Doğal sistemlerin büyük kısmının dengeden uzak sistemler olduğu anlaşıldı. Sistem dengede değilse, alışlagelen girdi/çıkıtı münasebeti bozulur. **Çok küçük bir girdi, muazzam bir çıktıya yolaçabilir.** Mesela kaos kuramcıları, Çin Denizi'nde bir kelebeğin kanat çırpışının, dalga dalga büyüyerek Kaliforniya açıklarında bir kasır-

15 Temmuz darbe girişimi gösterdi ki, şeytanın askerleri en yakınımıza sızabiliyor; ülke ve millet aleyhine en büyük melânetleri işleme cüretini gösterebiliyor. Bu topyekün savaşta, bir itfaiye gibi çalışmalıyız. Bir sonraki yangın nerede, ne zaman çıkacaktır? Elbette her zaman, her yerde çıkabilir

gaya dönüşebildiğini söylüyorlar. Sosyal sistemler de dengeden uzak olduklarında, bilgiye dayalı, örgütlü küçük çaplı bir hareket muazzam sonuçlar doğurabiliyor. İslâm tarihi bunun en bariz örneğidir.

Osmanlılar, İznik'i fethettiklerinde sultanları muhtemelen okur-yazar bile değildi. Fakat Şeyh Edebali gibi, Dursun Fakı gibi "nazar ehli" ile yakın ilişki ve onlara samimi bağlılıkları sayesinde, bilginin önemini

kavramışlardı. Hemen bir üniversite kurdular! Ve rektörlüğüne de son bin yılın belki en derin Türk düşünürünü atadılar: Davud-u Kayserî. İznik medresesi, Osmanlı ufkunun pişirildiği ocaktır.

Özetle: Bilgisiz hiçbir eylem meşrû ve başarılı olmaz. 15 Temmuz darbe girişimi gösterdi ki, şeytanın askerleri en yakınımıza sızabiliyor; ülke ve millet aleyhine en büyük melânetleri işleme cüretini gösterebiliyor. Bu topyekün savaşta, **bir itfaiye** gibi çalışmalıyız. Bir sonraki yangın nerede, ne zaman çıkacaktır? Elbette her zaman, her yerde çıkabilir. Fakat bilgili cevap şöyle olmalı: “Araştırmalarımıza göre, şehrin şu semtlerindeki yerleşme düzeni ve bina malzemeleri, ayrıca yeraltı sistemleri, vesaire yüzünden, yangın çıkma ihtimali, filanca semtlere göre yüzde şu kadar daha fazladır.” İtfaiyemiz beşerî ve maddî kaynaklarını bu güvenilir bilgiye göre tanzim ederse, muhakkak ki yangınlara karşı daha etkili biçimde mücadele edecektir. Yangınsız bir hayat için her zaman dua edelim. Fakat yangınlar hayatın gerçeği ise, bilgi arayışımızı kesintisiz sürdürelim. Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu?¹⁰

---

10 İstanbul Şehir Üniversitesi; İşletme Bölümü Öğretim Üyesi